

ХЕМУС

1992/3-4.

ИЗДАНИЕ НА ДРУЖЕСТВОТО НА БЪЛГАРИТЕ В УНГАРИЯ
ЗА ОБЩЕСТВЕН ЖИВОТ, КУЛТУРА И ЛИТЕРАТУРА

Ференцварош - средище на българския дух

Ако за един район може да се каже, че има свой дух, то към духа на IX будапещенски район безспорно принадлежат и българите. Особено, след като излезе тяхното списание, едно претенциозно издание, което представя на широката публика редица ценности на българската и свързаната с нея унгарска, пък и световна култура. И този обзор поема пътя си от една сграда във Ференцварош. Тъй като това начинание е свързано с редица други радостни промени в живота на българите в Унгария през последните години, разрешете ми като поздрав да спомена и за настъпилите в района ни промени. Те са тясно свързани с реорганизациите във Ференцварош. Изминалата година беше от важно значение за IX район. Празнувахме 200-годишнината от създаването му с поредица от прояви, които, надявам се, ще останат в паметта на участниците в тях. По време на мандата на новото кметство започна отлаганото от десетилетия развитие на района. Най-радваш за нас е напредъкът и преобразуването на учебните институции. През октомври 1992 г. президентът на републиката Арпад Гьонц положи основния камък на Университет Корвин, а в същия месец започна проектирането на нова сграда на Българо-унгарско държавно училище.

Своя връхна точка достигна един дълъг процес: 120-годишната история на българите във Ференцварош започва още във времето, когато България е под османско владичество. През 1870-те години на няколко вълни в Пеща пристигат български семейства. Заселниците практикували традиционното българско градинарство и продава-

ли произведенията си на Големия крайдунавски пазар и на построените по-късно Централни хали. По това време Ференцварош с право е наречен «хамбарът» на Будапеща /района зад днешния бул. «Ференц» е бил предимно лозя и ниви/.

Така българите пускат корени в тази част на унгарската столица и с развитието на техните институции все по-тесни връзки ги свързват с района ни. Тук през 1914 година се създава Дружеството на българите в Унгария; през 1918 година на улица «Лоняи» отваря врати първото българско училище /по-късно училището е действало на ул. «Вендел»/; от 1931 година на улица «Вагохид» действа българската църква «Св. Св. Кирил и Методий», а през 1957 година срещу църквата е построен Българският културен дом, в който се помещават библиотека, ресторант, а по-късно и хотел.

Затова без преувеличение може да се каже, че днес Ференцварош е културен и административен център на българската общност в Унгария.

Смятам, че нашите връзки бяха заздравени от факта, че през 1992 година депутатският състав на Кметството на Ференцварош предаде безплатно 2400 кв.м парцел на ул. «Вагохид» 17-19 за строеж на ново българско училище.

Разрешете ми, с вяра в по-нататъшното развитие на нашите връзки, да пожелаая на всички читатели на списание «Хемус», на българите в Унгария всичко най-хубаво!

д-р Ференц Гегеши
кмет на район Ференцварош - Будапеща

Съдържание

Ласло Наги – Кой любовта ще пренесе	3
Светла Кьосева – Пет дни в Будапеща	4
Н.В. Цар Симеон II за българската общност в Унгария	9
Ленке Чикхеи – «Верност и постоянство» - Портрети от семейния албум	11
Фондация «Про Култура Булгарика»	18
Ищван Ленард Мадяр – Най-голямата фондация в империята на Мария Терезия	19
Петер Кирай – Българи в Сентендре	22
Светла Кьосева – Любен Каравелов и пещенската тъмница	24
Дьорд Сонди – «Не тъгувах дълго, обичах Мария»	27
Припада диагоналът – Стихосбирка на Дьорд Сонди	29
Иван Арnaudов – Градинарят	31
Йожеф Берда – За българските андялфьолдски градинари	32
България	33
Йордан Кушев – Поликрайще	34
Тошо Дончев – Българи от ново време	35
Свободата е чувство - интервю с режисьора Теодор Радевски	39
Пенка Чангова – Каскетът на бай Сандьо	41
Хроника	43
Ася Събева – Коледа	49
Васильовден	50
Станислав Стратиев – Българският модел	52
Българската гледна точка	54
Ключ за разбиране на българина	55
Разговор на български турист с италиански гълъб на площад «Сан Пиетро» в Рим	57
Последен полет над кукувичето гнездо	58
Българската участ	59
Кръстю Куюмджиев – Два специалитета на мама Катя	61

Илюстрациите са от графика Карой Рейх

Списанието се издава с материалната помощ на Управлението за националните
и етнически малцинства в Унгарската Република
Редакционна колегия: Георги Иринков – председател, Тошо Дончев – главен редактор,
Петър Петров – отговорен редактор, Александър Марков – секретар, Ася Събева,
Райна Симеонова, Светла Кьосева
Корица – Росен Русев
Оформление – Юдит Калои
Печат: печатница «Интереуропрес» - Будапеща
Адрес на редакцията: 1097 Будапеща, ул. «Вагохид» 62. тел.: 114-1621
Годишен абонамент: 360 форинта
Единичен брой: 96 форинта
Мнението на авторите не винаги съвпада с позицията на редакцията

ЛАСЛО НАГИ

Кой любовта ще пренесе

Умра ли, кой ще слуша сред тревите
протяжната цигулка на щурците?
И кой ще вдъхне пламък в леден ствол?
И кой дъга ще опне в свода гол?
И кой разплакани скали ще гали,
и кой бедра – поляни засияли?
И кой ще шепне нежно на коси,
чиито блясъци нощта гаси?
Погълне ли ме вечната забрава,
кой страх на лешоядите ще всява?
И кой ще вдигне храм от ругатни
на моите надежди в съсипни?
И стиснал зъби, онемял до смърт,
кой любовта ще пренесе отвъд?

Превод: Григор Ленков

СВЕТЛА КЬОСЕВА

Пет дни в Будапеща

Петък, 16 октомври, следобед. Във фоайето на будапещенското летище «Ферихед – 2» е пълно с българи – официално или спортно облечени, черни раса на православни духовници, млада двойка в носии с разкошна пита в ръце. Хляб и сол. Посрещане.

Самолетът каца даже няколко минути преди разписанието. Пред нетърпеливите погледи се изнизват нищо неподозиращите пътници на мадридския рейс на «Малев». Малка пауза... и на вратата се появяват Негово величество царят на българите Симеон II и царица Маргарита. Тълпата се люшва, церемониалът се обърква и гостите трудно извървяват, плътно притиснати от всички страни от журналисти, почитатели и любопитни, няколкото метра до разтворените врати на колите, които ги отвеждат към хотела.

От последния етаж на «Атриум» се вижда най-красивата част на вечерна Будапеща – Верижния мост, църквата «Матяш», Кралския дворец, Академията на науките – обляна в светлини и дъжд. «Всичко ще върви като по вода». Кратко обсъждане на програмата за следващите четири дни – първото посещение на царя в Източна Европа от 46 години насам. Пристигнал е по покана на Западноевропейския митрополит Симеон и на Дружеството на българите в Унгария. Пристигнали са представители на западноевропейската епархия, много почитатели на царя.

Съботният ден започва отрано със срещи и разговори в хотела. Заседава епархийският съвет. Към обед времето се прояснява и малката свита на царя се отправя към близкия кей на Дунава, където на кораба «Танчич» вече я очакват стотина представители на български и унгарски средства за масова информация, членове на Дружеството на българите в Унгария и на българските представителства, български и унгарски бизнесмени. Отново хляб и сол, кратка пресконференция и аплодисменти, които посрещат царя в залата за гости. Православна благословия, след което многогласен импровизиран хор запява «Многая лета». Разговорите не секват ни за миг – журналисти, почитатели; изпитателни въпроси, възтор-

жени слова. Времето тече. Хубаво е да се излезе на палубата – малко време за красотите на Будапеща, но и тук не минава без няколко блиц-интервюта. «Вашето послание към България?» – «Гледам прекрасната сграда на унгарския парламент. Парламентът е най-хубавото нещо в една демокрация.»

Двучасовата разходка по Дунава приключва. Следва кратка обиколка на Будапеща. Времето е оскъдно. За вечерта са уговорени срещи, но все пак – «Матяш» и Рибарските кули, Двореца, Гелерт, панорама на целия град, и през големите пешенски булеварди чак до Площада на героите. Негово величество е внимателен слушател, превръща екскурзоводския монолог в разговор. Има вкус към интересната информация. За «Базиликата» не остава време. Царят ще има среща с журналисти. Затова пък царицата може да се разходи още – по «Ваци» и, разбира се, на кафе в «Жербо».

Неделя. Този ден е посветен на българската колония в Будапеща. Точно в девет сутринта царят и царицата пристигат в българския православен храм «Св. Св. Кирил и Методий», където ги очаква сбрано множеството от хора. Официални и неофициални гости, вярващи, почитатели, любопитни. По време на цялата божествена литургия царят остава прав. «Българският цар да не може да издържи една православна литургия?» Тържеството в църквата завършва с поздравления към царя и царицата, близо двеста души се изреждат да се ръкуват с тях, поднасят подаръци, благопожелания, надежда. В съседство с църквата, на неотдавна почистения парцел, също е пълно с народ. Тук след време ще бъде построена новата сграда на българското училище, което през 1993 г. отбелязва своята 75 годишнина. А сега, в присъствието на официални лица, ученици и учители, българската общност, се полага основният камък. Миг радостен и символичен.

Отсреща е сградата на Културния дом. Българското читалище е готово за срещата с царя. Докато залата се пълни, официалните гости са поканени на коктейл. Тук са българският и испански посланици, депутати от българския парламент,

представители на IX столичен район, православния клир и др. Царят и този път е обсаден от журналисти и докато другите гости разговарят, дава поредното телевизионно интервю.

Срещата в залата на дома започва с български народни хора и песни. Техни величества са приветствани от името на Дружеството на българите в Унгария и на църковната община. Подаръци за царя и царицата. Слово на царя. И трудното излизане от залата – протегнати ръце, всеки иска да размени дума, така чак до колата, с която, махайки от прозореца, се отдалечава царската двойка.

Понеделник е денят за делови срещи. Работният ден на царя е започнал от ранни зори. Малко преди десет тръгва за унгарския парламент. Очакват го срещи с унгарски депутати през целия ден. След първата среща е предвидена малка разходка из сградата. Тя е прекрасна и отвлъчва, а пред

освен българското, стъпва на българска територия.

Докато траят срещите с унгарски политици, царица Маргарита разглежда Будапеща. Тя е един жизнен човек, енергична, естествена, приятен събеседник. Говори добре български – в първите дни търси думите, после разговорът потръгва без затруднения. Най-напред – останалата при разглеждането на града катедрала «Св. Ищван», след това островът на Маргарита и пешенските улици, в които кипи ежедневието на милионния град.

Вечерта Дружеството организира прощална вечеря в Културния дом, на която присъстват около седемдесет души. Тя е тържествен завършек на посещението при българите в Унгария. На следващия ден царят и царицата отпътуват.

В предиобеда на последния ден отново се редят срещи и интервюта. Напливът е голям, увеличил

прозорците тече Дунава, отсреща – Буда, този път обляна в слънце.

В паузата между двете парламентарни срещи – кратко посещение в Българското посолство. Човекът, който никога не е имал друго гражданство

се е в сравнение с предишните дни – дължи се вече не само на титлата, но и на спечелените симпатии към личността на Симеон.

Летището. Самолетът. Сбогуване.

До нови срещи!

Н.В. ЦАР СИМЕОН II ЗА БЪЛГАРСКАТА ОБЩНОСТ В УНГАРИЯ

Българите тук са за пример

Полагайки основния камък на новото училище «Хр. Ботев» в Будапеща, Негово Величество се обърна към присъстващите на тържеството с думите:

«Ако си припомните думите от Евангелието, – любов, опрощение, да обичаме дори и противниците си и да отстраняваме винаги злото, мисля, че с радост можем да погледнем към бъдещето на това училище. Защото тукашната колония е един чудесен пример и бих искал това да се разчуе из България. Българите тук са за пример на упоритост, на трудолюбие, на пестеливост, на всичко, което трябва в днешна България.

Нека да припомним трите думи от черковното ни учение: вяра, надежда и любов.

Вяра, че нещата ще се осъществят.

Надежда за едно по-добро бъдеще на България.

И любов между всички, за да можем да постигнем нашите цели!

И тогава действително да тръгнем ръка за ръка както е в химна «Върви, народе, възродени!» Ура!»

Изказване на Н.В. Цар Симеон II пред журналист: «...Дори и когато съм бил много, много по-далеч от България, ми се е искало да си бъда в родина-

та. В Будапеща беше особено интересно, тъй като беше първата страна от бившия социалистически лагер, в която отивам, и намерихме много допирни точки с унгарските среди, въобще смятаме, че беше много полезно посещение. Видях и нашата, българска колония там. Направо феноменално организирана, всеки българин може да се гордее с тях. Това го признават дори и унгарците, а сред нашите сънародници се почувствах много добре.»

Из писмото на Н.В. Цар Симеон II до Георги Иринков:

...«Държа да Ви благодаря още веднъж за всичко, което направихте в качеството си на председател на Дружеството на българите в Унгария, както лично от Ваше име по време на нашето незабравимо посещение в Унгария.

Много ме впечатли всичко, което видях, свързано с нашата колония там и само може да се гордеем с примера, който давате! Имайте, моля, добрината да предадете на всички участващи в подготовката на пребиваването ни сърдечните ми благодарности, като им кажете, че рядко Царицата и аз сме се радвали на толкова добре организирано посещение.»

ЛЕНКЕ ЧИКХЕИ

Вярност и постоянство

Портрети от семейния албум

„Treu und fest“ - вярност и постоянство - това е девизът на едно от най-благородните семейства в Европа, княжеското семейство Сакс-Кобург-Гота. Клонът на семейството Кобург-Кохари, който дава на България княз Фердинанд, цар Борис III и цар Симеон II, се гордее и с унгарска прароднинска връзка в лицето на богатата княгиня Антония Кохари: бабата на цар Фердинанд.

КНЯГИНЯТА-МАЙКА

Несъмнено, тя е найпредставителната личност на фамилията Кобург-Кохари, жив образец на идеята за вярност и постоянство. Фотографията я изобразява на 88-годишна възраст – Клементина, орлеанската княгиня, дъщеря на френския крал Луи Филип, майката на цар Фердинанд. Облечена е в униформата на българския полк, който носи нейното име.

Видът ѝ – още от младини – покорява. Истинска господарка, пълна с енергия и мощ. Любопытна, високообразована, достойна за обич. Но преди всичко: майка. Възпитател с изключителни качества. Сърце и душа на голямото семейство, тя и на деветдесет годишна възраст предприема пътешествието с кола по непроходимите пътища на Балкана, за да осъществи обичайното си посещение при сина си и четирите си осиротели внука в България. Поколения наред тя дава основния тон в семейното възпитание. Умело събужда в деца и внуци интерес към света, към познанието и науките.

В замък Сент Антал /област Хонт, сега в Словакия/, под дъбовете е мястото, където е предпочитала да седи, обкръжена от децата си. Чела

им е всеки ден, а с богатите си познания и осведоменост е допълвала прочетеното.

Дни наред не помръдва от леглото на болно дете, дори когато грижите са предоставени на бъдещ доверие персонал. В такива случаи прекарва нощите будна или унесена в някое кресло. Простота, строгост и умереност определят живота ѝ.

Голяма е била амбицията ѝ да види третия си – най-скъпия на сърцето ѝ – син на българския трон. За тази активизира отличните си връзки и с огромни материални пожертвувания подкрепя сина си и неговата страна в кризисни ситуации.

България я обича и почита като майка на

страната. Пребивава продължително в София, за внуците си – след смъртта на майка им – става истинска майка. Българите ѝ дължат много добрини: основава болници и други благотворителни заведения.

В замък Обертал /Австрия/ многократно всяка година събира деца и внуци за радост на всички. В криптата на този замък спи своя вечен сън под надгробния паметник, творба на унгарския скулптор Алайош Щробл.

ПОРУЧИК ПРИ ХУСАРИТЕ

Вярност? Постоянство? Трудно е да се съчетаят с начина на живот, който водят офицерите хусари от унгарската войска през 80-те години на миналия век. Ето и снимката – напет поручик хусар: принц Фердинанд Кобургски. Изискан млад аристократ. С красиво ондолираната си златисторуса коса, с фината си кожа и обсипана с пръстени изящна ръка, с елегантността си, той е блян за всяка девойка. В дамска компания искри от остроумие, ненадминат събеседник е. Би могъл да си живее, според ранга и желанията си, в найблагородно безделие. Само че принцът има и бляскав, изтънчен ум. От дете се отличава с изключителна схватливост, и макар че математиката и ездата /кой би повярвал за един хусар?/ не са му много при-

сърце, толкова поревностно се увлича по естествени науки, история, география и генеалогия. Основата на ботаническата си и други сбирки поставя в унгарските и австрийски имения на семейството. Към колекционерската му страст се прибавят отлични рисувателни умения. Заедно с братята си взема участие в южноамериканска експедиция, преживяванията си от която описват в книга /през 1891 г. тя излиза и на унгарски език със заглавие «На лов в четири континента»/. Сред научните среди е вече високо ценен като орнитолог. Между два бала или театрални представления се усамотява в Обертал при колекциите си от растения и пеперуди, при книгите си.

След няколко години ще стане владетел, основател на династия в страна, за която не знае почти нищо. С невероятна упоритост – с постоянство –

води дългата си борба за българския трон, издига страната от изостаналостта ѝ – като междуременно нито за миг не изневерява на любимите си науки. Основава зоологическа градина и музей в София и ги обогатява със собствените си сбирки. В семейството на него се дължи увлечението по техническите – преди всичко транспортни – нововъведения: строи железница, понякога сам кара локомотива, друг път обявява награда за машиниста, ако изпревари разписанието. Обича автомобилите, скоростите. В царския двор са наредени шест лимузини с разнообразна форма, различни марки. При покупката им основно съображение е бил не луксът, а техническата новост.

Остава верен и на любимата си Унгария. Отлично

говори унгарски език, ежегодно посещава именията на семейството в Гьомьор и Хонт. Особено пленено е въображението му от древното огнище на семейство Кохари, живописните развалини на муранската крепост: пътува ли инкогнито, носи името Мурани. Обича унгарската низина, замъкът в Пуставач, скалистите върхове на Татрите. Собственият му портрет в кабинета му е нарисован от унгарския художник Дюла Бенцур.

Блестящият му, неукротим дух, неговата широкомащабна личност са обуздавани от семейния девиз, на който придава важно значение и като владетел. През 1909 г., когато учредява ордена «Св. Св. Кирил и Методий», на лентата му – която обгръща и българския царски герб – поръчва да напишат тези две думи: Вярност и Постоянство.

МЛАДАТА КНЯГИНЯ

На снимката виждаме автопортрет на Мария Луиза, Бурбонско-пармска херцогиня, първата съпруга на княз Фердинанд. Според съвременници, портретът е доста правдив.

От него ни гледа тревожна млада жена с кръгли очи. Седи на огромен трон, вкопчила се в перилата му, сякаш столът всеки момент може да я погълне. От двете страни на трона са любимите ѝ цветя: ириси с капризно виещи се листенца. Младата жена е облечена в източен кафтан или кимоно с екзотични шарки. Над главата ѝ – Богородица в тъмни тонове, с познато от православните икони строго лице без възраст. Наоколо, вместо множество от прелестни ангелчета, портрети на хора. Млади, стари, мъже, жени. Кои ли са? Мили роднини, познати от детството, изоставени завинаги? Или граждани от новата родина, поданиците?

От картината струи отчаяние.

Къде е прекрасното младо момиче с ефирна красота, кръшна снага и омайни теменужени очи, донесло със себе си от детството в обляния от слънце Биариц морето, вълните, платноходите, обичта към небесния простор, жизнеността на венецианските и неаполитанските песни, магията на цветовете и словото в този окаян душен прахуляк, в българската столица?

Не се е чувствала добре там. Преследвало я е

предчувствието за смъртта. Архитектурните недостатъци на царския дворец са подкопавали здравето ѝ. В дълбоко католическата ѝ душа остава незаличима рана, когато първородният ѝ син, на двегодишна възраст е прекръстен в източноправославната вяра – защото така са повелявали интересите на мечтания трон. В двореца /а може би и в сърцето на княза?/ властва княгинята-майка Клементина с цялата тежест на трезвите си принципи и авторитета си. Грациозността и ефирната миловидност не се вписват в тази среда.

Мария Луиза обаче е знаела дълга си: върност и постоянство. Става истинска княжеска съпруга и се старае да бъде и свършена българка.

Научава езика с цялото му богатство и тънкости. Често разговаря с обикновени хора, с евксиноградските рибари и моряци за работата им, за морето, за времето. Обичала е да използва в речта си прости народни изрази, Посвирвала е на китарата си хора със сложен ритъм и ги е пяла с българския им текст. Следила е с интерес зараждащата се българска литература. Могла е да цитира стихове на Вазов, също както любимите си италиански поети.

За пет години ражда четири деца – последното с цената на живота си. От смъртното легло завещава две думи – нов семеен девиз? – на осиротелите си рожби: «Чистота и доброта».

МАЛКИЯТ ПРИНЦ

На тази снимка принц Борис е на 15 години. Още от ранно детство е особено очарователен. От майка си, която има твърде нещастна съдба, наследява чудесните си теменуженосини очи, дългите извити мигли. На четиригодишна възраст буквално омайва кръстника си, руския цар Николай II и целия двор – не само с хубостта си, а с ум и отлично познаване на дворцовия етикет.

Бързата си и жива мисъл, любовта към естествените науки наследява от баща си. Както и възхищението си от автомобили, влакове. С помалкия си брат Кирил, съвсем самостоятелно, построяват малка, дълга един километър железница с миниатюрни вагони. Сами монтират цялата електрическа инсталация: високоговорителя, телефона, телеграфа, цялото осветление. Умеят да карат велосипед, автомобил и локомотив. Принц Борис обожаваше да кара собствения си Фиат в Царска Бистрица, в Родопите, по криволичещите планински пътища.

Насоката на изключително грижливото му и стопроцентово българско възпитание се определя от баща му. Преподавателите му са избрани из българския църковен и военен елит, сред университетските преподаватели. От време на време държи изпити пред министрите и винаги с отличен успех. Интересуват го преди всичко история-

та, традициите, политическите проблеми. Говори различни езици – българския с най-фини отсенки. Не е чудно, щом като със сестрите и брат си разговарят само на български помежду си. В свободното си време се занимава с автомобилизъм, лов, музика. Чудесен събеседник, на официалните приеми, където понякога го допускат, с удоволствие и увлекателно говори за страната си.

А тези години от живота на малкия принц са трудни. Петгодишен загубва майка си. Празнотата е запълнена донякъде от бабата, но вече две години, откакто тя е починала. Цялата обич, възхищение и уважение на принц Борис се насочват към баща му. И на странични хора е напра-

вила впечатление безмълвната почит, с която е гледал баща си.

От миналата година в двореца има нова царица: херцогиня Елеонора. Видът ѝ напомня величествената самоувереност на бабата. Ала сякаш липсват у нея онази топлина, обич към децата, артистичния педагогически усет... Енергична, трезва жена, но...

Малко се е поразклатил светът, а може би и връзката с бащата. Малкият принц постепенно става мъж. Още няколко години и ще попадне сред ужасите на войната. И само след десет години ще го коронясат за цар.

МИРНОВРЕМЕННА ИДИЛИЯ

Тази автентично-«мирновременна» семейна снимка е направена в разгара на Втората световна война. Цар Борис е на четиридесет и осем години, до внезапната му – забулена и до днес в тайна – смърт има по-малко от година. С решителни очи гледа право в обектива. Знае какво иска. Непоколебимо е решен да предпази България от ужасите на войната, еврейството от гонения, семейството си от изгнание. Не е негова вината, че не успява.

Осветлението в семейната снимка идва от дясно. Сякаш финия профил на царица Йоана излъчва светлина. От цялото й същество струят чар и еlegantност. И достойнство. След по-малко от година ще бъде вдовица, след три и половина години – бездомна. Единствената опора на двете си малки деца. Не може да разчита на девера си, принц Кирил, езекутиран от комунистите. Едва ли може да разчита на

баща си, италианският крал Виктор Емануел, който сам е изгнанник. Тогава се проявява душевната твърдост на тази изключителна жена, верността ѝ към паметта на съпруга, към страната на малкия ѝ син. Решава детето да получи възпитание, достойно за ранга и дедите си, царско. Т.е.

най-доброто. И да остане българин, макар и на чужда земя. На това посвещава живота си. И успява.

Изправено до майка си стои прелестно момиченце с просто сресани коси. От баба си Мария Луиза е наследило не само името, но и красотата.

Централна фигура на снимката е «най-важната личност», престолонаследникът принц Симеон. Сериозно момченце на пет и половина години.

Свойски се е опрял на коленете на баща си и на майка си. Сега е любимецът на страната, догодина ще бъде цар, след четири години беден емигрант в Александрия.

Значима личност. Когато се ражда – точно в края на учебната година, през м. юни – нито едно дете в България не повтаря класа. Всички оценки са повишени с една единица като израз на радостта, че се е появил престолонаследникът.

Макар и още малък, вече е проявил отличните си интелектуални данни. Гладко чете и пише. Като монарх /между шестата и деветата си година/ редовно изчита протоколите от заседанията на регентския съвет. Снимката е идилична. За разлика от действителността.

НАСТОЯЩЕТО

Мъж на средна възраст. Лице от вечността. Не от XX век. Би могло да е от миналия век, да е рисувано от Веласкес или от Боянския майстор. Излъчвацелеустременост. Хармония и симетрия му придава испанската брадичка, изразителност – учудващо големите и хладни тъмносини очи.

Този човек е обходил половината свят: завършва английско училище в Египет, френски лицей в Испания, военна академия в Съединените Щати. Стойката му е на хусарски офицер. Дарбата да създава контакти, да разговаря, издават преуспяващ и уверен в себе си бизнесмен. Владеенето на българския език, произношението и богатият запас от думи са възхитителни. Четиридесет и шест години не е посещавал страната. Осведомен е в тънкости за българските дела. Информацията му е актуална. И на най-неочакваните въпроси е готов веднага и обмислено да отговори. Политик и в кръвта си.

Никога не се е отказвал от трона. На осемнадесетия си рожден ден потвърждава правата си. Между 1955 и 1967 година интензивно се занимава с политика, поддържа връзки с българската опозиция. По-късно, съобразявайки се с реалностите и за да не поставя в неудобно положение испанското правителство, прекратява тази дейност.

Живее в Мадрид, консултант по юридически и икономически въпроси. За псевдоним, подобно на дядо си, е приел името на скъп за сърцето му край – нарича се Рилски. Също както баща му и дядо му го привличат транспортните средства: колекционира самолетни модели.

Негова гордост е голямото му семейство: четирима сина и една дъщеря. Всичките му деца носят български имена. В съответствие с традициите получават отлично възпитание: сред тях има специалист по аграрна икономика, физик, лекар...

През 1987 г. прави пред френски вестник следното изявление: «Що се отнася до възможността да се върна, аз съм реалист /според някои цитирани/. В настоящия момент няма никакъв шанс. Всичко зависи от Съветския Съюз. Ако Москва реши да смени посоката или бъде принудена да направи това, тогава всичко е възможно... Ако има позитивна роля, която трябва да изиграя, ако мога да съм полезен за благоденствието на народа си, ако мога да допринеса за приближаването му към демокрацията, аз съм готов...»

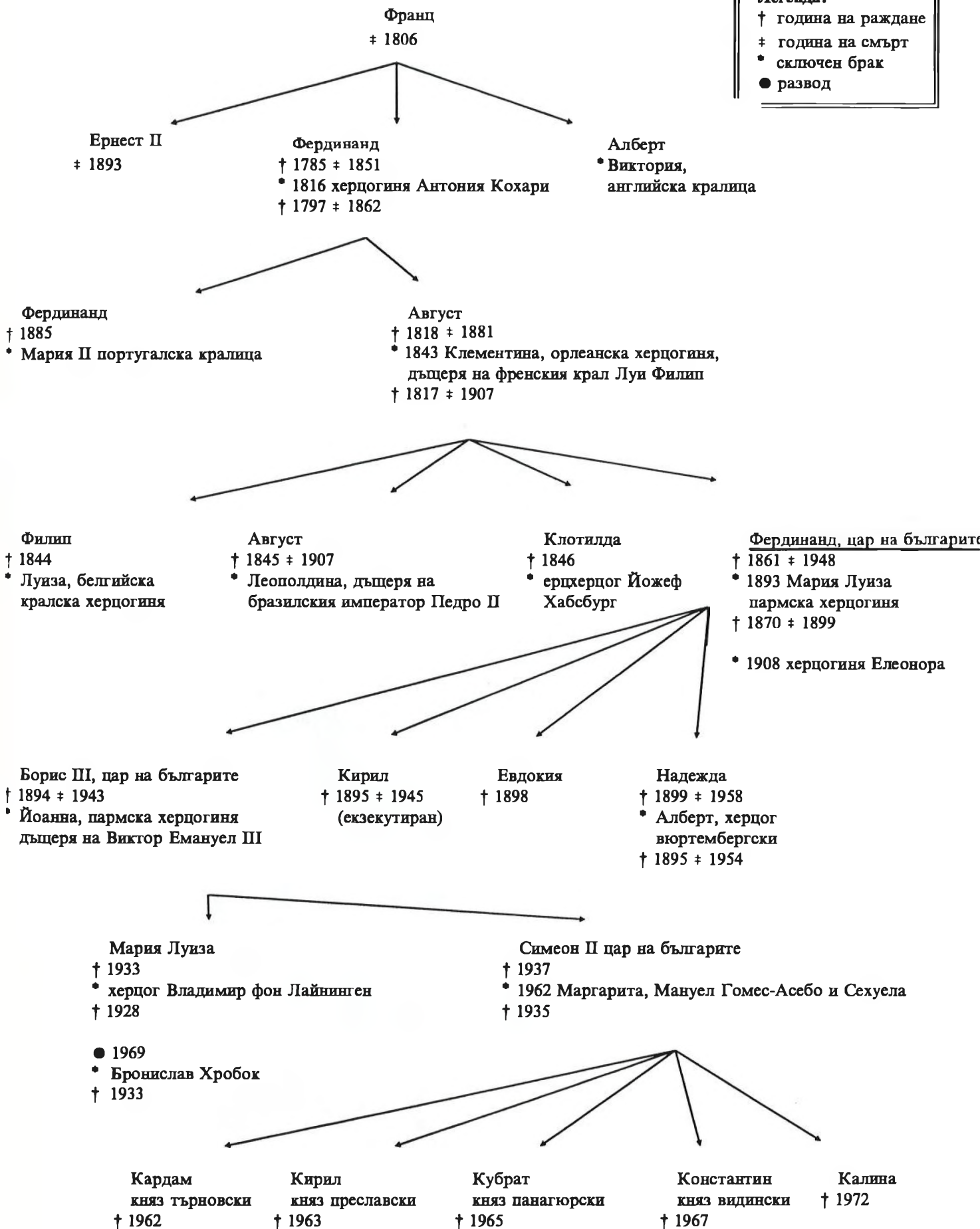
Оттогава светът в Източна Европа се промени. Всичко е възможно. Целеустремено мъжко лице. Дали е фанатик? Не, просто верен и постоянен.

Превод: Светла Кьосева

РОДОСЛОВНО ДЪРВО НА ДИНАСТИЯТА САКС-КОБУРГ-ГОТА

Легенда:

- † година на раждане
- ‡ година на смърт
- сключен брак
- развод

Фондация «Про култура булгарика»

Към Дружеството на българите в Унгария е създадена фондация с идеална цел «Про култура булгарика», която ще има за задача да набира материални средства и помощи за популяризирането на българската култура, народно и съвременно българско изкуство и национални традиции, на българо-унгарските културно-исторически връзки, да насърчава и оказва помощ на занимаващите се с българска народна музика и танци, в това число танцовия състав «Мартеница», да подкрепя и подпомага дейността на българското училище в Будапеща и обучението на български деца чрез осигуряване на стипендии, места в българските университети и др., да съдействува за организирането на разнообразни културни прояви като

изложби, концерти, авторски литературни изяви, курсове, издаването на български книги и др.

Фондация «Про култура булгарика» ще подпомага общото активизиране на културния живот на българската общност в Унгария и запазването на нейната национална идентичност.

ПРИЗОВАВАМЕ ВСИЧКИ НАШИ СЪНАРОДНИЦИ И ПРИЯТЕЛИ НА БЪЛГАРИЯ ДА ПОДКРЕПЯТ ФОНДАЦИЯ «ПРО КУЛТУРА БУЛГАРИКА»

Седалището на фондацията е:
Дружество на българите в Унгария,
Будапеща, ул. «Вагохид» №62. тел: 114-16-21
1097

Д-р ИЩВАН ЛЕНАРД МАДЯР

Най-голямата фондация в империята на Мария Терезия

Хрониката на трансилванските българи

Сред националните малцинства в днешна Румъния българите се споменават рядко. А те живеят там от векове – пазители на едно минало, оставило трайни следи в новата история на страната, значимо и за живеещите в Унгария българи. Неотдавна историята на трансилванските българи се обогати с някои открити в архивите документи. Тъй като при появата на нов документ или други данни основен въпрос е към какво могат да бъдат отнесени, тук трябва да напомним някои исторически факти.

В българската историография е традиционно прието началото на националното Възраждане да се бележи с година 1762-ра, когато Паисий Хилендарски написал в Атонския манастир своята «История Славянобългарская».

Но още година по-рано потребността от подобно историческо произведение се появила сред българската католическа колония в Трансилвания. У потомците на българите, принудени след потушаването на Чипровското въстание през 1688 година да емигрират в Трансилвания, възникнало желанието да открият пред западния християнски свят и пред собствената си общност своето национално минало. Като отговор на тази потребност, сред стените на францисканския манастир в Алвинц през 1761 година се родила хрониката «Архивум трипатритум». На близо 800 страници нейният съставител Блазиус Клайнер за първи път систематично описва историята на България, при това на такова високо научно равнище, което учудва дори и днешните историци.

Намерено съкровище

Както става ясно от латинското название на хрониката, тя се състои от три части, първата от които, съдържаща 200 страници, се занимава само с историята на българите и има много общи черти с историята на Паисий. В същото време, алвинцкият монах е можел да използва много по-богати латински и гръцки източници и е разполагал с най-новата за времето литература, докато за

написването на «История Славянобългарская» отец Паисий е можел да използва само два по-големи основни труда, при това преведени със съкращения на руски език.

От края на осемдесетте години на миналия век един тесен кръг от историци беше запознат със съществуването на алвинцката хроника, а първата част на хрониката бе преведена на български през 1977 година. Но какво съдържат втората и третата, още непубликувани части?

Във втората част на своята хроника Блазиус Клайнер описва историята на българския католицизъм, неделимо преплетена със съдбата на българските францисканци. В началото се спира на периода до въстанието в северозпадна България през 1688 година, после ни запознава с историята на емигрантите след потушаването му, тяхното бягство във Влахия, Трансилвания, Унгария и Банат. В тази връзка, преработилият огромен материал от данни автор /който впрочем е трансилванец, член на Българската францисканска провинция там, като дори два пъти е бил избран за неин глава/ се спира и на историята на Влахия и Трансилвания.

В предговора към споменатото българско издание академик Иван Дуйчев изказва мнение, че третата част на хрониката не е била преписана, затова не се е запазила за нас. За щастие Дуйчев е грешил: през 1988 година, благодарение на архиваря на францисканския манастир в Буда Ференц Чока, попаднах на липсващите части на алвинцката хроника. Истинска сензация означава откриването на третата част, която съдържа пълната история на българските францисканци от 1366 до 1777 година. След походите на Лайош Велики през 1366 г. в България, тук се разпространява католицизмът, който играе роля в историята на страната до годината на Чипровското въстание – 1688. След това центърът на българския католицизъм се премества в Трансилвания и Банат, достигайки до Влахия. До 1624 г. духовните наставници на българските католици са произхождали от редовете на францисканците в Босна, но през 1624 година създават самостоятелен орден. Този

орден обаче бил толкова беден, че нямал възможност да осигури обучението на младите български францисканци, затова те получавали образование то си из цяла Средна Европа и Италия.

Сега можем да изучаваме не само цялостната алвинцка хроника, но и онези документи от XVII – XVIII век, които е държал в ръцете си авторът ѝ. След 1988 година успях да открия голяма част от тях, заедно с една друга, непубликувана досега францисканска хроника от XVII – XVIII век, които взети заедно показват в нов аспект историята на българския католицизъм и българските францисканци.

Бягството

В светлината на най-новите изследвания Чипровското въстание е продължило едва около месец – от 15-20 септември до 10-15 октомври 1688 година. В писмо, написано в Търговище, софийският францискански архиепископ Стефан Кнежевич съобщава на Рим за случилото се още на 20 септември.

Пред бягащите от турската разправа българи се откриват няколко възможности. Една част от тях тръгва на запад, към Унгария и се заселва в Нови Сад, Петроварадин и Осиек. Движейки се по течението на Дунава, някои групи от бежанците в Южна Унгария стигат до Сентендре, където споменът им и до днес се пази от някогашната Чипровачка църква /сега католическата църква «Св. Св. Петър и Павел»/. Крайна цел на една малка група бежанци била Албания. По-голямата част от бежанците обаче, следвайки своя архиепископ, след двуседмично лутане из Балкана, пресича река Дунав и се заселва във Влахия.

По това време Влахия не е непозната земя за българите. През XVII век чипровските търговци изграждат добри отношения с княжеството. Заселилите се там чипровски търговци са последвани от францисканците. Те успяват да получат древния унгарски францискански манастир в Търговище и сами да основат манастири в Къмпалунг и Букурещ.

Войводата Константин Бранкован на драго сърце приема българските бежанци и през 1688 г. възобновява за тях привилегиите, дадени по-рано на предшествениците им. Българите се заселват главно в по-големите градове на Олтения, където освен за земеделие, има условия и за развиване на търговска дейност. Така те се настаняват в Крайова, Римник, Брадичени, Бранкован и други помалки градове. Но скоро колонии в Търговище и Къмпалунг са нападнати от татарски наемници и една част от българите, заедно с францисканските монаси продължават бягството си и около 10 февруари 1690 година пристигат в Трансилвания.

Промените, протичащи по това време в Трансилвания, били благоприятни за българите. Известно е, че изгубвайки държавната си самостоятелност, след 1690 година Трансилвания става автономна област на Хабсбургската монархия.

Привилегировани поданици

Първата група бежанци се заселва в Сибиу, Брашов, Алба Юлия и други градове. Най-голяма е българската колония в Сибиу, оглавена от архиепископ Кнежевич. Тогавашият пълновластен господар на Трансилвания – известният граф Ветерани – издава през 1695 година покровителствено писмо за българите в областта. Пет години по-късно император Леополд издава грамота, в която ги провъзгласява за привилегировани поданици и ги заселва в императорското имение в Алвинц. Тъй като заради тях е трябвало да бъдат изселени тамошни румънци, между двете етнически групи възникват сериозни противоречия. Правният статут на алвинцките българи се променя значително, когато онази част на града, където живеели, получила името «Комунитас булгарикум Алвинциансис» /«Общност на българите в Алвинц»/. При новината за официалното признаване на правата на алвинцките българи през месец септември 1700 година тук се преселват и други български семейства от Сибиу. Но когато през 1703 г. избухва въстанието на Ракоци, намиращата се под императорска защита българска католическа колония е принудена веднага да напусне Трансилвания. Българите се връщат във Влахия, при останалите там роднини и братя по съдба, но само временно. През 1711 година трайно се заселват в отреденото им по-рано имперско-фискално имение в Алвинц. През 1729 година построяват францисканска църква и манастир, които се превръщат в най-значителния духовен център на трансилванските българи. В годините 1761-1775 тук е била написана и алвинцката францисканска хроника.

Липсващото звено

Почти едновременно с алвинцката, в Трансилвания се създава и друга българска колония. През 1714 година крал Карл IV в грамота признава и гарантира правата на девинската «Комунитас булгарика». През 1716 г. главнокомандващият кралските войски в Трансилвания генерал Щайнвил издава за българите покровителствено писмо. Благоприятният ход на събитията е нарушен от конфликта, възникнал между дошлите в Дева българи и тамошните унгарски францисканци, наречени «стефанити» /по името на унгарския крал Свети Ищван/, тъй като българите стават

пречка за разпространяване на влиянието на стезанитите в югозападна Трансилвания. Общото ръководство на францисканския орден решава спора в полза на българите. Те получават разрешение за строеж на манастир и училище за послушници в Дева. /През 1988 година успях да открия оригинала на мадридската диплома, издадена от главата на францисканския орден – римския францискански генерал – и отнасяща се до тези събития./

Най-сетне българската провинция в Трансилвания възкръсва за нов живот. Редовете на българските францисканци се попълват и от младежи от други народности: трансилвански саксонци и унгарци, завърнали се от обучение в странство. Един от тях е и Блазиус Клайнер.

След като през 1718 г. турците са напълно прокудени от Унгария и Банат е освободен, тук се създава и тимешуарската българска колония. /Тя не получава привилегии./

В иезуитските архиви на Университета Йотвюш Лоранд попаднах на така наречената «Капистранска хроника», в която се говори за неизвестния досега факт, че през 1718 година нова вълна чипровски бежанци достига Южна Унгария. Така е открито онова звено от веригата, което доказва, че българската емиграция всъщност е процес, продължил половин столетие.

През 1718 година под имперска власт и управление попада онази част на Влахия, оградена от Карпатите, Дунава и Олт. От XVII век българите се заселвали предимно там. По тяхна молба в 1727 година Карл VI дава на българската общност в Крайова, Римник и Брадичени същите привилегии, като на другите две български общности. Но австро-турската война от 1737-39 година създава нова ситуация, в следствие на която нова, последна вълна от бежанци стига до Унгария. Францисканският архиепископ от Крайова с една част от привържениците си от Влахия и с прекосилите Дунава нови бежанци от България получава убежище от императрица Мария Терезия във войводство Тимеш. Тук през 1744 година те получават от императрицата същите привилегии, дадени порано на другите български общности в Трансилва

ния и Влахия. /И до днес между Тимишуара и Арад живеят потомците на тези българи!/

Заможни и независими

Оглавените от изборни съдии и общински съвети български общности са разполагали с голяма независимост в управлението и правораздаването в своите общини. Годишният данък на едно семейство бил всичко на всичко 10 форинта, като вдовиците и сираците били освободени от плащането му. Общините имали право свободно да се включват в търговията на монархията и това довело до тяхното икономическо процъфтяване.

От началото на XVIII век се строяли църкви и манастири, създадени били различни фондации за построяване на училища и с църковна цел. За тези фондации се говори в ръкописа «Либер Фундационум Провинсиае Булгариае» /«Свободни фондации на българската провинция»/, който открих също през 1988 година. Фондациите на семейство Бибич например, осигуряват безплатно обучение на български младежи в арадския лицей и в пиаристката гимназия в Тимишуара чак до средата на XX век. /И двете учебни заведения са създадени с дарения на семейство Бибич, закрити са от румънските власти през 1950 година./ Фондацията на Маргарита Бибич с основен капитал 222 653 форинта е най-голямата в империята на Мария Терезия!

Главна роля за съхраняването на българския национален идентитет на бежанците изиграва самостоятелната им църковна институция. През 1688 година във Влахия забягва почти цялата българска францисканска епархия, следвайки навсякъде своето паство. Двата най-големи духовни центъра са Алвинц и Дева. Не е случайно, че именно тук в периода 1761-1775 години се ражда първото произведение върху българската история с изразен научен характер – Алвинцката францисканска хроника.

Превод: Александър Марков

Българи в Сентендре

Българите, които след потушаването на Чипровското въстание от 1688 г. се насочили на север по течението на р. Дунав, познавали унгарците не само от легенди и предания. На българска страна се е сражавала конницата на Ласло Чаки, а Имре Тьокьоли, като съюзник на турците, е воювал срещу тях. След разгрома на въстанието много българи били принудени да напуснат родните си места и част от тях се насочили към Унгария. Така например Христофорус Пейчич, каноник в Пейч и абат на чанадската църква «Св. Георги», посочва своя български произход и се нарича Булгарус и Булгарус Чипроватиенсис.

Между българите-бежанци имало и такива, които се установили в Мохач. В метрическата книга на тамошния францискански девически манастир, за периода от 1710 до 1720 г. между вписаните кръстени деца намираме името на Балаж Чипровац, а в книгата за поклонници в манастирската църква от 1729 г. е споменат седемдесетгодишният Ищван Чипровац.

Все по това време в преброителни списъци от Сентендре от 1696 г. се натъкваме на съвсем чипровското име Чипровчан /Стефан и Деметер/, а така също и на името на известната фамилия от този край Пеячевич /Пеашович/. В преброителните списъци, наред с другите имена се срещат и такива недвусмислено определени като «Булгарин», но без да се посочва от кой край са. /Естествено, наред с кореняците чипровчани, са могли да дойдат и преселници от други места, тъй като въстанието е обхванало още три селища/.

Когато става дума за някогашното българско население в Сентендре, не трябва да се забравя и за онези български преселници, които още през XV век са се заселили в района на Пеща. Исторически извори от 1428 г. споменават за тези заселници на остров Рошд или днешния Сентендренски остров, принадлежащ към Вишеград. Броят на българите на този остров ще да е бил толкова голям, че от средата на XVI век, и това се потвърждава от редица турски данъчни документи между 1546 и 1590 г., той фигурира под името Болгарфалу. На остров Вац пък, в близост до

Сигет-Монощор, е съществувало друго българско селище, чието име под различни форми се е запазило до края на века, но по-късно, поради обезлюдяване на района вследствие на природни бедствия или войни, то остава в народната памет като Булгар пуста.

В документи от 1562 г. в областта се срещат и лица с името Болгар, но всички без изключение с поунгарчени лични имена. Съгласно съставените от Портата списъци за различни повиности на населението, до края на XVII век Сентендре е бил град с унгарско население, но в резултат на турските военни успехи и прииждането на много бежанци от Балканския полуостров, и най-вече преселените през 1690 г. от ипекския патриарх Черноевич сърби и други националности, съставът на жителите на града основно се променя.

В преброителните списъци на Сентендре от 1696 г. сред посочените хиляда имена, наред с унгарците вече се изброяват не само раци /сърби/, но и гърци, българи, арменци, хървати, арнаути /албанци/, власи /балкански/ и др. Тринадесет пъти се срещат имената Булгари, Булгарин, Бугарин, показващи техния етнически произход.

Може да се предположи, че в споменатите преброителни списъци се съдържат повече български лични имена, за което напомнят фамилиите, завършващи на -ов /Стефанов, Стоянов/.

Разгледаме ли с необходимото внимание срещаните лични имена, можем да стигнем до определени заключения относно етническата принадлежност на техните носители, въпреки че когато са от един общ културен кръг или изповядват еднаква религия, а освен това са и от една езикова група, какъвто е случаят със сърби и българи, да се направят никакви разграничения е доста трудна задача.

Една от характерните особености при имената от Сентендре е, че често личното име се свързва с такова фамилно име, което показва занаята, който лицето упражнява, като например: абация, хабация /абаджия, производител на аби/, аргатин, аргат /наемен работник/, баяция /бояджия-вапсар/, дабак /табак-усмар, който изготвя кожи/

дерзия /терзия-шивач/ и др. Мнозинството от тия имена са от турски, арабски или персийски произход и тяхното разпространение е характерно за българските и за сръбските езикови области.

В преброителните списъци от 1735 г. името Булгарин или Чипровчан вече не се среща, но могат да се намерят някои лични имена от български произход. Отговор на въпроса откъде все пак са дошли в Сентендре техните носители могат да ни дадат метрическите книги в архива на източно-православната епископия в Сентендре.

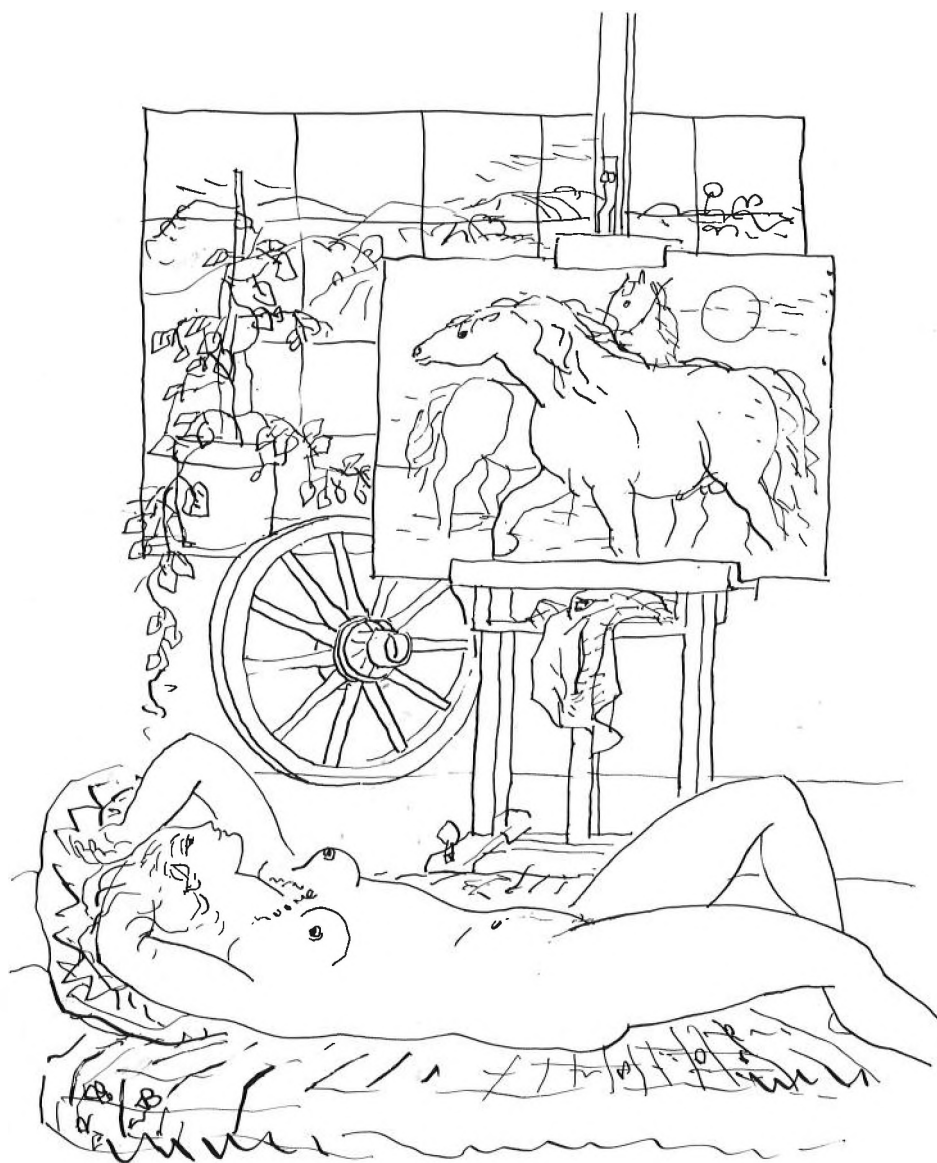
Не е изненадващо, че тия пришълци, за които по различни причини Сентендре е станал притегателно място за заселване, са пожелали да увековечат своята родина и преследваната си вяра със строежа на редица църкви. Така между 1688 и 1690 г. те издигат няколко църкви в прослава на градовете, от които са дошли. С изключение на средновековната църква «Св. Йоан Кръстител», върху крепостния хълм, тъй наречения Клисан, всичките останали шест църкви са строени през

1690 г., но тъй като са били дървени, по-късно е трябвало да бъдат наново съградени. Тези източно-православни църкви били посвещавани на определен светец и отчасти са получавали името си и от махалата на църковната община, в която се намирали. Такава е махалата Св. Никола, или «Чипровачката» или «Николаевската» църква, най-ранните данни за която намирам от 1731 г.

Оригиналната мебелировка на Чипровачката църква е пренесена в Югославия след Първата световна война. Днес тя е позната под името «Св. Св. Петър и Павел» и е католическа.

Необходимо е още много неща да бъдат уточнени и това би било поучително, въпреки че в Сентендре и околността му вече не живеят българи и само грамоти, преброителни списъци, протоколи, църковни документи и географски имена пазят спомена за тях, какъвто е случаят с българското историческо име на Чипровачката църква.

Превод: Петър Петров

Каравелов и пещенската тъмница

«...дека има свобода, там няма вражда и несогласия...»

Л. Каравелов

Сравнителното изучаване на историята дава възможност да се преодолее историческият «провинциализъм», да се проследи движението на идеите, непознаващи граници и съставили духа и тежните на хората от един исторически регион.

Втората половина на XIX век е време на кипещи и промени в Средна и Източна Европа. Трите големи империи – на Хабсбургите, Романовците и Османлиите – живеят последните си десетилетия, а народите, които ги населяват, търсят пътища за своето обособяване и издигане. Не е чудно, че сред тези многонационални монархии често се явява мисълта за федерация на народите. Тя е подхранвана не само от идеята за единство по съдба и борба, а и от страха, че една малка национална държава може да стане лесна плячка за съседа-гигант; от надеждата, че само равноправната общност може да избави младите държави от развихрянето на национализма и избухването на вражди. Наивни надежди, бихме могли да кажем, умъдрени от разстоянието на десетилетията и от окървавеното ни съвремие, исторически неоправдани илюзии за братство.

Върху политическото мислене в края на века не по-малко въздействие оказва и една друга, вече реализирана идея – дуализмът. Австро-унгарското съглашение повлича въдна от разсъждения и опити да се реформира по подобен начин Турция, печели редица привърженици, но не и по-малко страстни критици.

Спорът между тези две тенденции – федерация или дуализъм – заема важно място в схващанията на Любен Каравелов за бъдещето на балканските народи. Като един от най-ерудитаните български мислители на епохата, той е бил добре запознат с главните идейни тенденции, следил е дискусиите в европейския печат, сред политическите и интелектуални кръгове. Разбиранията му са продиктувани от убежденията му за равноправие и независимост, анализа на състоянието на Турската империя, страстното желание да види родината си свободна.

Каравелов обнародва за пръв път идеите си за балканското единство в две статии, излезли през

март 1869 г. във вестниците «Застава» и «Народност». Под статията «Мои братия» стои датата: 1869, 1 януария в Пещанската тъмница». «Нека оставим всеки народ да си живее както иска, – пише Каравелов – нека оставим всеки да си има свои училища, свое вътрешно самоуправление, свое вътрешно развитие, а всички да имаме само едно политическо отечество, което трябва да защитаваме с общи усилия.» «Ние българите търсим пълна свобода, а дека има свобода, там няма вражда и несогласия... Тия места, кои са населени с гърци, нека се управляват гръцки, а ония, които са населени с българи – български.»

На 10 юни 1868 г. в Белград е убит сръбският княз Михаил Обренович. По това време Каравелов живеел на територията на Унгария, в свободния кралски град Нови Сад, където се установил няколко месеца по-рано, след като, по собствените му думи, бил изгонен от Белград. Тъй като личните му връзки със средите, извършили атентата били добре известни, по молба на сръбското външно министерство Каравелов е арестуван на 27 юни 1868 г. и затворен най-напред в Петроварадинската крепост. При обиска, направен след арестуването му, от дома му били иззети писма, които стават важен елемент на следствието. Те са изпратени на министъра на вътрешните работи в Буда, който разпорежда книгата му, съдържащи български и руски текстове, да бъдат преведени на унгарски. Част от намерените у Каравелов писма са изпратени на генералния консул на Австро-Унгария в Белград, Бенъи Калаи, а немските им преводи са задържани от министъра на правосъдието Болдижар Хорват. В средата на август Л. Каравелов е преместен в Пеща, където в градския Углавен съд се води предварителното следствие. Тъй като единствената опора на следствието са писмата на Каравелов, в продължение на няколко месеца се чака препращането им в Углавния съд, за да бъдат извършени разпитите по тях. На 9 декември Каравелов подава молба за ускоряване на следствието. В средата на януари прокурорът изпраща доклад до Пещенския съд, в който предлага следствието срещу Каравелов да се пре-

крати по липса на доказателства. /Част от книжата така и не са били преведени, преводачът само устно е предал съдържанието им и не са били сметнати за опасни./ След освобождаването си Каравелов заминава за Букурещ.

През следващите години той често ще се връща на въпроса за Балканската федерация. Но най-актуална е тази тема непосредствено след връщането му от Пеща, и през 1870/71 г., когато в резултат на разместването на силите, причинено от Френско-Пруската война, европейската дипломация се активизира. Той неведнъж ще повтаря, че «за християните на Балканския полуостров трябва съединение, съединение и съединение.» В това единство Каравелов включва не само поробените от Османската империя народи, но и славяните, живеещи в Австро-Унгария. Говорейки за «Австрия, която прилича понти в сичко на султан-Азисовската империя», той призовава славяните да си подадат братска ръка и да се освободят от «азиатското и немското робство». В подкрепа на мислите си цитира вестник «Пестер лойд», който твърди, че маджаро-австрийските интереси са тясно свързани с турските и подобно изказване на граф Андраши, който говори за приятелски отношения между двете страни и хвали турските реформи. Основания за федеративната идея Каравелов търси в примера на други европейски държави: «ние ще да обезпечим себе си, когато съставим Дунавска федерация по образът на Швейцария, и когато съединим нашите ситни интереси в неразделно тяло. Който е разгледал по-натъжно нашето общо положение, т.е. положението на българите, сърбите и ромъните, той трябва да се е убедил, че ние един без други не можеме – неприятелите са ни много, а ние сме малочислени.»

Идеята за Дунавска федерация Каравелов противопоставя на дуализма. Наистина, изхождайки от интересите на поробените славяни, той често поставя една до друга двете империи, но си дава сметка и за различията между тях: «Ние съзнаваме, че между Австрия и Турция има голямо сходство; различието е само в това, че немците искат да имат влияние над другите народности чрез своето образование, а турците, които са неспособни за никакво учение, запрещават и на своите поданици да вървят напред.», поради тая причина «австро-маджарската господарствена система е съвсем невъзможна в Турция». В същото време той се съмнява, че Унгария е получила чрез Съглашението истинска свобода и сравнява маджарското правителство с българската екзархия по подчиненото им положение. От вниманието на Каравелов не е убегнал фактът, че дуализмът просто е станал модна идея и се появява в най-различни разновидности в български, сръбски и гръцки варианти, на които турците не обръщат особено внимание. Но които са добри да внасят

разногласия между балканците. За да предаде абсурдността на ситуацията, Каравелов описва следния въображаем диалог:

– Я кажете ми вие що е това дуализъм, за когото говорят мнозина наши българи?

– Дуализмът това е: 1/ да се даде на българите свободно вътрешно самоуправление; 2/ да им се позволи да си съставят свое министерство и да съберат своя Камера; 3/ да имат своя войска и пр.

– А кой ще им даде всичко това?

– Султанът и Али паша.

– Тежко ни... А обещава ли султанът да ни даде сичкото това...?

– И не мисли.»

Безпочвеността на тези построения е била очевидна и за съвременниците. Лишени от всяка реалност, те са били израз на мечтания и тежнениа, неподкрепени от каквото и да било действие.

В статиите на Каравелов политиката на Австро-Унгария заема значително място. Правят се исторически аналогии, анализират се действия и изказвания на унгарски политици /Андраши, Деак/, в международния преглед често се цитира излизаният на немски език «Пестер лойд». Поради противоположните позиции по националния въпрос, Каравелов често доста остро напада унгарската политика и печат, позволява си нелицеприятни оценки за унгарците. Дори когато през лятото на 1873 г. сам регистрира промяна в австро-унгарската политика по отношение на християните в Турция, това не притъпява недоверието му към Монархията.

В края на 60-те и началото на 70-те години и в унгарското общество не са стихнали споровете относно съглашението за създаване на дуалистичната държава. От чужбина Кошут остро критикува политиката на Деак и развива идеята за Дунавска федерация като единствен спасителен път. Вътре в страната обаче общественото мнение все повече се консолидира около придобивките на съглашенската политика. Чрез своето сръбско обкръжение Каравелов се интересувал от текущия политически живот по време на престоя си в Нови Сад и през дългите месеци на бездействие в предварителното следствие. Потвърждение за това предположение е добрата му информираност по редица въпроси от политически характер, както и от миналото на Унгария. /Например: критикува претенциите на Унгария, основаващи се на историческото право на короната на Св. Стефан, не веднъж дава пример със събитията от 1848-1849 година от гледна точка преди всичко на националния въпрос, впуска се да прави народо-психологична характеристика на унгарците./ И макар злободневните политически страсти да противопоставят до голяма степен Каравелов на Унгария и той, поддавайки се на жилещото си перо, не веднъж изрича тежки думи по неин адрес, трябва да кажем, че както и унгарската общественост,

той се вълнува от същите идеи за единство и обединение, за обособяване на националностите в Средна и Източна Европа, за извоюване на техните права и независимост. Това е общият духовен свят на човешки и национални ценности, чиято

истинска стойност се разкрива само в условията на свобода и взаимно уважение, само ако сме в състояние да се вглеждаме в себе си без злобата на деня. Дали и следващите десетилетия не идват, за да ни докажат наивността на такава вяра?

ДЪОРД СОНДИ

«Не тъгувах дълго, обичах Мария...»

Мария Учкова си спомня за Ласло Наги

На 30 януари 1993 година се навършиха 15 години от смъртта на големия приятел на българския народ, поета и преводач Ласло Наги. /бел. ред./

В сборника «Златна пръчица ви давам», който съдържа събраните му прозаични творби, в откъса «Моят живот», поетът пише следното – през 1974 г.: «Не тъгувах дълго, обичах Мария Учкова.» 49 фотографии предшестват прозаичния текст, на петата: С Мария Учкова, 1950.

От 1975 до 1979 преподавах в София. В езиковите курсове на Унгарския институт моя «ученичка» бе и Мария Учкова. С богата душевност, на петдесет и няколко години, тя пак беше хубава жена. От дума на дума се разкри пред мене. Узнах как се е запознала с Ласло Наги, говореше за него свенливо, с тих плам. Показа ми някои реликви, вече не помня точно колко, какви – за поета, от поета. Ако добре си спомням, имаше сред тях чернова /?/ на писмо до Ференц Юхас, в което се оправдава пред поета заради стълпотворението от епитети в едно от стихотворенията си; имаше сред тях една тетрадка, в която Ласло Наги си е записвал български думи, като речник, и така си спомням, че върху страниците бяха и обясненията на думите от Мария Учкова; и рисунки на коне, снимки, да, да. Приех тези ценни спомени с условието и споделеното обещание, че ще ги предам на тогавашния директор на Унгарския културен институт, за да ги изпрати на подobaващото им място в Литературния музей «Петьофи». Така и направих. После аз се прибрах в Унгария. Преди това подарих на милата Учкова излезлия през 1979 г. и споменат в уводните редове сборник на Ласло Наги. Много-много се зарадва, че поетът е писал така за нея.

По-късно научих, че неocenимите реликви не са постъпили в музея. Митарстват... Преди няколко седмици се обърнах с писмо към Мария Учкова да разкаже спомени за читателите на «Хемус». Отговори ми на четири гъсто изписани страници. На първата споделя огорчението си: не знае каква е съдбата и на други по-късно предадени свои спомени от Ласло Наги, счита случилото се за недо-

стойно. Споменава за едно недовършено писмо на Ласло Наги до Ференц Киш, и за снимка от 1969 г. с топло посвещение до нея. Предала е и тях. «От Лаци ми остана само едно шалче, което ми беше подарил за една Нова година, изпратено ми по някого.» – тъжи тя и с право. И споменатата снимка с надписа увеличена, но без посвещението.

«Друго нямам! – продължава Мария Учкова и оттук вече дословно цитирам. – Не зная защо, а и аз нямам навика да питам, писма до мен той не пишеше, а може някой завистник да ми ги е унищожавал! Може пък да се дължеше на неговата заетост или е разчитал при поредното си идване в България на живо да ми каже това, което го е вълнувало. Пък и цензура голяма съществуваше тогава. Но нямах щастието да притежавам такива! Малко странна беше нашата дружба. Аз робеех в негово присъствие. Той още имаше оскъден български речник, та дори в непродължителните ни контакти, много не разговаряхме. Както е казал поетът Смирненски в едно стихотворение «вървим, мълчим и пак мълчим». Пък и времето не стигаше, ограбваха ни го и неговите предначертани по програма занимания, моите университетски лекции, а и два пъти седмично бях заета вечер с репетиции на «Академичния студентски хор», в който пеех. Свободното си време посвещавахме на културни развлечения, ходене на театър, балет и концерти. И досега пазя ярко в паметта си концертът на една унгарска пианистка от произведения на Лист. След тях времето стигаше едва, за да ме изпрати или аз него. Ще останете учуден, че при едно мое придружаване до квартирата му, той се осмели да ме целуне и това е единствената целувка от него, останала да нося като скъп спомен до края на живота си! Нашите отношения бяха платонически, колкото и странно да звучи това в XX век. Идването му за месец-два, най-вече есен или пролет, аз очаквах като най-светъл празник и тези престои отлитаха бързо като пролетни птички.

Лаци беше силна личност. Преодолявайки страданието от нелепото осакатяване, толкова по-

търпелив беше той и във всяко друго отношение. Само веднъж не можа да се сдържи, нарече ме «Сюз Мари» и ми заяви «... аз не съм толкова студ /разбирай «студен»/ човек!» Милият, скъп Лаци, той не знаеше, че аз имах своите морални задръжки! На въпроса му бих ли се омъжила за него, моят отговор беше утвърдителен, но при условие да завърша университета. Веднъж пожела да се срещне с моята майка, която случайно беше в София в квартирата на брат ми, който живееше в Банишора. Наехме такси и се озовахме там. И досега си спомням как мама излезе онемяла на вратата на малката къщица и го покани вътре. Но той не пожела и останахме навън в тихата вечер на стъпалата на прага ѝ. Мама, смутена от неочакваното посещение, тя едва знаеше за познанството ми с Лаци, а той прикът в скута си големия сив заек на хазяите, започна нежно да го гали със силната си длан. Разговорът не вървеше особено много, въртеше се около злободневни неща, явно мисията на Лаци се провали. Той повече мълчеше. Не беше ми казал защо така внезапно изяви желание за това неочаквано посещение. Навярно да поиска ръката ми, спазвайки нашите традиции, а аз не питах, такава си бях една свита и свенлива. Мама не за първи път беше контактувала с поети, с каквито е напорил Господ нейния роден град Стара Загора, известен като град на поетите. Тук са родени и живяли едни от най-добрите български поети като Николай Лилиев, Гео Милев, Кирил Христов и др. Но контактът ѝ с чужденеца-поет беше нещо особено. И така наскоро си тръгнахме. Той нищо не ми каза повече нея вечер. А мама беше силно впечатлена от неговата по детски обич към животните. Тя не знаеше коя е причината за хромавостта на Лаци. Че неговата безкрайна обич и привързаност към животните, по-конкретно към конете е причината за неговото окуцаване /по-вероятно некадърността на лекарите/. Знаех от него без да съм го разпитвала /така ми е останало в паметта/, че като юноша е паднал, мисля от необуздан жребец от конното стопанство на граф Естерхази, където баща му бил на работа и е имал нещастие то за цял живот да остане сакат. Но тази нелепа съдба не беше го озлобила ни най-малко към нищо в света, още по-малко към животните, най-вече към конете, към които беше съхранил голямата си обич. А тези умни и благородни животни, най-верни приятели на човека, по-верни от самия

него, заслужават обичта на един тъй благороден човек, какъвто беше Лаци. Един тъй всестранно надарен човек, развитието на чийто талант, в самия му разцвет така нелепо прекъсна коварната смърт.

Каква голяма радост и гордост беше за мен, когато го наградиха с първата награда «Христо Ботев» за така успешно преведените Ботеве стихове, спасил исконната ритмика и рима, за което отчасти имах мъничка скромна заслуга и аз. Спомням си как с движението на тюленото перде му демонстрирах «повея на ветреца», тоя тъй древен български израз.

Запознах ни моите унгарски приятели от бригадирското ни лято на строежа на линията «Ловеч – Троян», вече студенти в България. Беше ми много приятно, че ще контактувам с поет на живо и безкрайно бях удивена, как така, събудил се посред нощ пише стихове, нещо което сама изпитах по-късно. И сега е пред очите ми с гордо вдигната глава, над чието благородно бяло чело винаги висваше един непокорен кичур сламена коса. Благите му като на сърна очи спокойно обхващаха обкръжаващия ни свят, опрял се на бастуна, обхванат с яката като стомана длан, движим се по софийските улици. Жълтите павета на булевард «Руски» навярно още помнят неговите бавни, отмерени стъпки. Разговаряхме за нашите поети, за народните ни песни, за богатия наш фолклор, което по-късно го е накарало да направи преводи от тях, които му донесоха голямата награда «Кирил и Методий».

Волна личност беше той! Не признаваше никакви условности в живота. Ходеше облечен скромно, с риза без вратовръзка, за което беше заслужил порицанието на тогавашния посланик /мисля Ференц Мюних?/, тъй като се беше явил на прием в посолството и бе наречен «анархист». Ето такъв си го спомням моя Лаци от контактите ни през недълготрайните му престои в България за тия няколко години.»

В края на писмото си Мария Учкова ми разрешава да преработя, ако се налага, тези редове. Пише и за себе си, че изпраща отговора си от санаториум, болна е; скоро и тя ще трябва да прибегне до патерици.

Може и да греша, но струва ми се, че Мария Учкова остава неомъжена.

Превод: Светла Кьосева

Припада диагоналът

Стихосбирка на Дьорд Сонди на български език

Името на Дьорд Сонди е известно на всеки, който има отношение към българо-унгарските културни контакти. Неведнъж са го срещали по страниците на списанието и читателите на «Хемус». Благодарение на негови преводи и литературно-критически изследвания унгарската публика се е докоснала до едни от най-ценните страници на българската литература. Той е пресъздал на родния си език такива шедьоври като «Записки по българските въстания», «Бай Ганьо», голяма част от творчеството на Емилиян Станев, Хайтовите «Диви разкази», стотици страници съвременна българска проза и над 10 000 стиха от български поети.

«ПРИПАДА ДИАГОНАЛЪТ» е заглавието на първата стихосбирка на Дьорд Сонди, издадена през 1992 г. в България. Стиховете не са преведени, те са написани на български език. Това е един необичаен експеримент, част от обичта на Дьорд Сонди към България. Стиховете му са нервни и неравни, не излъчват онази красота и спокойствие, които като че ли сме свикнали да

очакваме от изкуството. Нишката на поетичната мисъл все се къса и авторът навързва с възелчета разноцветен и странен гирлянд от недомлъвки, неочаквани словосъчетания, новоизмислени думи, които стърчат, боричкат се, карат ни да недоумяваме. Сякаш е поискал да изрече обърканото ни днес с цялата му необяснимост и абсурдност, без да го омекотява или декорира с благозвучие, стъпки и рими.

Сам си задава трудния въпрос: «Пиша ли поезия?» – и споделя своето верую: – Знам само едно: пиша съзнателно и на български, и на унгарски със знак «стакато». Нарочно пиша неакадемично. Не бих искал необичайностите в моето писане да бъдат изтълкувани като несръчни словоизлияния на чужденец. Съзнателно създавам нови думи, понякога руша словоредни закони, недовършвам мисли. Дано да е с мярка. И в живота не довършваме, и той тече неравно, и той не иска да признава бариери и окови.»

С.К.

ДЬОРД СОНДИ

ГРАБИТЕЛ

Впримчвам в тебе времето си, извини ме
думите ми тебе грабят, не ме кори
моят говор живота ти плячкосва
щуростта ми теб забавя
молението ми теб броди
крещящият ми аз теб гложди
Песен на цигулка ли
заклинение ако
изнизва се може
пухче чукалка
фуга на нож
ако извира
блика изригва

кука
нежен жест на

Омилости ме,
не думите ми да рушат твоя миг
Прости ми,
че от думите ми се отронва СЕГА-то
откраднато от тебе
пилая минути от нежността ти
щедро

С мене се рониш
Милост

ИВАН АРНАУДОВ

Градинарят

Татко, дръвчетата пораснаха,
листата крият плодове.
Къде е градинарят –
питат клоните, –
кукумявката ли го отнесе
в мрака?
Градинарят се отрони като ябълка
през есента.
Къде изчезна?
Може би
сади фиданки
на някоя планета,
заселена от сенки.
– Под дърво и камък
ще ме търсиш –
казваше!...
Навеждам се над кладенеца –
от дъното ме гледа той.
Навивам макарата –
изтеглям кофата, изпълнена
с лицето му.
Остана тук мотиката,
изгладена от дланите му,
да вика моите ръце.
Остана градинарят в мен,
в сина ми,
в дръвчетата.
Остана в месечините на дюлите.
В слънчогледите, навели примирено
чела пред вечерта.

ЙОЖЕФ БЕРДА

За българските андялфьолдски градинари

Жизнеността ви да се гледа, то е повече
от дух и тяло радващо видение.
Усърдните стопани на стомаха
будапещенски сте вие, достойни
българи, които, потрябва ли,
ще «отвлекат» и Ракошпатак, само
да са обилно за града ни витамините.
Как се смеят и ухаят многото
зеленчуци всякъде, където
вий се трудите! Лук и зелета,
и чушки, алени домати, репички –
цъфтеж навред из дългите градини!
Работете все тъй неуморно,
за труда ви истинна възхвала да е земята
все по-плодна и на стомасите ни неизменната
охота – и да спечели най-подир
усърдието ви дарът на вечната отрада!

Превод: Светла Кьосева

ЙОЖЕФ БЕРДА

България

Покланям ти се, рай, слязъл
на земята с високи и
безпределно дълги планини;
Българийо наша, храбра и горда!
С порой от сиви думи не малцина
редяха добрините ти, в скалата
врастнали; по-друг е моят поздрав,
от все сърце и с ясен глас!
Най-хубав е денят ти, всеки
делник; животът ти без смут,
на ведро воля. Пълнокръвие
и страсти пламенни лелея
в жените и в мъжете ти,
внезапно лумнали – всичко-всичко е
кипеж, никога не гаснещ кратер
на пъстротата многолика!
Не знам езика ти мъжествен,
«варварски», а ти в сърцето ми, наболо
като роза, се втурна, сякаш окрилен от мисия
митрополит във храма божи,
за да отслужи най-тържествено
пред паството набожно. –
Като порой ме върхлетя и аз
се къпех в щастие сред свежите
вълни на този водопад.
Жив е в спомена ми всеки твой кът,
народът ти, и с всеки залък,
с всяка вкусна глътка, за тебе
мисля вече безотказно
– родино моя втора, сякаш!

Превод: Светла Кьосева

ЙОРДАН КУШЕВ

Поликрайще

Мое село, – древен бащин корен –
съхранило детските ми дни,
в теб познах и радост, и умора,
в теб едно звънче до днес звъни...

Слушах приказки и песни стари
край огнището с догарящ пън.
Първи букви сричах над буквара,
а звездите мамеха навън...

Мое село, – с непреклонни люде,
стигнали до всяко земно кътче,
преоткрили истини-заблуди –
знаят сладостта на своя къшей.

Преживяло хиляди копнежи,
но нескъсало до днес с полята.
И Росица хваща в тънки мрежи,
като златна рибка пак луната.

Мое село, – в кръстопътя възел
/вързан по моряшки или не/
сам съдбата си тъй здраво вързал,
както вързват буйните коне.

Кой ли пръв забил е тука корен
и през времето намерил брод?
Може би пред теб е отговорен
моя Кушев – многолюден род!

*Йордан Кушев е роден през 1935 г. в Будапеща
в семейство на градинари. Средното и висшето си
образование завършва в България. Живее
и работи във Велико Търново. Печатал е свои стихове
в литературни сборници и алманаси, централни и местни
издания. Сега подготвя самостоятелна книга за деца.*

ТОШО ДОНЧЕВ

Българи от ново време

Българските градинари в Унгария - душевност и общуване

«Един от най-известните и най-сложни проблеми на нашата народопсихология е проблемът за националното самочувствие. Той поражда редица особености, които на едно друго ниво предопределят нашето отношение към заобикалящия ни свят, формират начините, по които протича това отношение и изясняват много особени черти в нашето мислене и поведение.» – казва писателят-народовед Марко Семов. Самочувствието като чувство и съзнание се определя както от самите индивиди, така и от обкръжаващата ги среда. Например в унгарското обществено мнение и най-често в средствата за масова информация от началото на века до днес се наблюдава известно пренебрежение и снизхождение към обществената действителност в Югоизточна Европа. В унгарския език изразът «балкански условия» или «балканска обстановка» отговаря на българските фрази «ориенталщина», «тъмна Индия», които пък, от друга страна, съответстват по съдържание на нашенското «българска работа», изразяващо ниското самочувствие на българина. Както отбелязва много точно и проникателно Иван Хаджийски: «българска работа /конгрес, културно тържество, състояние, обществено предприятие и пр./, това е работа необмислена, или недомислена, зле започната, без ръководство, или нескъпопосно ръководена, която сякаш по задължение свършва със скандал, за да послужи само за позорна регистрация на печалните си герои.»

Българските градинари и търговци в Унгария за сметка на това никога не са страдали, а и сега не страдат от понижено самочувствие, тези дребни собственици имат ярко изразено чувство за своята етническа и социална идентичност. Цялата им дейност е основана върху лична инициатива, те създават себе си от нищо, благодарение главно на личните си качества – умение и труд. Поради това те с право се гордеят със себе си. Те са господари на собствената си съдба. Това високо самочувствие, базиращо се на стопанската им независимост, играе важна роля в изграждането на личното и респективно на националното им самочувствие и самосъзнание. Това е здрава опора

срещу подигравки, насмешки, снизхождение и пренебрежение.

Самото градинарство в миналото е имало притегателна сила и привлекателни черти. То е било един вид изпитание на характера на човека. Освен това е представлявало и реален шанс за материално издигане, пробив в живота, възможност за събиране на пари за къща и земя, за разлика от безизходната нищета в родното село. Значителен положителен елемент е представлявал факторът сигурност. Членуването в градинарското сдружение е било гаранция срещу неблагоприятните събития в работата и личния живот – изкушения, отрицателни влияния, измама, болести, то е било опора в беда. Газдите – ръководителите на сдруженията, са подбирали само такива трудоспособни, трудолюбиви и сръчни мъже и младежи, за които самите те чрез доверени лица или земляци са знаели, че подбраните хора притежават необходимите физически, психически и морални качества. Тази градинарска задруга – използвайки съвременната терминология – е била стройно трудово звено, с добре и точно изградена вътрешна функционална и организационна структура, в която социалните места и роли са били ясно определени: газда, касиер, уредник, съдружник, продавач, надничар. Тази трудова организация е предполагала, но и развивала характерните черти на личността като трудолюбие, издържливост, себепристрастие, спестовност, непретенциозност спрямо външните условия, при газдите и самостоятелните градинари – далновидност, будност, търговски усет, организаторски талант, а при продавачите контактност, дар слово, отраканост, дори и хитрост. За младите градинарството е било многостранно училище на живота. В процеса на социализацията младите са усвоявали занаят, но са се учили и на дисциплина, на чувство за лична и колективна отговорност, на умение за защита на интересите, на възискателност, възприемане на отправената към тях критика. За младите градинарството, въпреки трудностите, суровите житейски условия, душевните мъки поради отдалеченост от бащиното огнище, е било и съблазнител-

но преживяване, интересно приключение, запознаване с широкия свят.

Градинарят е представител на новото начало в селото. Познаването на чужди езици и обичаи, по-големият житейски опит, по-широкият кръгзор, всичко това значително е повдигало авторитета му пред съселаните, особено ако натрупаният опит и изявените му трудови качества са се превърнали в материално благополучие. Останалите селяни са гледали на него с уважение, дори със скрита завист. Градинарите са осъзнавали и външно са показвали своето психическо превъзходство и материално надмощие.

Всичко това съществено се различава от някогашните патриархални обстоятелства, когато индивидуалните изяви се парализират от огромната сила на обичаите, налагани от околните. Обичаите управляват живота на старовремския селянин. Българският селянин, и особено селянката, мъчно се освобождават от хватката на обичаите и традициите, дори непосредствено преди Втората световна война, както изразително описва тяхната власт Иван Хаджийски: «Наблюдавал съм на троянския панаир как мома по цял ден обикаля да намери престилка с джоб вляво; плаче, отива си без престилка, но не смее да наруши изискването да бъде облечена като всички хора.» Голям е пробивът в разкрепостяването на душата, когато градинарите-гурбетчии започват да подражават на местното население. «До преди войната имаше един ярко очертан тип на градинари. Носеха големи мустаци, гладко избръснати, спретнато облечени, в повечето случаи с униформа на обикновения еснаф или буржоа на държавата, в която работят. Особено характерни в това отношение бяха градинарите, които работят в Австро-Унгария. Мнозина от градинарите си оставяха бакембарди и носеха типичните унгарски каскети с топли ушички встрани. Най-много, обаче, това се констатираше между газдите. Те си оставяха големи, рунтави мустаци и бакенбарди, като бившият Австро-Унгарски монарх Франц Йосиф.» Това потвърждава поетът-драматург Камен Зидаров, родом от село Драганово, в труда си «История на българското градинарство».

Градинарите обикаляли чужди земи, носели със себе си различни предмети за лично ползване, строили са и къщи по чужд образец. За това ярко свидетелстват експонатите в Музея на градинарството в гр. Лясковец и сградите в градинарските села от Великотърновски окръг. Градинарите взимават също някои привлекателни елементи от новото ежедневие: «Научаването на чужди песни е нещо обикновено. Разбира се, най-напред се научават пикантните шлагери, песнички с известно цинично съдържание, но важното е, че всеки си иде с някаква научена чужда песен. Особено тия, които се връщат от Унгария, винаги с несдържан възторг разправят за унгарските цига-

ни-цигулари, за унгарските бирташи /бирарии/, за кафенетата и други.»

Градинарите в чужбина успоредно с осъзнаването на собствените си етнически особености, правят съпоставки и сравнения между чуждия и родния културен образец. Последният вече не е така-безпроблемен. Унгарският културен образец е чужд, но отношението към него не е враждебно, дори не е отрицателно, той се явява като носител на западна, цивилизована, европейска културна схема. Усвояването на фрагменти от чуждата култура ни най-малко не засяга чувството им за етническа идентичност. Етническата им принадлежност нито за миг не се подлага на съмнение. Българските градинари и търговци не отричат своето минало, не искат да се освободят от него. Те поддържат връзки с родния край, роднините, сънародниците. Те заделят значителна част от материалните си средства за общественополезни цели, правят дарения за училища, читалища, църкви и камбанарии, часовникови кули, киносалони, паметници, благоустрояване на селища и други. В никое градинарско село няма обществени и просветни инициативи, които да се извършват без моралната и материалната подкрепа на градинарите. До Втората световна война реализирането на общинските бюджети в градинарските села лежи изключително върху градинарските плещи.

На границата между две култури, градинарите събират кураж да бичуват обществените порядки в родината въз основа на своя чуждестранен опит. Те правят сравнение и съпоставки между отделните страни на чуждата и родната действителност. Възприемането на чужди елементи може да съдържа комични нотки, които произхождат от недостатъчното или незадълбоченото познаване на чуждия обществен ред, на всички негови, в това число и отрицателни, черти. Възхваляването, изтъкването на положителния чужд опит не се покрива с чуждопоклонничеството. Именно тази разлика е много съществена, както твърди Марко Семов: «Има, освен снобското – казва той – и друго хвалене на чуждото. То е провокация към националното – да се съживи, да се възправи, да се омоочи и подири себе си в онази съпоставка, която ще му предложи чуждия пример. То е недоволство от себе си, недоволство от стореното, недоволство от критичността, с която един или друг народ, в едно или друго време гледа и мери себе си. Това е едно безкрайно полезно и нужно сверяване на националния часовник с онова, което сочат часовниците на другите народи.»

Възможности за етническо общуване

Условията за поддържане и възпроизводство на етническите свойства и чувството за етническа

идентичност се изменят. Основно средство за поддържането на последните е общуването между членовете на етническата общност. Терминът общуване използваме в смисъл на сложен и многостранен процес, като непосредствено взаимодействие и взаимовлияние между хората, а не само като обикновена информационна връзка. В него се включват социално обусловени мотиви, цели, интереси, определени социални норми. Общуването между членовете на общността се реализира в рамките на различни институции, чрез определени дейности и на фиксирани места. Понастоящем се видоизменят възможностите за постоянно групово общуване. Предишната строга периодичност на връзките с родината вече не се спазва. Намалява се многостранността на общуването. То се реализира по време на работата на самостоятелните производители в градината и на пазара, трудовата дейност на местните българи, наети на работа в български ведомства. Освен това църквата, културният дом и училището са онези институции, които разгръщат своята дейност в рамките на етническо взаимодействие. Освен споменатите етническо значими институции и обществени места, общуването между членовете се осъществява предимно през свободното време и в повечето случаи в семейно-роднинска или приятелска среда.

Пазарът

Макар и вече да има намаляващо значение, пазарът е бил и остава един от важните фактори в живота на българите в Унгария. Той винаги е бил форма и място на социално общуване между хората и има многостранна социална роля. В общуването по време на търгуването хората обменят и мисли, споделят опит, научават новините в политиката или от живота на дружеството. Българските градинари и търговци са търгували на унгарските пазари, като това било неразделна част от тяхната материално-производителна работа, но паралелно с тази икономическа дейност те са общували със своите сънародници. До създаването на Дружеството на българите в Унгария, пазарът в Будапеща до моста «Ференц Йозеф» /понастоящем «Сабадшаг»/ и в централните хали на площад «Вамхаз» /«Митница»/ е бил масовото средище на българите. В началото на века български търговци живеят до този пазар и жилището на един от тях било предоставено като помещение за нуждите на дружеството, за параклис и за училищна стая. До бившия пазар за добитък на улица «Вагохид» /«Кланица»/ се построява през 1931 г. българската църква и срещу нея, в съседство с пазара на едро на площад «Халер» е построен през 1957 година и Българският културен дом. Пазарът е редовно средище за постоянни контак-

ти между българските градинари – производители и търговци. Пазарът нагледно показва производителната и финансовата мощ и качеството на стоката, както и личното умение «скъпо да продаваш, евтино да купуваш». И на пазара българите демонстрират личния си престиж. Днес, в епохата на електронните средства за масова информация все още по време на търгуването се чуват и се разменят най-пресните новини, коментират се международните събития, «бистри се политиката», взаимно се информират за вътрешния живот на общността, за дейността на Културния дом, за раждания, кръщенета, за венчавки и погребения, тук се формира част от местното българско обществено мнение. Хората говорят за промените в родното село и в страната след всяко едно завръщане, за различни житейски проблеми, доколкото ритъмът на пазара, на алтъш-вериша позволява това. Публичността и едновременно непринудеността и интимността на пазара не може да се замени с нито една друга институция, други институции не са в състояние да реализират такива чести, спонтанни, персонални, двустранни и многостранни контактувания.

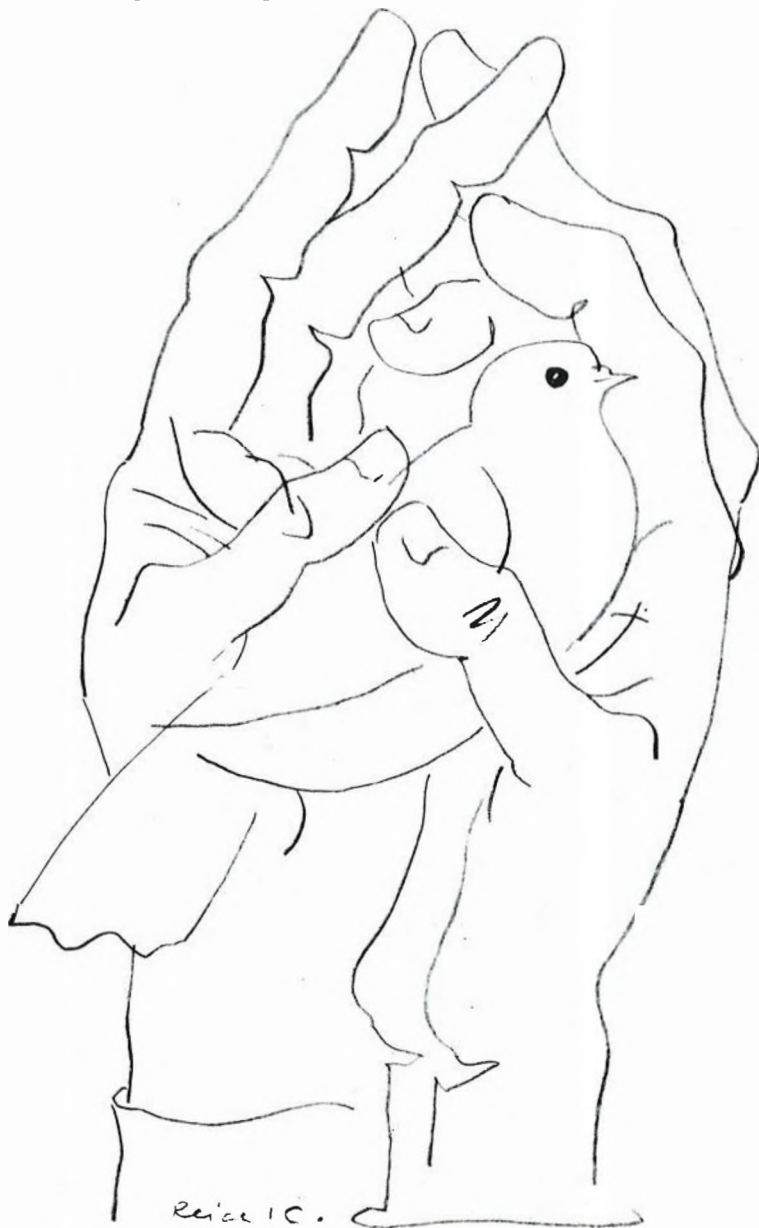
През 30-те – 40-те години на централния пазар са преобладавали българските градинари и търговци. На всяка крачка се е чувала българска реч, а след успешните сделки са се събирали в пазарните кръчми за малко «лаф-мухабет». Всичко това е отнесено от времето.

Църквата

Участието в религиозни празници и обреди свързани с бита, като кръщение, бракосъчетание, погребение, означават едновременно редовно и често общуване между членовете на общността. Подобна роля е изиграло построяването на църковната сграда. След построяването ѝ църквата и околната градина стават място за общуване като основен сборен пункт на българите в Будапеща. В края на 40-те и началото на 50-те години църковните служби са придобили особен оттенък. Църквата е загубила предишното си място в политическия и обществен живот, промените в политическата структура са дали своето отражение в микросвета на българската общност в Унгария. Посещението на молитвения дом вече не е задължение, регламентирано от общественото мнение и официалните представители на властта, естествено е, че новите служители в посолството вече не присъстват на богослуженията, дори им е забранено. При отсъствието на протоколни личности църковните служби загубват своя представителен характер, като се засилва тяхната функция за общуване между хората. Атмосферата в църквата става непринудена. Фактически

до построяването на Културния дом църковната сграда остава основно средище за българската колония. През тези години, колкото и странно да е, службите са били посещавани от много семейства. В неделни дни, празнично облечени, българите на малки групи идваха в църквата. По пътя, увлечени в разговор, те продължаваха да го водят и в църквата. При дядо Димитър, на пангара си купуваха свещи за живи и умрели, мъжете задължително разменяха няколко приказки с него. Разцелуваха предните икони, прекръстваха се, запалваха свещи, слагаха ги в свещниците и се нареждаха вдясно между останалите мъже, а след няколкоминутно мълчание - от приличие - продължаваха прекъснатия разговор или започваха нов със свои познати. За градината, за пазара, за теми, които ги вълнуват. И жените дърдореха помежду си. Свещеникът си караше своето, всичко се сливаше в едно общо жужене, само от време на време

се извисяваше от общия шум пискливият тенор на бай Пенчо клисаря. От време на време, пеейки свещените песнопения, свещеникът повишаваше тон, да припомни на своите пасоми, че все пак се намират в божия храм, а не на съседния пазар. Децата, изчаквайки попът да излезне зад иконостаса, се втурваха навън. Около църквата, в голямата градина, те играеха на сляпа баба, гоненица и други игри. Ако се случеше да вдигат голяма врява до небето, все някоя баба ги сгълчваше. След службата за всеобща радост на децата бай Стоян македонец продаваше сусамки и други лакомства. Пред входа на църквата хората се поизчакваха един друг, приятелите изпиваха по една халба бира в близката бирария на връщане у дома. След тежкия труд през седмицата това е представлявало и един вид почивка, разтоварване, разтуха и приятно общуване с останалите сънародници.

Свободата е чувство

Интервю с Теодор Радевски, кинорежисьор от унгарската телевизия

Киното има необикновена привлекателна сила за хората. Навярно и в теб е горяло желанието да опознаеш по-отблизо това изкуство. Все пак как се насочи към кинорежисурата?

След като завърших средното си образование, нямах никаква определена цел. Баща ми беше този, който ме насочи към училището по кинематография.

В кои години беше основано училището по кинематография в България?

Това училище беше основано в 1949 г. и просъществува до 1953 година. Ние бяхме първият и единствен негов випуск. Бяхме 90 души.

Как започна кинорежисьорската ти кариера след завършване на училището?

Никак. Взеа ме войник. Служих три години, след което ме назначиха за домакин на Научния институт по кинематография. Разбира се, тази служба не ме задоволи и след много постъпки и неприятности ме пуснаха да замина за Чехословакия за една година. Естествено, на собствени разноски.

Защо избра точно Чехословакия?

На мен ми беше все едно в коя страна ще отида. Искях да се махна, защото имах няколко неприятни сблъсквания с властта и реших на всяка цена да напусна България.

Как потръгна животът ти в Чехословакия?

В Чехословакия попаднах в студиото «Барандов». Придужавах снимачни групи из провинцията, взех участие в изготвянето на няколко филма, като трети асистент.

Как се справи с езика?

Чешки научих много бързо. Даже познанията ми по езика ми помогнаха по-късно, когато се завърнах в България. У нас се прожектираха доста чешки филми и аз участвах като синхронен преводач на тях.

Професионално с какво те обогати престоят ти между чешките колеги?

Като асистент имах възможност да работя с Хелге, един от добрите по онова време режисьори в Чехословакия, но професионално не мога да твърдя, че натрупах много опит, поради краткост-

та на престоя и постоянната грижа за самоиздръжката ми.

Какви перспективи те очакваха в България след завръщането ти от ЧССР?

За мое съжаление, почти никакви. Заех отново старата си служба, домакин на НИКФИ. Впоследствие научих, че филмовият архив, събран от бащата на българското кино Васил Гендов, от който по-късно беше създаден Българския национален филмов архив, е прехвърлен в института, където работех. Опитах се да убедя тогавашния директор на института Стоян Шарланджиев да бъда назначен заместник-уредник на този архив. Така имах вече достъп до архива и ровейки се в него, намирах интересни неща, които публикувах в списание «Киноизкуство». Чрез тези публикации и научни изследвания около архива получих статута «научен сътрудник». След всичко това очаквах да бъда назначен за ръководител на архива, защото бях първият, който се занимаваше с него. Генералният директор на Управлението по кинематография реши обаче, че нямам необходимия опит и изобщо да не си правя илюзии, че ще остана на такава «ръководна длъжност». И назначиха друг... Разбира се, това беше много обидно за мен. Но аз вече имах «минало». Тогава сключих брак с унгарка и решихме заедно да дойдем в Унгария. И това не се уреди лесно, но след «трогателна» среща с «отговорен другар» от Министерството на вътрешните работи, получих разрешение само за «посещение».

В Унгария отначало живях на «Роман парт» в хангар за лодки цяла година. През свободното си време се опитах да напиша историята на българското кино от създаването му до 60-те години. Този мой труд бе откупен от Унгарския държавен архив и по всяка вероятност е все още там.

Трудно ли ти беше да започнеш живота си отново?

Отначало работих като осветител. След 7-8 месеца станах асистент на д-р Ищван Хомоки, най-добрия унгарски режисьор на природонаучни филми. По моя инициатива и предложение бяха изготвени два филма за България, а в България

изготвиха два филма за Унгария. Така се върнах за кратко в България в 1963 г., като член на унгарското студио и като асистент-режисьор взех участие в изготвянето на тези филми. По-късно работих като асистент-режисьор, но оставах все на щат осветител. Написах един сценарий за късометражен филм под заглавие «Епиграми за кибрита». Студиото ми отпусна малко пари и този мой първи филм спечели една от първите награди на фестивал през 1964 година в гр. Мишколц. От тази дата бях вече назначен на щат асистент-режисьор и едва в 1967-68 г. ме прехвърлиха на режисьорски щат.

Колко филми имаш създадени оттогава?

Около 200.

Кои свои филми считаш за най-успешни?

Винаги съм изпитвал задоволство, ако с филма си успея да създам скандална атмосфера. Например, бях любезно поканен да напусна Лайпцигския филмов фестивал, заради филма, който бях изготвил по случай 50-годишнината от ВОСР, под заглавие «Световни сензации». Не само поради начина, по който бях представил революцията, а и заради интервюто, което дадох на тамошното радио. На въпроса: «Според Вас, кои правят революции?» аз отговорих: «Големите авантюристи като Ленин, Амундсен и Чомбе.» Направих един филм, който никога не бе прожектиран – «Сигнали» – сюрреалистичен филм за отчуждаването на държавните апаратчици от живота, от хората, от действителността...

Къде се съхраняват сега тези филми?

Изчезнаха. Даже на времето имах доста разпращи с унгарското министерство на културата, исках да знам нещо за съдбата им. Тези филми ми създадаха име и авторитет.

В апартамента ти виждам снимки на световноизвестни личности и на хора от различни националности. От хоби ли си ги снимал или си изготвял филми за тях?

С изключение на Австралия, обиколих всички континенти. Лично съм се срещал с тези хора. За много от тях съм правил и документални филми. Тези филми ми отвориха пътя към телевизията. Работих филми предимно за телевизията. Ще изброя по-скандалните от тях: сериата «Алкохол», документален филм за Съветския Съюз, доста неприятности отнесох заради него. Това се случи и с филма за Монголия. Сериата «Престъпления»

и последната серия за религиите по света /«Свещеници»/, която изготвих съвместно с Ласло Роберт. След това 5 портрета на хора, родени в деня на освобождението на Унгария от фашизма. Проследявам тяхната съдба. Филмът носеше заглавието «Властта е наша». Но от пете портрета разрешиха само един. За съжаление и тези филми изчезнаха. Направих филм за унгарските моряци, него го забрани МАХАРТ.

Ако добре си спомням, през 80-те години ти взе участие в изготвянето на програма за България?

Да. Последната ми по-голяма дейност беше през 1987 г., когато под моя режисура бе излъчена програма за България.

В унгарската телевизия настъпиха много промени. Как те засегнаха лично?

До този момент съм на щат към телевизията. Занимавам се с изготвяне на рекламни филми.

Чувствал ли си някога, че те приемат като чужденец?

Нямах време да се разчувствам. Обичам да работя, бях като див петел. Обичат или не обичат, не е било важно за мен. За мен беше по-важно да създам авторитет. Нямам приятели. Истински приятели, такива, каквито имам в България, тук нямам. Положително за това съм виновен и аз, но това не може и не бива да се изчислява в проценти.

Филми на каква тематика би правил сега, ако разполагаше с необходимите средства?

Нямам никакви конкретни планове.

Успешен и щастлив човек ли се чувстваш?

Всички ми казват, че трябва да се чувствам щастлив. Но не е така. Не създадох никакви материални блага за себе си. Още не мога да се вживея в ролята си на дядо, а може би и не искам да играя тази роля.

За какво мечтаеш?

Да имам винаги свобода. Свободата е чувство. Аз винаги съм се смятал за много свободен човек. Никога не съм се съобразявал с желанията на хората. Правех винаги това, което ми се харесваше...

Задоволяват ли те настъпилите в обществото политически промени?

Винаги съм се държал като опозиция. Винаги съм бил против бившия строй. Жалкото е, че за мен тази промяна дойде късно...

Разговора води Райна Симеонова

ПЕНКА ЧАНГОВА

Каскетът на бай Сандьо

Наричахме го бай Сандьо, а някои му казваха Шандор бачи, поунгарчено. Беше дългогодишен служител в Българската легация, а след време в посолството в Будапеща. Познавахме го като изключително внимателен и учтив човек, уважаван от всички наши сънародници в Унгария. И след пенсионирането си той често идваше в посолството, винаги бе готов да послужи и помогне, и така до последните дни на живота си.

Години наред парното отопление в посолството беше с въглища и кокс. Много често сутрин го виждах в работни дрехи, а на главата си винаги носеше голям по размери американски тип каскет на черни и бели квадрати, в средата с копче, облечено в същата материя. Каскетът беше винаги чист, стоеше като нов!

Един ден го запитях:

– Бай Сандьо, този каскет е по модата от началото на века, личи си, че не е отсега, от къде го имаш, от Германия ли?

– Не, не е от Германия, от България е. Той си има своята история, която ме свързва със София, с живота ми от младите години.

И той с охота ми разказа историята му.

– Знаеш, аз съм от Кукуш. През 1903 година отидох в Солун да търся работа и постъпих в ресторант «Европа», който се намираше във френската махала. Собственикът му се казваше Вазула, австриец по националност. Почти шест години работих там като сервитьор, там се научих да сервирам изискано, дипломатично, усвоих добре немски език, но милеех за България и през 1909 г. напуснах работа и заминах за София. Щом пристигнах в столицата, веднага потърсих Съюза на келнерите и готвачите и се записах в него. Не след дълго постъпих на работа в чешкия ресторант на Рашек, а след това малко време бях и в «Малкото казино» при Нечо Панагюреца. Това заведение беше само бирария и не ми допадаше много. Работата и без това започна да намалява, трябваше да напусна и останах в резерва към сдружението ни.

През 1910 г. от сдружението ме изпратиха да сервирам на един банкет в «Юнион клуб». Явих се

точно както трябва в уречения час, във фрак и бяла колосана риза, тогава тъй се сервираше.

След като свърши банкетът, директорът Николов ме извика при себе си и ми каза, че е много доволен от работата ми. Помоли ме да дойда на следващия ден при него, за да поговорим за евентуалното ми назначаване на работа в «Юнион клуб». И тъй, вече бях на постоянна работа.

«Юнион клуб» беше клубът на акредитираните в България дипломати, намираше се на ъгъла на улиците «Раковски» и «Иван Вазов». Той беше едно от най-елегантните места в столицата и с най-изискана кухня. Освен дипломати, членове на клуба бяха и много министри и най-висши чиновници от София. Бяха членове, но не всички посещаваха клуба. Сградата беше едноетажна, имаше един просторен салон и още два по-малки, читалня, игрални зали, шах-клуб, рулетка и покер и красива градина. В големия салон с овална маса за 30 души се хранеха дипломатите-абонати, сервираше им се на табла. Готвач по това време беше Жорж Игнатов, арменец, усвоил тънкостите на френската кухня в Цариград.

Редовни посетители на «Юнион клуб» бяха бившите министри Генадиев, Тончев, Апостолов, Поменов, Фалачев, д-р Точков, директор на Народната банка, Ценов, индустриалец, а също така и турският пълномощен министър Фехти бей и турският военен аташе Мустафа Кемал, още кореспондентът на английския вестник «Таймс» Джейм Баучер, Каченков, секретар в Руското посолство, Тулмерод, секретар на Английското посолство, Дорже, белгиец, директор на захарната фабрика, барон Банфи, секретар на Австро-унгарската легация и много други.

През Балканската война се записах доброволец в македонското опълчение. Завърнах се от фронта през септември 1913 г. и отново постъпих на работа в «Юнион клуб». През месец август 1914 г. всички служители обявиха стачка с искане за повишаване на заплатите, която трая един месец. Исканията ни не бяха уважени и аз останах без работа.

Един ден на улицата се срещнах с Фехти бей и

Мустафа Кемал, поприказвахме малко, попитаха ме освен български и турски още какъв език зная. Отговорих им, че свободно говоря и немски и Мустафа Кемал веднага ми каза: «Щом си сега без работа, ела при нас, точно такъв човек ни трябва, още утре ела да уговорим условията за работа!» На следващия ден аз вече бях на работа в Турската легация. Посрещаша гостите, уреждах приемите, коктейлите, срещите в «Юнион клуб» и същевременно се стремях да усъвършенствувам познанията си по турски език.

Срещата ми с тези хора стана повратен момент в живота ми. Мустафа Кемал беше енергичен и весел, строг, но крайно демократичен човек, за мене беше истинско удоволствие да бъда с него. Чувствувах се свободно, като че ли и аз съм част от неговите многобройни компании, които той така обичаше.

Скоро след постъпването ми на работа в Турската легация пълномощният министър Фехти бей трябваше да замине служебно за Германия. Мустафа Кемал му предложи аз да го придружа и да му служа и за преводач.

Той се съгласи веднага и тръгнахме на път.

Пътешествието ни трая осем дни, които останаха незабравими спомени у мене. Облечени бяхме в спортни костюми и по случая Фехти бей ми подари този американски каскет, който и досега нося с удоволствие и който винаги ми напомня за така хубаво прекараните дни.

В турската легация останах на работа още около година и половина, докато един ден ме повикаха в Министерството на външните работи и ми предложиха да отида на работа в Българската легация в Берлин, а след известно време – в Будапеща.

Из живота на дружеството на българите в Унгария

Хроника

От 15 до 21 юли 1992 г. в Българския културен дом се проведе международен курс за изучаване на български народни танци, организиран от Дружеството на българите в Унгария и танцовия състав «Мартеница». Предварително от името на организаторите до фолклорни състави и специалисти от цял свят бяха изпратени покани и информационни материали за условията и целите на курса. За преподаватели бяха поканени опитните български хореографи от Варна Петър Ангелов и Никола Колев, които със своята добра професионална и педагогическа подготовка обезпечиха качествени и интересни теоретически и практически занимания за участниците, над 30 души от Германия, САЩ, Унгария и др. За курсистите бяха организирани още посещения на музеи, разглеждане на Будапеща, Сентендре и други програми.

Дружеството на българите в Унгария осъществи една своя интересна и полезна инициатива – редовни прожекции на нови или непрожектирани досега български филми. Съвместно с Унгарския филмов институт и с активната помощ на неговия сътрудник Иван Форгач, всеки месец в столичното кино «Йорьокмозго» /бившето «Матра»/ бе представян по един български игрален филм. Първата прожекция бе на 13 септември на филма «Бай Ганьо», на която присъства и режисьорът Иван Ничев и продуцентът Силвин Панков. Колко зажадняли са нашите сънародници за български филми доказва фактът, че киносалонът, който разполага със 120 седящи места, се оказа тесен да побере многобройните желаещи да видят филма. Интерес отдаваме както на популярността на Алеко-Константиновия герой и художествените достоинства на филма, така и може би най-вече на интереса на сънародниците ни към българското киноизкуство. Още повече, че след прожекцията, желаещите имаха възможността лично да се срещнат с режисьора Иван Ничев, да му зададат въпроси, да чуят неговите творчески планове, преценки и пр.

Прожектирани бяха още филмите: «Маргарит и Маргарита» /13 октомври/, «За къде пътувате?» /10 ноември/ и «Тишина» /8 декември/. Смятаме да организираме такива кинопрожекции и през 1993 година.

През месец октомври 1992 г. гост на българите в Унгария бе Н.В. Цар Симеон II и неговата съпруга Царица Маргарита. Те пребиваваха в Будапеща от 16 до 20 октомври по покана на Западно-европейския Митрополит Симеон и на Управителния съвет на Дружеството на българите в Унгария. Много от нас имаха възможността лично да се срещнат с Техни Царски Величества и добият непосредствени впечатления от тях и гостуването им в Будапеща.

На страниците на настоящия брой на списание «Хемус» се публикуват редица текстови и снимкови материали от това посещение, които, надяваме се, дават достатъчно всеобхватна и обективна картина за него. Това посещение със своята значимост, с обществения си отзвук както в България и Унгария, така и в редица други страни, с отличната си организация и успешно провеждане показва не само традиционното българско гостоприемство. То даде възможност на българската общност в Унгария да покаже своята зрялост, своето по-растнало национално самочувствие, единство, сплотеност, обществена ангажираност, безкористност и високо чувство за морална и политическа отговорност.

През м. октомври бяхме свидетели или непосредствени участници в едно друго забележително и с пълно право можем да кажем историческо събитие в живота на Дружеството на българите в Унгария. На 18 октомври 1992 г. на парцела срещу нашия културен дом и в непосредствена близост до църковния двор в тържествена обстановка бе положен основния камък на новата сграда на българското училище в Будапеща. В присъствието на видни унгарски държавни и политически дей-

ци, гости от България и наши сънародници, събрали се от цяла Унгария, слова произнесоха Ференц Гегеши, кмет на IX будапещенски район и Н.В. Цар Симеон II. Западноевропейският Митро-

полит Симеон в съслужие с епископ Иларион, нашият местен свещеник отец Иван Шумов и други духовници от българската западноевропейска епархия освети основния камък на новото учили-

ще. Ученици изпяха «Върви народе възродени...». Най-послед, след 75 години от основаването на училището в Будапеща, една мечта на българската общност ще бъде осъществена!

Парцелът, в размер близо 2 400 кв.м. е предоставен на Дружеството на българите в Унгария безвъзмездно от Кметството на IX будапещенски район, а до края на 1994 г. ще бъде построена и училищната сграда.

В резултат на подписаното споразумение между България и Унгария в статута на българското училище в Будапеща настъпиха някои промени. Най-важното е, че то прераства в дванадесеткласно училище и с измененията в учебната програма се приравнява с унгарските гимназии. То ще се нарича българо-унгарско държавно училище и ще получава материална помощ от унгарската държава, като завършилите го ще имат равнозначна българска и унгарска диплома за средно образование. Във връзка с новоприетия закон за образованието в България към училището бе образуван

училищен съвет, като от страна на нашето дружество в него бяха избрани Верка Живкова, Иван Караилиев и Величка Кушева.

Във връзка с тези промени в живота на училището на 25 ноември се проведе среща на Управителния съвет на Дружеството на българите в Унга-

рия с учителския колектив, в която участва и Западноевропейският Митрополит Симеон и представителят на Посолството на Република България в Унгария Иван Василев.

Богата концертна програма от български народни песни и танци и оркестрова народна музика изпълни съставът от гр. Шумен с главен художествен ръководител Иван Иванов.

На 8 ноември тържествено бе честван Димитровден. Като продължение на традицията в салона на културния дом пак бе поставено буре с червено вино и подредени произведения на нашите градинари. Георги Иринков, председател на Дружеството на българите в Унгария, сърдечно поздрави именниците, а те почерпиха присъстващите с чаша вино.

На 11 ноември в библиотечната зала на културния дом се проведе среща с представители на всенародното сдружение «Мати Болгария»: Петър Константинов, председател на сдружението, Луко Захариев, главен секретар и главен редактор на вестник «Македония» и Лидия Андонова. Присъстващите изслушаха емоционалното слово на г-н Константинов. Той въодушевено говори за българите по света, за българската историческа съдба, за положението в България днес, за целите и задачите на «Мати Болгария».

На Дружеството на българите в Унгария Петър Константинов подари живописна картина от художничката Милка Пейкова. На лектора бяха зададени въпроси, в отговорите на които се включиха Луко Захариев и Лидия Андонова. Нашите гости бяха информирани за живота и дейността на дружеството, като проявиха голям интерес към живота на българската общност тук, към българските паметници в Унгария, към българската църква и училище.

На 5 декември бе поставено началото на една нова проява, която бихме искали да стане традиционна в живота на нашето дружество. Организирана бе по случай унгарския празник Микулаш и българския Никулден голяма детска среща с Дядо Мраз и концерт на детския ансамбъл за народни танци «Детелина» от гр. Павел баня с главен художествен ръководител Недка Кавръкова. Дядо Мраз, в сполучливото превъплъщение на Алекси Алексиев, поздрави децата и всяко дете получи от него подарък.

Интересно събитие в живота на нашия културен дом бе театралното представление на 10 декември на «Многострадална Геновева». Пиесата е подготвена от студенти по специалност българска филология при Будапещенския университет под ръководството на тяхната преподавателка Ленке Чикхеи. Представлението бе много живо, премина при подчертан интерес и ни навежда на мисълта, че си заслужава да се помисли за създаването на младежка театрална група към дома.

На 26 декември се проведе станалата вече традиция в живота на дружеството коледно-новогодишна вечеринка. В празнично украсения салон на дома нашите сънародници с жив интерес изслушаха забавната програма на артисти от музикално-драматичния театър «Константин Кисимов» от гр. Велико Търново. С аплодисменти бяха изпращани изпълненията на певците Лили Ковачева и Георги Сотиров, на балетното трио Албена Костова, Петя Ибришимова и Петър Ушев, на илюзиониста Красимир Николов и др.

Разиграната богата томбола предизвика допълнителни емоции и в без това приповдигнатото настроение на присъстващите. За веселото прекарване на вечерта голям дял се пада и на оркес-

търа на гостите от Велико Търново и на водещата програмата Мария Коцева. Организиран бе и конкурс за най-добра танцова двойка, а накрая се изви и българското хоро.

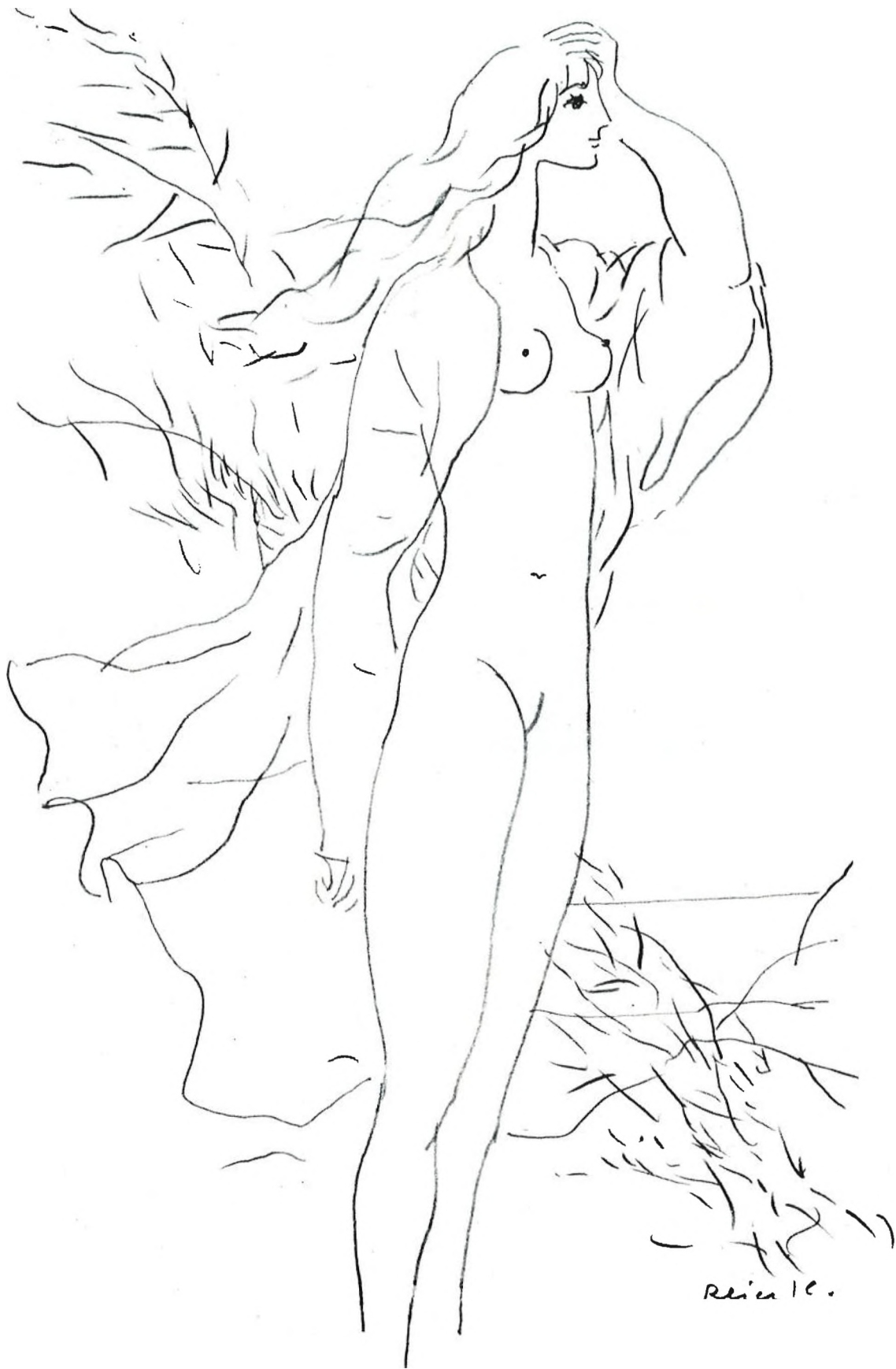
РАДОСТ И СКРЪБ

През 1992 г. църковен брак сключиха: Ангел и Илдико Кушеви, Явор и Даниела Дончеви, Ласло и Анико Иванчик. Честито!

В българския православен храм «Св. Св. Кирил и Методий» в Будапеща бяха кръстени: Силвия Йоргова, Даниела Чобанова, Явор Дончев, Силвестър Саболич, Виктор Саболич, Изабел Валтари, Мелинда Сулан, Моника Красиминова, Жофия Антал, Давид Настев, Симона Петлешкова, Деяна Петлешкова, Ивета Дьомени, Каталин Василева.

През 1992 г. ни напуснаха завинаги нашите сънародници:

Александър Ламбев, Васко Т. Димитров, Гана Сиракова, Георги Герджиков, Василка Минчева, Гана Карпачева, Димитър Йорданов, Елена Т. Янчева, Иван С. Митев, Илия Кр. Илиев, Илия Ил. Кръстев, Йордан Попгеоргиев, Йорданка-Ева Димитрова, Колчо Стоянов, Кирил Г. Иванов, Михаил Тодоров, Йордан Вълев, Марин И. Тотев, Матилда Пенева, Никола Джангов, Никола Баблаков, Петко Тотев, Стефана Хернади, Труфа А. Захова, Цонка Дачева, Тодор Белчев, Хелена Табакова и съвсем наскоро - Веска Попова. Поклон пред паметта им!

АСЯ СЪБЕВА

Коледа

Един от най-големите християнски празници, празнувани по целия свят, където има християнски общини, е Коледа /25 декември/. Историята на този празник води към старите източни религии и култове, към бог Митра и слънцето и показва едно постепенно приспособяване към новите условия на разпространяващото се християнство след IV век сл. Хр. Според юлианския календар 25 декември се смятал за ден на зимното слънцестоене и за рождество на слънцето, защото на тази дата слънцето се намира на най-ниската си точка и оттогава денят започвал да става по-дълъг и силата на слънцето се увеличавала. Началото на новата слънчева година се е празнувало в старите източни култури, в Сирия, Египет, Рим и др. Според техните ритуали в полунощ празнуващите излизали от къщите и викали: «Девицата роди! Светлината става по-силна!», а египтяните представляли новороденото слънце в образа на бебе и на деня на неговото рождение /деня на зимното слънцестоене/ го показвали на празнуващите. Сирийският християнски автор Свети Августин след въвеждането и разпространяването на новата идеология, апелира към своите братя християни да не почитат слънцето и не празнуват този ден като езичници, а да вложат нов смисъл в празника – рождеството на Христа. Така на базата на първичните стари култове, свързани с почитание на природата и стопанския календар, се поставя основата на теологичната същност на християнството – да се обособят, установят и празнуват в неизменен календарен ред историческите повратни точки от живота на Божия син – Христос. Така с установяването на празника Коледа, като празник на раждането на Христос, се постига християнизирание на древното езическо почитание на рождението на слънцето.

В българския народен календар празничната обредност започва с деня преди Коледа, т.е. 24 декември, известен като «Малка Коледа», «Суха Коледа», «Каден вечер» /в Източна България/, «Бъдник», «Бодник» /Македония/, «Крачун» /Плевенско, Ломско/. С интересна етимология е последното название. Регистрирано в староруски,

украински, словашки, румънски източници с предполагаемото значение на «крача», «крачеш, преходен ден», , тази дума показва исторически, културни и етимологически паралели с унгарското название на Коледа – «karácsony».

Тази вечер стават обредните обхождания на «коледарите». Съществуват два вида коледари. Едните са «коледарчета», малки момчета от 6 до 12-13 години, които с дрянови пръчки и торбички обикалят всички домове в селото или в отделната махала, изказват благословии и наричания за плодородие, здраве, щастие. Стопанките на къщите даряват децата с колачета, краваи специално приготвени за тях, орехи, сушени плодове, пари и др. Във всички райони на България са разпространени и обхожданията на големите «коледари» – ергени, годеници или от скоро оженени мъже. От полунощ до сутринта те ходят от дом на дом, пеят коледарски песни, изказват благословии. Коледуването завършва с общо угощение на коледарите.

Вечерта срещу 25 декември се празнува «Бъдни вечер», «Каден вечер», «Богата вечеря». Приготвя се обредна, тържествена трапеза. Тя се слага обикновено на земята, под покривката се поставя слама и чувал за жито. Обредните ястия трябва да са постни и винаги нечетен брой – 7, 9, 11. Задължителни храни са обредните хлябове, украсени със символични фигури: нива с кръстци, овчар със стадо, кошер с пчели, бъчва с вино и др., сарми, варен фасул, варено жито, мед, орехи, лук, чесън. В Западна България се поднася «зелник» /баница със зеле/ или «тиквеник» /баница с тиква и орехи/. Трапезата се кади, кадят се всички помещения в дома, стопанските постройки в двора, с пожелание за берекет и здраве.

Друг основен елемент от бъдническата обредност е «бъдникът» – голям дъбов или крушов пън, отсечен от гората, поставен на огнището и осветен с масло, вино и тамян. Той се запалва тържествено и трябва да гори с ясен пламък цяла нощ. Загасването на бъдника се смята за лоша поличба. Тази вечер е подходяща за гадания и прогнози. За плодородието и за времето се гадае с люспи от лук и сол, също така и с наречени на

всеки месец въглени, за здраве се гадае по хвърлените в огъня дрянови пъпки или житни зърна.

На 25 декември, на Коледа се ходи на гости, яде се печено месо, баници. С обреден характер е общоселското коледно хоро, на което излиза цялото население.

Сред унгарските българи, дедите на някои от които са дошли по унгарските земи още през миналия век, коледните празници се характеризират с двупосочност на същността им: от една страна, запазване на някои дълбоко вкоренени традиционни български практики, от друга страна възприемане на някои обичаи и елементи от унгарската етническо-културна среда. Особено там, където съществуват смесени унгаро-български бракове или българите живеят разпръстнати между унгарско население адаптационните процеси протичат особено интензивно. Дълбоко консервативна и до късно непроменена остава ритуалната бъдническа храна – боб, сарми, тиквеник, ошаф, варено жито и др. Влияние от унгарската бъдническа храна се явява приготвянето на ястия като «макоштеста»,¹ сладкишите «ретеш» с мак или ябълки, а след 12 часа полунощ поднася-

нето на пача «кочоня». Бъдникът между българите в Унгария е отпаднал отдавна /процес, който се наблюдава и в България/, вместо него се прави коледна елха, която се назовава с унгарското име «карачоньфа». Интересен е привнесеният обичай, характерен за унгарците, приготвянето на т. нар. «житото на Луца» /lucabuza/. На 13 декември, деня на Луца се засаждат в съд житени зърна, които се поливат и израстват до Коледа. Поставени под коледното дърво или до «коледната ясла», по растежа им се гадае за бъдещата житна реколта. Този обичай е проникнал на места и в българските среди.

Друг елемент на празниците, който говори за толерантността между двете етнически групи, е и обхождането на домовете от коледарски групи. Унгарските «бетлехемешек», «кресткиндлишек», както и българските «коледарчета» /при българското компактно живеещо население в Будапеща, Пейч, Мишколц, Халастелек и др./ са обикаляли домовете както на унгарските, така и на българските семейства и са били приемани и дарявани там, независимо от етническата и религиозната им принадлежност.

Васильовден

След Коледа идва следващият голям зимен празник, наричан от народа «Сурваки», «Сурва», «Васильовден» /Източна България/, «Василевден», «Василица», «Василия» /Западна България/. Той се празнува на 1 януари, отнася се към същия календарен цикъл както и Коледа и е функционално и генетично свързан с нея. В миналото по стария православен календар, Бъдни вечер и Коледа са се празнували на 6-7 януари, а Васильовден съответно на 14 януари. След изравняването на българския православен календар със средно- и западноевропейския, Коледа преминава на 24-25 декември, а Васильовден – на 1 януари.

Началото на новата климатична и стопанска година в Европа се е празнувало по различно време. При римляните новата година се е чествувала на 1 март, а през 46 г. пр. Хр. с новия календар, Юлий Цезар премества това начало на 1 януари. От IV в. сл. Хр. за християнско начало на годината се приема 25 декември, Рождество Христово, старият празник на слънцестоеенето на бог Митра /който празник по-късно остава да се празнува само като Коледа/. В Унгария през средновековието Новата година се празнува на 25 декември. Франките и алеманите смятали начало-

то на годината от 1 март. В някои райони на Германия до към XIV век Великден е бил началото на новата година. Еврейската нова година нямала постоянна дата, празнувала се през септември или октомври, защото тогава в Палестина започвал дъждовният сезон и с него и новата урожайна година.

Празнуването на Нова Година показва сходност с празниците около Коледа, поради факта, че и двата празника в исторически план са се оформили по време на един и същ повратен момент в природата. Някои учени ги назовават общо като коледно-новогодишни празници и ги свързват в един обичаен цикъл.

За разлика от Бъдническата трапеза, която е постна, вечерята срещу 1 януари е блажна. В България на места се коли червен петел. Заколването му става на къщния праг и по скачането му гадаят за щастието на дома през годината. Задължителна храна е и свинската пача. И между унгарските българи тази традиционна храна е останала, като е известно, че «паче с чesън» или «кочоня» /унгарското наименование за пача, което е проникнало в българския език/ се яде, защото прасето рови напред с главата си и това е добър

знак за предстоящата година. Птица, кокошка, петел не се консумира, защото те ровят назад и назад ще вървят работите в дома. Това поверие е проникнало между българите от унгарската среда.

Гадателните практики са подобни на коледните. Прави се баница с късмети, в която се поставят пари, дрянови пъпки, наречени за къщата, градината, за колата, плуговете и др. При смесените унгаро-български семейства се прави сладкиш-щрудел «рейтеш», който се огражда с ивица тесто в кръг, с която символично се «огражда», «завършва старата година».

На 1 януари децата по български обичай сурвакат. «Дряновицата», «суровакницата» се прави от дрянова пръчка, украсена с разноцветни книжки, разтегателна хартия, от която се увиват панделки и други украшения. Този обичай и до днес е разпространен между българските среди, най-вече при децата от етнически ендегамните семейства. При суровакането децата изричат благословии. Една осъвременена новогодишна благословия, регистрирана между българите в гр. Пейч, показва запазване на старите форми, връзката с градинарския поминък, но и влиянието на съвременния начин на живот, отразен чрез нови фолклорни форми:

Сурва, сурва година,
весела година,
голям клас на нива,
червена ябълка в градина,
в градината много зеле, чушки,
сурва, сурва година,
дай парички да замина!

Съществува и поверието на 1 януари нищо да

не се дава и изнася от къщи, за да не се изнесе «бerekетa», плодородието навън.

Вторият ден на Нова година «Силвестровден», «Силвестри», «Силвестър», «Риначовден» в някои райони на Северна България се празнува за здравето на добитъка. Материали от селата около Търновско и Горнооряховско говорят, че временно пребиваващите в Унгария български градинарски семейства, а и вече постоянно преселените тук, в началото са празнували този ден. Те приготвяли баница със сирене, от която раздавали за здравето на добитъка само на българските съседски семейства с благословията:

«Силвестри, вистри, за конско, волско здраве!»

Този празник в последствие отпада с механизацията на градинарския труд и с влиянието на околната унгарска среда, в която по това време няма паралелен обичай.

Днес българите в Унгария празнуват двата празника Коледа и Нова година обединени, в края на декември. По този случай се прави общо тържество в Българския културен дом в Будапеща, който се явява притегателно ядро за цялата празнична система на българите тук.

Така при празнуването на Коледните и Новогодишни празници от българите в Унгария се наблюдават както процеси на запазване на някои стари, традиционни форми, така и възприемане на обичайни елементи от околната етническа среда. Запазват се най-вече като силно консервативни определени обредни храни, някои гадателни форми и благословии и суровакането. Променят се и се приспособяват онези елементи, които по смисъл и функция имат паралели в унгарската среда, а отпадат тези практики, които в новото обкръжение загубват своите функции.

СТАНИСЛАВ СТРАТИЕВ

Българският модел

Ако сме дали нещо на света – това е българският модел.

Той е – както Хеопсовата пирамида или Вавилонската кула – нашият принос в съкровищницата на човечеството.

Казано сложно – това е състояние на духа. Определен начин на мислене. Тип душевност.

Казано просто – обратното на всичко.

Колумб тръгва за Индия и открива Америка.

Ние тръгваме за Америка и стигаме в Индия.

Все откриваме Америка и все се оказва, че сме открили Индия.

Навсякъде по света в приказката на Андерсен кралят е гол.

У нас се получи обратното – кралят е облечен, а народът е гол. И гладен. И безработен.

Навсякъде по света считат лудите за свестни, но болни хора.

У нас свестните се считат за луди. Още от времето на Ботев.

Навсякъде по света дупките са предимно в сиренето.

У нас те са на ръководни места.

Там, когато стреляш по някого, той умира.

Тук, дори когато стреляш по друг, умира Алеко Константинов.

Там са велики народите.

Тук – Народното събрание.

Там от великото до смешното има само една крачка.

Тук няма никаква разлика.

При тях са свободни хората, а при нас – цените.

Това е българският модел.

Българският модел е по-лош от Бермудския триъгълник.

В Бермудския триъгълник нещата просто изчезват.

И знаеш, че ги няма.

При българския модел ги има, но не са те.

И не знаеш какво е.

Нарича се бензиностанция, но нито има бензин, нито ти сменят маслото, нито проверяват гумите, нито мият стъклата.

Знаеш само, че е най-високото на Балканите. Или най-широкото.

Според този модел българските джуджета са най-ниските в света, а българските мъже – най-мъжествените.

Българският модел е, когато мълчанието е злато, а преклонената главичка остра сабя не сече и по-добре яйце днес отколкото кокошка утре, защото кроткото агне от две майки суче.

И когато отвличаме останките на Чарли Чаплин за откуп.

При българския модел селяните идват в града, за да купуват мляко, а гражданите отиват на село, за да прибират реколтата.

Българският модел е велосипед без педали, но с десет кормила.

И когато заводите произвеждат художествена самодейност.

Българският модел е продупчена и завързана с конец стотинка. За да се возим безплатно в асансьор и да говорим безплатно по телефон.

При българския модел няма девета дупка на кавала. Тя не е пробита. Пробита е направо десетата.

Българският модел е не аз да съм добре, а ти да си зле.

Българският модел е неунищожаем.

С него ще бъде свършено, когато всички отидем в Канада.

Както ще бъде свършено и със самата Канада.

Българската гледна точка

За всичко е виновно робството.
И поробителят.
Не случихме на поробител.
И Норвегия беше под робство, кажи-речи, колкото нас, но сега там безработните получават по хиляда и петстотин долара на месец.
Обаче виж им поробителя – Дания и Швеция.
Да ти е драго да пъшкаш под такова робство.
Навсякъде народите, като излизат от робство, и английски знаят, и се цивилизовали, и метрото им прекарал поробителят.
А нашият поробител по-див и от нас.
Щеше ли иначе да ни владее пет века.
Нормален поробител избягва от такъв народ на десетата година.
Това, дете сега нямаме метро, е от робството.
И дете не знаем английски.
Не само, че народът не знае английски, ами народните представители не знаят и български.
Ето какво е нашето робство.
Освен това не случихме и на освободител.
Можехме да почакаме още три-четири века за друг.
Нищо нямаше да ни стане.
И на географско положение също не случихме.
Кой нормален народ се заселва на Балканите?
Народът казва, че на кръстопът даже не се пикае, а ние правим държава.
Естествено е тогава да сме непрекъснато по тротоарите с китки в ръце и да викаме «Добре дошли, братя освободители!»
И да се кълнем във вечна дружба на който мине през кръстопътя.
На всички световни езици.
Не случихме и на съсед.

Нито една скандинавска страна наоколо.
Или поне Швейцария.
Не – само балкански.
При това положение какво друго можеш да правиш освен балканиади.
Или балкански срещи на високо равнище.
Както и да контрабандираш сирене във всички посоки.
Може ли на нормален човек да му хрумне да прави Балкански обединени щати?
Той си отваря направо стрелбище.
Не случихме и на буржоазия.
Нищо не ни остави.
Едни дъскорезници и даракчийници.
И една кибритена фабрика.
Ако ни беше оставила поне едни заводи като «Сименс» или «Круп», или пък «Сони», положението щеше да бъде съвсем друго.
Да не говорим за колонии, протекторати и отвъдморски територии.
За черен пипер и гастарбайтери.
Сега трябва сами да си мием чиниите.
Че и чиниите на Северна Америка.
Не случихме и на пролетариат.
И на интелигенция.
И на емиграция.
И на дисиденти, на полезни изкопаеми, на нивото на река Дунав, на флора и фауна, както и на водата в подпочвения слой.
При това положение, каквото и да правим, все това се получава – бананова република без банани, емиратство без петрол и султанат без диаманти находища.
И нищо не може да се направи.
Не зависи от нас.

Ключ за разбиране на българина

Става девет и Сусо излиза от кухнята.

Боде с вилица шведката, пие от чашите на англичаните, сяда по скутовете на холандците.

Много е усмихнат и за петнайсет минути обръща целия ресторант наопаки.

Предупреждаван е двайсет хиляди пъти, но няма сила, която да го спре да не излезе в девет, нализан до козирката, и да не плюе в душите на гостите.

Нали няма готвачи, всеки път му се разминава.

Човек не трябва да пие толкова, хиляди пъти съм му казвал, пийни бутилка, пийни две, пийни три, но не се наливай.

Той, обаче, от дума не разбира.

Кротък човек съм, на мравката път сторвам, но много мразя някой да не разбира от дума.

Хващам Сусо за врата и го изнасям навън.

Пускам го на стъпалата на хотела.

Той се свива послушно и задрямва.

Гледам го и ми става жал.

Вие виелица, вали сняг, на два метра нищо не се вижда.

Ще вземе да замръзне посред нощ в тази планина.

Вдигам го на гръб и го изнасям до колата.

Ще го закарам до неговото село.

Дотам и лете едва се стига, а зиме си е направо лотария: пропасти, завои, ями, мостове, реки.

Щом е за Сусо, обаче, няма как.

Пътят е замръзнал, затрупан, въртя се, удрям се в перилата на мостовете, затъвам в преспите, бутам, влача, дърпам, снегът продължава да вали и

вятърът така замита, че ставам целият от порцелан.

Пристигаме в селото към два през нощта.

Измъквам го отвътре, пускам го внимателно на снега.

– Хайде, Сусо, живи и здрави!... Лека нощ!...

Той мига, не може да осъзнае къде е, после се ориентира и ме поглежда.

Гледам го умилен. Взе ми се здравето, обаче го докарах.

От мене излиза пара като от локомотив.

Тогава Сусо ми тегли една майна и хуква към къщи.

Встречавам се.

Цяла нощ го карам като малоумен из планината, а той ме псува на майка.

Хуквам след него и го спипвам точно когато натиска дръжката на вратата.

Хващам го за яката и го понасям през двора. Той рита.

Слагам го в колата и потеглям обратно. Към Бели Искър обаче колата поднася, обръща се и се нахакваме в реката.

Счупвам стъклата, измъквам Сусо, мятam го на гръб и продължавам.

Стигаме до хотела, свалям Сусо от гръба си и го оставям на стъпалата.

Както си беше.

– А сега да те видя – му казвам – как ще се прибереш!...

Изтупвам си ръцете и си заминавам.

Човек трябва да внимава, когато псува българина.

Разговор на български турист с италиански гълъб на площад «Сан Пиетро» в Рим

Италиански гълъбе, не ми се навирай в ръцете, правиш ужасна грешка. Аз съм български турист.

Знам, че не си папата. Не съм толкова загубен.

Но това да не те успокоява. А е мръднал нанякъде карабинерът, а...

Естествено, че мога да направя грешка, и ние грешим, да се греши е човешко. Май само по това вече приличаме на човеци.

Прав си – само който не работи, не греши.

Обаче българското трудолюбие е пословично.

А българските грешки – исторически.

Първата е, че сме асимилирали славяните, а не англичаните.

Сега вместо на полуостров, щяхме да живеем на остров.

Нямаше да ходим полутоли, да бъдем полугладни, да се чувстваме полуграмотни, да ядем полуфабрикати, да произвеждаме полупроводници и да живеем в източното полукълбо.

Втората ни грешка е със солунските братя.

Трябваше да им оставим солунските братя и да вземем солунската митница.

Вярно е, че щяхме да работим на 24 май, но пък щеше да ни разбира цял свят и да си спестим Съюза на преводачите.

А за ползата от митницата – да не говорим.

Ивайло не трябваше да става цар.

С това даде много лош пример.

От една страна, силно западна свиневъдството, а от друга – управлението.

Нещата и до днес не могат да дойдат по местата си.

Грешка беше и няколко века непрекъснато да обсаждаме Цариград.

С няколко туристически фирми като днешните щяхме да го разграбим по-лесно.

Погрешно смятахме, че наш национален герой е Крали Марко.

Сега се видя, че е Марко Тотев.

Грешка беше и това, че Ботев слезе при Козлодуй.

Трябваше да слезе във Виена.

Сега внуците му щяха да ни пращат хуманитарна помощ.

Балканджи Йово не трябваше да се опъва чак толкова за Яна.

Тя и без това няколко века по-късно отиде проститутка в Истамбул.

Бенковски можеше да не обезлюжда селата по време на Априлското въстание.

Същата работа свърши и Априлският пленум.

Погрешно беше първият български княз да идва от Германия.

Трябваше ние да отидем при него.

Убиха Алеко Константинов. А трябваше Бай Ганьо.

Когато обявихме война на Англия и Америка, трябваше да направим и втората крачка – да отидем там и да се предадем.

Сега билетите са много по-скъпи.

Много по-рано трябваше да разберем, че априлската линия е една от страните на бермудския триъгълник.

А не сега да се чудим къде изчезна всичко.

Грешка беше да се стреля по папата.

Можехме да му вземем здравето, като станем изведнъж вярващи.

Което и направихме.

И това е само част от грешките.

След толкова грешки, драги гълъбе, знаеш ли какво си мисля?

А може би вече е време да преплуваме Дунава в обратната посока?

Последен кръг над кукувичето гнездо

Всичко тече, но нищо не се изменя.
Сборът от ъглите е колкото каже папският съвет.

Зад всеки, който иска да управлява, стои по един народ.

Който мисли другояче, е немислим.

Законите са незаконни.

Работата е да не се работи.

Демокрацията постоянно замразява недемократичните сили.

Трудно е да не сме нули, като непрекъснато започваме от нула.

Колкото реформата е по-добре, толкова сме по-зле.

Както ни беше научен комунизмът, така ни е научен и антикомунизмът. Кадрите са едни и същи.

Какво като потъваме. И Венеция потъва.

Оказа се, че за да откриеш България, трябва първо да откриеш Америка.

Миенето на чинии не е професия, а националност.

Как да отидем сред народа, като той отива в Канада.

От НРБ се превръщаме постепенно в БРБ – бананова република България.

Бедата на някои политици не е, че не им вярваме, а че те си вярват.

По пътя за Европа засега сме стигнали само до Четвърти километър.

Не сме дошли от степите. Ние сме паднали от небето. На главите.

Тезата е, че националната сигурност е съвкупност от несигурността на всеки отделен българин.

Оказа се, че телешкият език е по-доходоносен от българския.

Защо пишат, че културата е паднала на колене? Тя си беше.

Депутатите гладуваха. Сега е наш ред.

Колкото е по-зависим един народ, толкова са му по-независими средствата за информация.

До такава степен сме свободни, че нямаме вече и старопланинска верига.

Шведският модел умря, но българският модел е безсмъртен.

И всякакъв опит да се говори против него е безсмислен.

По-лесно можеш да очерниш себе си, отколкото да умиеш арапина, казва народът.

И по изключение е прав.

Българската участ

Българската участ е да се родиш в България.

При толкова други държави.

Оттук нататък вече нищо не може да се направи.

Миналото винаги ще е черно, настоящето – историческо, а бъдещето – светло.

Мълчанието винаги ще е злато.

Винаги залудо ще работиш, но никога няма залудо да стоиш.

Винаги ще имаш широка славянска душа и тясна перспектива.

Винаги ще се давиш накрай Дунава.

Винаги ще си произлязъл от маймуна.

Винаги съседът ти ще е добре, а ти ще си зле.

Винаги Бог ще е високо, а Цар – далеко.

Винаги теорията за нашия народ ще бъде оптимистична, а практиката – песимистична.

Винаги българската мечта ще бъде «шведска маса» със столове.

Винаги ще обичаш нашите планини зелени.

Винаги ще ти бъде по-близък Далечният изток и по-далечен Близкият.

Винаги министрите ще бъдат с портфейл.

Винаги най-близките ти ще бъдат най-далече – в Канада.

Винаги ще изнасяме мозъци, а ще внасяме месо.

Винаги ще бъдем най-освободими.

Дори да няма «Що е?», винаги ще има почва у нас.

Винаги народът няма да бъде прав.

Винаги у нас Възраждането ще започва преди цяла Европа и ще свършва след Африка.

Винаги петдесетте крака на българската стоножка ще вървят на една страна, а другите петдесет – на друга.

Българската участ е да прием старото кафе на Европа, да караме старите им автомобили и да се вдъхновяваме от старите им идеи.

Българската участ е нашият общ език да е английският.

Българската участ е силата да прави съединението, а не съединението – силата.

Българската участ е никога да не се пуснем от опашките, за които някога сме преплували Дунава.

Българската участ е да избираме винаги най-лошия вариант.

Българската участ е нито яйцето днес, нито кокошката утре.

Българската участ и късметът са като две успоредни прави – пресичат се в безкрайността.

Човек може да избегне късмета си, но участта си – никога.

Два специалитета на мама Катя

Така галовно наричаха майка ми моите приятели и близки. Може би защото така ѝ казваше първата ѝ внучка Кети. Пък и беше много трудно да се устои на нейния чар. Чак вторият ѝ внук Точито, който се роди доста по-късно, можеше вече безнаказано да ѝ казва «бабо». Тя притежаваше божествената невинност и душевната грация на тигрица, заставена от необходимостта да нахрани малките си. И аз съм сигурен, че сега тя седи «одесную господа». Разбира се, само ние, баща ми, трима братя и три снахи, знаехме какво значи майка да е в лошо настроение или пък да е забелязала, че с нещо са засегнати свещените ѝ прерогативи на императрица. Но за всички останали тя беше само чаровницата мама Катя, която освен всичко друго, готвеше необяснимо прости, свежи и в същото време сити и плътни манджи, в които се отразяваше цялата ѝ артистичност.

Естествено, тя не осъзнаваше своя чар и своята готварска дарба, всичко у нея беше спонтанно. И гледаше учудено и уплашено, когато някоя манджа не ѝ излезе, каквото е очаквала. Защо стана тъй?... Милата, тя не знаеше, че деветдесет процента от готварското изкуство се състоят в качествените продукти. Но питайте Иван Шулев, който е познавач в тая област, той и до днес разказва с какъв финес и с каква дискретност тя е слагала подправките в яденето. А веднъж Тончо щеше да си отхапе пръста, когато яде неин пресен паламуд-плакия /друг път ще ви разкажа как се прави риба-плакия/.

Но аз май го ударих на белетристика. А трябва да пристъпим към науката. Тя не е толкова блестящо, но необходимо и полезно дело. Знам, че много хора, особено по-изтънчени и аристократично устроени натури, ще направят презрителна гримаса, когато им заговорим за нашенската яхния – селска, простичка работа. На тях им дай виенски шницели или гулаш /не им идва на ума, че гулашът е първи братовчед на яхнията/. Но за мен яхнията е привлекателна не само от сантименталност, т.е. защото през цялото ми детство е била празнично ядене. Освен всичко друго тя

притежава едно чорбаджийско достолепие, една благородна ситост и достойнство. Това достойнство се корени във факта, че тя присъствува на всички селски обреди – курбани, сборове, оброчища, сватби, погребения и т.н. Значи, тя е литургично, сакрално ядене, ехо от древни, езически жертвоприношения. Значи нейният знатен произход и аристократично потекло са несъмнени. Значи, когато правя яхния с картофи, аз извършвам обред, помен за покойните.

С риск да навлека отново презрението на аристократично скроените натури, ще кажа, че за мен яхния, която не е мазна, червена и лютичка, не е никаква яхния. Най-хубава става от говеждо месо. Но може и от телешко. Предпочитам от гърди, ребра и т.н., не от сухо месо. Нарязвам месото на по-едри късове и го запържвам в горещо олио. Солта се подразбира. Когато месото добие съответния цвят, слагам няколко глави нарязан лук, две-три зелени чушки, почистени и нарязани на две по дължина, няколко зърна чер пипер, едно-две резенчета кервиз, едно-две коренчета от магданоз, два-три моркова /може цели, може и на ситно/, може и едно стръкче сушена чубрица, две-три лютивички чушки, цели. Капвам малко водичка, за да може всичко да се задушава, а не да се пържи. Когато зарзаватът омекне, поръсвам обилно с червен пипер, разбърквам и доливам малко вода, колкото да покрие месото. Оставям я да къкри на бавен огън. Когато сметна, че месото е почти готово, слагам картофите, нарязани на по-едро. Ако се наложи, доливам малко водичка, но внимавам яхнията да не стане чорбеста. Шом картофите омекнат, слагам четири-пет домата, настъргани на рендето. Нека да поври с домати петнайсетина минути. Понякога, зависи от настроението ми, в тоя момент слагам двеста-триста грама бамийка. Наистина става много хубаво, но ми се струва, че това е вече кулинария, лукс и яхнията губи нещо от сакралния си смисъл. Чувствавам се малко нещо гузен.

Когато всичко е готово, може да се направи запържка с лук и брашно. Но аз просто размивам една лъжица препечено брашно в чаша вода и

оставям яхнията да поври с него десетина минути. Накрая слагам ситно нарязан пресен магданоз, стрита чубрица, може и малко копър. Това е цялата майстория. Червената, мазна и лютичка яхния трябва да се сипва гореща по паниците, за да си потопиш залците с топъл хлебец.

Виж, пържените кюфтета на майка ми са недосяжими. И аз ги докарвам донякъде, но в нейните имаше някаква магия. Пухкави, сочни, ароматни. Вуйна Зорка все се чудеше как ѝ стават такива кюфтетата, просто ефирни. Може би защото тогава и месото беше месо, и зарзаватът зарзават. Ето как ги правя аз. Каймата правя от свинско и телешко. Ако свинското е по-тлъсто, слагам само една трета от него. Много хубави кюфтета стават и от овче месо. Някога са правели кебапчета и от агнешко. Но аз не съм правил никога, затова не бива да ви давам съвети. Коего не знам, не знам. В каймата слагам сол, смлян чер пипер, стрита чубрица, счукан кимион, две-три зелени чушки, нарязани на много ситно, също така много ситно нарязан магданоз, не е лошо да се сложи и настъргано индийско орехче. Който обича, може да сложи и малко лютиви чушки, също нарязани съвсем ситно. Трябва да се внимава да не преобладава никоя от подправките. Аз например от кимиона слагам съвсем малко.

Сега възниква един спорен въпрос. Мнозина специалисти смятат, че лукът трябва да се сложи чак когато кюфтетата ще се пържат. Не виждам резон в това, но както решите. Много ситно нарязания лук слагам едновременно с другите подправки. Сега каймата трябва дълго да се меси,

докато ѝ се завие свят. От време на време капвам по малко вода – да кажем на кило кайма една водна чаша. Някои слагат и малко сода за хляб. Но аз не я употребявам. Когато сметна, че каймата е достатъчно омесена, слагам я в една дълбока паница и я оставям да отлежи до другия ден. И в никакъв случай в хладилника! Отлежалата кайма омесвам наново с едно-две сурови яйца и две-три филийки сух бял хляб, предварително изкиснати във вода, изцедени и натрошени на дребно /ако ще печете кюфтетата, в никой случай няма да им слагате яйца и хляб/. Сега вече пристъпвам към правенето на самите кюфтета. Не трябва да бъдат много едри, защото няма добре да се опържат, нито много дребни, защото ще попият много мазнина.

Имайте предвид, че кюфтетата трябва да се пържат във вряла мазнина. Натопяват се в брашно от двете страни и се слагат в тигана, докато добият кафеникав цвят. И се обръщат само веднъж. Това трябва да се запомни.

По-изтънчените гастрономи ги заливат с горещото олио, което е останало в тигана, за да си топят залците. Но аз не смея заради моя гастрит. Като гарнитура към кюфтетата могат да се сложат най-разнообразни неща. Най-често ги поднасят с пържени или задушени картофи. Лятно време – с всяка салата, която ви дойде на ума. Зимно време – с туршия. Майка ми ги поднасяше понякога с макарони или юфка, или пък с картофено пюре, но зимно време винаги придружени с туршийка. С всичко са хубави, стига виното да е добро и да има гладни хора.

Wings of Changes

AIRBUS 320

BOEING 767

BALKAN
BULGARIAN AIRLINES

***Sky yourself in
Comfort !***

Bolgár vendégszeretet Budapesten

Rila Panzió

A repülőtérrel a centrumba vezető úthoz közel,
néhány percre a Nagyvárad téri metróállomástól,
csendes környezetben fogadja vendégeit a

Rila Panzió

Autó- és buszparkolási lehetőség
Huszonhat szobás szállónk két- és háromágyas, fürdőszobás
elhelyezést kínál
Konferenciák, bentlakásos tanfolyamok rendezése

Címünk: Budapest IX. ker., Vágóhíd utca 62.

Rila Panzió

Telefon: 114-1621, fax: 133-5184

Carevec étterem

Bolgár és magyar ételkülönlegességek

Telefon: 133-1797

**ИСКАТЕ ЛИ ДА ПРЕКАРАТЕ НЯКОЛКО ПРИЯТНИ ДНИ В
БУДАПЕЩА, ОБКРЪЖЕНИ ОТ ТРАДИЦИОННОТО
БЪЛГАРСКО ГОСТОПРИЕМСТВО?**

ХОТЕЛ «РИЛА»

тел.: 1-141-621, факс: 1-335-184

РЕСТОРАНТ «ЦАРЕВЕЦ»

тел.: 1-331-797

1097 Будапеща, IX, ул. «Вагохид» 62
са на вашите услуги!

В хотел «Рила» ще спите спокойно, на тишина и главно - евтино!
В ресторант «Царевец» ще Ви сервират вкусни български и унгарски ястия на достъпна цена!

В хотел «Рила» ще се чувствате приятно, удобно и сигурно!

В ресторант «Царевец» ще Ви обслужат бързо, внимателно и културно!

Хотел «Рила» има 26 стаи с по 2 и 3 легла с баня.

Ресторант «Царевец» има три зали обзаведени в български национален стил.

Комплексът «Рила - Царевец» предоставя възможност да организирате срещи, семинари, сватбени тържества и др., тъй като разполага с театрален салон с 500 места и зала за конференции с 50 места.

Предлагаме пансионни и екскурзоводски услуги и богата българска библиотека.
Комплексът «Рила - Царевец» се намира в близост до пътя за летището и на 5 мин. от спирка на метрото.

Има възможност за паркиране на коли и автобуси.

**ХОТЕЛ «РИЛА» И РЕСТОРАНТ «ЦАРЕВЕЦ»
ВИ ОЧАКВАТ!**

HAEMUS

BOLGÁR-MAGYAR TÁRSADALMI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT – 1992/3-4.

Bolgár szellemi műhely a Ferencvárosban

Ha van szelleme a helynek, a IX. kerületéhez mindenképpen hozzátartoznak az itt tevékenykedő bolgárok. Különösen azután, hogy önálló folyóirattal jelentkeztek, egy olyan igényes szemlével, amely egy ferencvárosi épületből indítja újabb útra a külföldi és a hazai bolgár, az ehhez kapcsolódó magyar és a világkultúra számos értékét. Mivel ez a kezdeményezés több olyan öröndes változással függ össze, melyek e magyarországi kisebbség életében az utóbbi időben játszódtak le, engedjék meg, hogy köszöntő gyanánt a mi szűkebb pátriánkban végbemenő eseményekről is szóljak. Ezek szorosan összefüggenek kerületünk átalakulásával, így, ha akarnám, sem tudnám szétválasztani őket.

De talán nem is kell. Hiszen a múlt esztendő mindkét szempontból jelentős volt. Kerületünk – reményem szerint maradandó hatású – rendezvénysorozattal ünnepelte meg névadásának 200. évfordulóját. Évtizedek óta húzódo fejlesztések indultak meg az önkormányzati berendezkedés mindössze második évében.

Októberben Göncz Árpád köztársasági elnök lerakta a Corvin Egyetem alapkövét, és ugyanabban a hónapban elkezdődhetett a Bolgár-Magyar Állami Iskola tervezése.

Hosszú folyamat tetőződött be: a ferencvárosi bolgarság története százhusz esztendő, akkorra nyúlik vissza, amikor Bulgária még nem szabadult fel az oszmán elnyomás alól. Az 1870-es években több szakaszban bolgár családok érkeztek Pestre. A jövevények bolgárker-

tészek voltak, termékeiket a Nagy-Duna partján lévő piacon, majd a később felépült Vásárcsarnokban árulták. A Ferencvárost ekkor joggal nevezték Pest-Buda éléskamrájának, hiszen a mai Ferenc-körúton kívüli terület jó részét szőlő és veteményesek borították.

Így gyökereztek meg a magyar főváros e szögletében a bolgárok, és ahogyan intézményeik gyarapodtak, mind szorosabb szálakkal kötődtek kerületünkhöz. Itt alakult meg 1914-ben a Magyarországi Bolgárok Egyesülete. 1918-ban a Lónyay utcában nyílt meg az első bolgár iskola, amely később a Vendel utcában működött egy ideig. Itt, a Vágóhíd utcában működik 1931 óta a Szt. Cirill és Metód templom. 1957-ben elkészült a bolgár művelődési ház, amely könyvtárnak, étteremnek és – hosszabb ideje – szállodának ad helyet.

Nem túlzás tehát, hogy a Ferencváros mára a magyarországi bolgarság kulturális és közigazgatási központjává vált.

Úgy vélem, kapcsolatunk tovább erősödött azzal, hogy 1992-ben a Ferencvárosi Önkormányzat Képviselőtestülete az itt építendő bolgár iskolának ajándékozta a Vágóhíd u. 17-19. szám alatti ingatlant.

Engedjék meg, hogy kapcsolatunk további fejlődésében reménykedve minden jót kívánjak a magyarországi bolgároknak és a Haemus valamennyi olvasójának.

*Dr. Gegesy Ferenc
Ferencváros polgármestere*

Tartalom

Budai Fehér Jána	3
„Minden játszmában pártatlan bfróra van szükség”. Interjú II. Simeon bolgár cárral	4
Csfkhelyi Lenke: Hűség és szilárdság	9
Pro Cultura Bulgarica	16
Magyar István Lénárd: Mária Terézia birodalmának legnagyobb alapítványa . .	17
Germanus Gyula: Kelet varázsa	21
Berda József: Bulgária	26
Egy széplelkű anarchista. Interjú Faludy Györggyel	27
Versválogatás Dimo A. Boikliev Bolgár költők antológiája című kötetéből . . .	29
Szondi György: Csak egy sál és egy fénykép	40
Tasnádi Attila: Reich Károly és Bulgária	42
Krasztev Péter: A bolgár dráma magyar keresztapja?	43
Forgács Iván: Egy ellenszegülő klasszikus	45
Ivan Arnaudov: Csillagszöcske (részlet)	47
Szondi György: Ivan Arnaudov	49
Sztaniszlav Sztratiev: Bolgár szemszög	51
Bolgár légiforgalom	51
Fotónagyítás	52
Az öreg Werther szenvedései	53
Isten, óvd meg Bulgáriát!	54
Csfkhelyi Lenke: Rendszerváltozás görbe tükörben	55
Ivan Arnaudov: A kertész	57
Berda József: Angyalföldi bolgár kertészekről	59
Kardos G. György: Szeretni kell Theophile Gautier-t	60

Az e számunkban látható grafikák Reich Károly munkái

Haemus - kétnyelvű társadalmi és kulturális folyóirat
A Magyarországi Bolgárok Egyesületének kiadványa
Megjelenik negyedévenként a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal támogatásával
Szerkesztőbizottság:
Irinkov Georgi (elnök), Doncsev Toso (főszerkesztő), Petrov Petar (felelős szerkesztő), Markov Alexander
(szerkesztőségi titkár), Kjoszeva Szvetla, Szabeva Aszja, Szimeonova Rajna
Lapterv: Kállói Judit
A borító Ruszev Roszen munkája
A szerkesztőség címe: 1097 Budapest, Vágóhíd u. 62. tel.: 114 1621
Nyomdai munkák: INTEREUROPRESS KIADÓ ÉS NYOMDA RT.
Egy szám ára: 96 Ft. Előfizetés egy évre: 360 Ft

Reichl.
974.

Budai fehér Jána

Aj, budai fehér Jána!
Budavárát törik-rontják,
Két császár is töri-rontja,
Harmadik meg téged akar!
Ihol szalad fehér Jána
A dimnai erdőségbe,
Sűrű-setét erdőségbe,
Terebély fa közelébe.
Terebély fán madár dalol,
Sárkánykígyó fekszik alul.
Kiterjeszti öles szárnyát,
Elfedezi fehér Jánát.
Három vitézt küld a császár,
Hogy elfognák fehér Jánát.
Ők az erdőt összejárják,
Körüljárják minden fáját
Még se lelik fehér Jánát.
Visszatér a három vitéz
Török császár színe elé:
- Felséges úr, jó császáruk,
Fehér Jánát nem találjuk!
Mink az erdőt összejártuk,
Körbejártuk minden fáját,
Kihagytunk egy terebély fát.
Terebély fán madár dalol,
Sárkánykígyó fekszik alul!

Nagy László fordítása

„Minden játszmában pártatlan bíróra van szükség”

Interjú II. Simeon bolgár cárral

Simeon metropolitának és a Magyarországi Bolgárok Egyesületének meghívására 1992 októberében Budapestre látogatott II. Simeon bolgár cár. A jelenleg Spanyolországban élő, 1946 óta trónfosztott uralkodóval a Haemus munkatársai az egyesület Vágóhíd utcai székházában beszélgettek.

– Engedjen meg egy laikus kérdést: hogyan él ma egy trónfosztott uralkodó?

– Lehet, hogy meglepően hangzik, de úgy élek, mint bárki más. Végzem a munkám, törődöm a családommal, hódolok a hobbimnak. A feleségemmel boldog a házasságunk. A családom kárpótol mindazért, amin keresztülmentem. Remélem, sikerült mind az öt gyermekemnek olyan nevelést adnom, hogy egyszer hazájuk szolgálatába állíthatják a képességeiket. Szabad időmben olvasni szoktam, leginkább a történelmi tárgyú könyveket kedvelem. Mostanában mind több időmet veszi igénybe a nyilvános szereplés: a nyugati sajtó hirtelen felfedezett, s szinte állandóan keresnek a legkülönbözőbb lapoktól, tévé- és rádióállomásoktól. Kissé terhes nekem ez az új szerep, mert nem hiszem, hogy az interjúadás lenne a hivatalom.

Igazi európai polgárok családja

– Tágabb famíliájáról, az uralkodó családok tagjairól ön azt vallja, hogy ők a igazi „európai polgárok”, hiszen mindenütt – Keleten is, Nyugaton is – otthon érzik magukat. Milyen kapcsolatban áll a többi száműzött közép- és kelet-európai uralkodóval?

– A kapcsolatunk rokoni. Csak egy példa: nagyanyám, Mária-Lujza hercegnő Habsburg Ottó nagynénje volt. Ezért szoktam mondani, hogy mi mind egy nagy család vagyunk, az első és igazi európai polgárok családja. Innen Brüsszelbe utazom, ahol Balduin királlyal találkozom, azután egy napra átugrom Hágába Beatrix királynőhöz, majd onnan Luxemburgba, ahol nagyanyai ági rokonaim élnek. Leírhatatlanul kellemes érzés, amikor az ember mindenütt otthonosan mozoghat.

A közép- és kelet-európai uralkodók közül Mihály román királlyal szoktunk találkozni, akinek a feleségéhez, Anna királynéhoz fűznek rokoni szálak, mert az apja és Mária-Lujza nagyanyám féltestvérek voltak. Sándor szerb trónörökösrel pedig legutóbb a dán királynőnél láttuk egymást.

– Miről szoktak beszélgetni az „igazi európai polgárok”?

– Rendkívül élvezetes beszélgetőpartnernek és kivételes intellektusú politikai elemzőnek tartom Habsburg Ottót. Rendszeresen olvasom az írásait, Közép- és Kelet-Európa ügyeiben mindig kikérem a véleményét. Ő még az Európa Parlamentben is kétségbevonhatatlan szaktekintély, aki sokat fáradozott azon, hogy megnyissa Kelet-Európa előtt a nyugati üzleti és politikai köröket. Amikor megválasztották az Európai Parlament képviselőjévé – amiről tudtam, hogy régi vágya –, üdvözlő táviratot küldtem neki. A válasza örökre emlékezetes marad számomra: „ezentúl tudd – írta –, hogy Bulgária mindig számíthat egy biztos szavazatra a nyugati parlamentekben.” Ez akkoriban még értékesebb segítségnek számított, mint manapság, amikor az ország már elindult a demokrácia felé vezető úton. Mihály királlyal is szoktunk találkozni, a lányával, Margit hercegnővel pedig, aki már eddig is rengeteget tett Romániáért, szinte hetenként érintkezünk telefonon. Én igazából nem tudom, mi történik Romániában, csak azt látom, hogy az uralkodójuk rendületlenül azon fáradozik, hogy megoldást találjon országa nehézségeire.

„A nap huszonnégy órájában bolgárnak érzem magam ...”

– Ha jól tudjuk, őfelsége hét nyelven tud tökéletesen, bolgárul majd fél évszázad távollét után is az otthoniakat megszégyenítő szabadsággal beszél. Köztudomású, hogy száműzetése alatt is mindvégig bolgár állampolgár maradt. Úgy tudjuk, hogy Spanyolországban egy „kis Bulgáriát” teremtett maga körül.

– Alighanem nincs olyan bolgár szokás, melyet ne tartanánk. Én a nap huszonnégy órájában bolgárnak érzem magam, úgy viselkedem, úgy gondolkodom. Az összes vallási szertartáshoz és a hétköznapi élet szokásaihoz is ragaszkodunk, igyekszünk úgy megülni az ünnepeket, ahogy ezt népünk több évszázadon át tette, már

amennyire idegen földön ez lehetséges. A történelmet nem lehet meg nem történné tenni, s a hagyományokat sem lehet kitörölni az emlékezetből ...

– *Felségnek szólítják, mindenütt II. Simeon „bolgár cár”-ként említik. Jelenti-e az azt, hogy nem tartja legitimnek vagy véglegesnek azt a döntést, mely a második világháború utáni népszavazáson született?*

– Tizenhárom évszázadon keresztül – s ebbe beleszámolom az öt évszázados hódoltság időszakát is – a bolgár nép monarchiában élt. Kétséges, hogy ennyi idő után egy csapásra kiderüljön: az ország lakóinak kilencvennégy százaléka köztársaságot akar. Ez több mint gyanús, s alighanem nem is igényel több magyarázatot. Jogászként ehhez csak annyit tehetek hozzá, hogy a nemzetközi jog egyértelműen kimondja, hogy hasonló jellegű népszavazás nem tartható olyan országban, mely idegen hatalom megszállása alatt vagy hadiállapotban van. A nemzetközi jog – mely szerintem az egyedül érvényes egyetemes szabályozás – már önmagában is semmissé teszi az 1946-os népszavazást. Amennyiben tehát Bulgáriában legitimmé és stabillá kívánják tenni a demokráciát s nem hagyatkoznak félmegoldásokra, nem akarnak örök időre kisebb-nagyobb bűntudatot érezni lezáratlan ügyek miatt, újra át kellene gondolniuk ezt a kérdést. Ez persze elsősorban azoknak a feladata, akik jelenleg hatalmon vannak.

Mint folyó a medrébe...

– *Azt hiszem, ezzel „hazai vizekre” érkezünk. Milyennek látja spanyolországi otthonából Bulgária jelenlegi politikai helyzetét?*

– Nehéz bármiről is véleményt alkotni, mivel semmiről sincs személyes benyomásom, minden csak az írott szó közvetítésével jut el hozzám. Az információ mennyisége persze így is hatalmas, alig győzöm feldolgozni. Mondják, felesleges párhuzamokat keresgélni, összehasonlítani különböző jelenségeket, mert ebből csak közheles következtetések adódnak. Mégis tapasztalom, hogy a spanyolországi és a bulgáriai átmenet egyes állomásai sokban emlékeztetnek egymásra. A Franco-rezsimet nem lehet egy lapon említeni a „mi” diktatúránkkal, hiszen Spanyolország esetében szó sem volt totalitarizmusról: a túlszabályozott állam és a klasszikus ideológikus diktatúra között óriási a különbség. Átmenet azonban mindenképpen volt, s ennek a köztes állapotnak az egyes fázisait látom megisméltódni Bulgáriában. Ebből kiindulva akár előrejelzésre is vállalkozhatnék. Nem vagyok megszállott hazafi, s igyekszem elfogulatlan lenni, de meggyőződésem, hogy egy átlagos bolgár intelligenciaszintje messze meghaladja egy átlagos spanyolét. Lehet, hogy a spanyolok negyvenmillióan vannak, több ismert személyiséget adtak a világnak, mégis összehasonlítani sem lehetne őket azzal a néhány ezer bolgárral, aki az elmúlt három évben meglátogatott. Ez talán az elnyomás évtizedeinek a hatása lehet, vagy csak egyszerűen így alakult, nem tudom. Sokan mesélik, hogy már csak azért is tanultak, hogy ne tompuljon el teljesen az agyuk, edzésben tartották magu-

kat, pedig azt hitték, ennek a tudásnak soha sem fogják a hasznát venni. Meggyőződésem, az így felgyülemlett szellemi kincs meg fogja könnyíteni az átmenetet.

A másik párhuzam még ennél is kézenfekvőbb: Franco bukása után százhetvenegynéhány pártot jegyeztek be, amiről akkoriban úgy tartották, hogy megdöntötték a világcúscot. Tizenöt évvel később már csupán három-négy pártról tud a közvélemény. Ez nem azt jelenti, hogy nincs többé szabadság, éppen ellenkezőleg: az emberek egy ideig örültek az újdonságnak, marakodtak, azután visszatértek a gyakorlatiasabb kérdésekhez, s nekiláttak munkájuknak. Ugyanez történt a sajtóval is: több száz újság indult, azután jó részük csődbe ment, végül néhány nagy napilap és folyóirat maradt életben. Szerintem ez várható Bulgáriában is: ahogy a folyó visszahúzódik a medrébe, úgy fog minden elrendeződni. Még jó is, hogy az emberek most kiélhetik minden szenvedélyüket, levezetik a feszültségüket. A politikai folyamatok így csillapulnak majd le nálunk is. Akárcsak sok más, a pornóhullám is lecsillapodott Spanyolországban, pedig Bulgáriához hasonlóan ott is nehéz volt eladni egy lapot ilyen felvételek nélkül. A lecsitulásnak egyelőre csak apró jeleit látni, de azok számomra félreérthetetlenek – ilyen például a csalódottság az új politikusi osztályban, mert az emberek csak legyintenek és azt mondják: „hagyd el, egyforma ez mind”. Odalett a

lelkesedés, a szabadság szabadosságba csapott át, az emberek egyre jobban vágytak a rendre. Ekkor következett be az 1982-es államcsínykísérlet, melyet néhány elhivatottságtudattól elhomályosult agyú tábornok szervezett. Isteni szerencse, hogy a király közbe tudott lépni, latba vetette a tekintélyét, amikor éjszaka felöltötte az egyenruháját, megjelent a televízióban, és hat óra leforgása alatt félre septe a puccsistákat. Ezt más személyiség nem vihette volna véghez, csak az uralkodó. Elszomorodva nézem, hányan veszítették el odahaza a bizalmukat a politikusi osztály iránt, hallom, milyen kíméletlenül támadják az elnököt, milyen rövid idő alatt kiábrándultak az emberek az új rendszerből. Régebben csak az emigránsok körében tapasztaltam, hogy a bolgárok nem tudnak igazából örülni mások sikerének, most viszont ezt látom Bulgáriában is – az országban senkinek sincs akkora tekintélye, hogy személye vitán felül álljon.

Ezek a tünetek egy bizonyos határig még akár természetesnek is mondhatók, ám ha egyszer megjelenik egy eszelős, aki „meg akarja menteni a hazát”, nem lesz senki, aki megfékezze. Ha ez ne adj’ isten bekövetkezne, Bulgária újabb ötven évre eltűnne a nemzetközi közvélemény tekintete elől.

„Nem Szófia körül forog a világ”

– *Hogyan látja az egyelőre megoldhatatlannak tűnő nemzeti-ségi kérdést? Milyen következményei lehetnek annak, ha a közeljövőben nem sikerülne valamiféle közmegegyezésre jutni a bulgáriai törökök ügyében?*

– Nemrég felhívott telefonon egy hazámfi, ha jól emlékszem, valamiféle nacionalista pártalakulat vezére, és szabályszerűen lerohant, mondván, hogyan képzelem őfelsége, hogy fogadja Ahmed Dogant és áruló törökeit, ez hazaárulással is felér. Kikértem magamnak a hangnemet, mert az mégiscsak a magánügyem, kit fogadok a saját házamban. Az illető csak nem csillapodott: azokra a százezrekre hivatkozott, akik belém vetették minden reményüket, s most megcsalatra érzik magukat, és megfenyegetett, hogy a pártja megvonja tőlem a támogatását. Erre nem válaszolhattam mást, mint azt, hogy a hozzá hasonlóan gondolkodók támogatásáról könnyű szívvel lemondok, és lecsaptam a telefont.

A nacionalizmus táptalaja a súlyos gazdasági válság, a munkanélküliek növekvő száma, a csökkenő termelés és így tovább. A rasszizmus Németországban is most van erősödőben, s véletlenül sem akkor került felszínre,

amikor a virágzó gazdaságban a török vendégmunkások elvégezték a piszkos munkát. Most, hogy már a németeknek sem nagyon jut munka, rögtön kiderült, hogy a törökök koszosak, ételeik bűdösek és különben is muzulmánok, egyszerűen minden bajnak ők az okozói. Hasonlóan gazdasági okok mozgathatják a bulgáriai törökellenességet, hiszen én már lassan egy évtizede járom a legkülönbözőbb iszlámkonferenciákat, s arról győzködöm a résztvevőket, hogy a bolgár nép, az utca embere nem fajgyűlölő, mindez csak a kommunisták ügyeskedése.

– *Mi a véleménye arról, amit Ahmed Dogan egyszer úgy fejezett ki, hogy „Bulgária Európába vezető útja Isztambulon keresztül húzódik”?*

– Személyes találkozásunkkor nem akartam nyíltan rákérdezni erre a kijelentésre, de azt hiszem, ezt ő sem gondolja szó szerint. Törökország Európába vezető útja legalább annyira húzódik Bulgárián keresztül, mint Bulgáriáé Isztambulon keresztül. Nagy perspektívát látok a bolgár–török gazdasági együttműködésben, bár a teljes igazsághoz az is hozzátartozik, hogy a közel-keleti országokban – melyek piacára Bulgáriának most égetően szüksége lenne – Törökországnak nincs sok befolyása. Szomszédunk jelenleg nagyszabású beruházásaival hívja fel magára a figyelmet, valamint azzal, hogy az első között tanúsított érdeklődést az újonnan függetlenné vált volt szovjet muzulmán köztársaságok iránt.

Ugyanakkor a török diplomácia magas színvonalú, és sajnos azt kell mondanom, klasszisokkal hatékonyabban működik, mint a miénk. Bármennyire szeretjük is a hazánkat, nem képzelhetjük, hogy Bulgária a világ közepe, nem Szófia körül forog a világ. Egy kis országnak legfőbb feladata, hogy megtalálja az optimális helyét a világ-gazdaságban. Teljes esztelenség, hogy valamiféle elvi megfontolásokból elforduljunk eddigi legnagyobb keres-

kedelmi partnerünktől, Oroszországtól. Bulgária a történelem során nemegyszer elkövette ezt a hibát: olyan szövetségesekhez csapódott, akik között semmi keresnivalója nem volt. Ha ezt nem én, hanem bármelyik bolgár politikus mondaná el, már másnap rásütnék, hogy KGB-ügynök; az én esetemben – azt hiszem – ez kizárható.

„Még mindig jobb, ha van egy erős kommunista pártunk...”

– *Ezek szerint tehát a bolgár belpolitikában és gazdaságban nincsenek megoldhatatlan, katasztrófával fenyegető konfliktusok?*

- Varázsütésre vagy „fentről jövő” rendeletre már semmi sem fog megoldódni. A múlt század végén semiféle nemzetiségi konfliktus nem létezett. Ha a bulgáriai muzulmánoknak annyira rosszul ment volna a sora, kitelepülhettek volna Törökországba, de nem tették. A másik kérdés: honnan került elő hirtelen ennyi török? Ez annak az alapvetően elhibázott nemzetiségi politikának az eredménye, mely egy kalap alá vette az etnikailag bolgár mohamedánokat, a cigányokat, a törököket, a karakacsanokat, és mindenkit török elnevezéssel illetett. Nem kell sok hozzá, hogy Európában náciknak kiáltsanak ki bennünket, pedig ennek az eszmének Bulgáriában sosem volt táptalaja.

Vajon mi ébreszt nagyobb tiszteletet irántunk a világban, mi csábítja jobban a nyugati kereskedőket - ha acsarkodunk, bizalmatlanok vagyunk egymással szemben, vagy ha túltesszük magunkat a gyűlölködésen és lehiggadunk. Nem szerencsés, hogy az Emberjogi- és Szabadságmozgalom „törökpártként” vonult be a köztudatba mint az „idegenek” szervezete, mert válsághelyzetben - mint például most Németországban - rögtön elő lehet őket venni. Pedig jártak nálam ennek a szervezetnek olyan vezetői is, akik színtiszta bolgárok és hívő keresztények. Most a mozgalom politikai kulcspozícióba került, de én ebben sem látok semmi kivetendőt - más párt is volt már hasonló helyzetben a világon, emlékezzünk csak a német szabaddemokraták pozíciójára. Ettől még Németország nem omlott össze, Genschert sem kiáltották ki árulónak, lezajlott egy politikai játék, és minden a helyére került.

Bulgária jelenleg a politikai megosztottság idejét éli, és ezt szomorúnak tartom. De ha Romániához hasonlóan nálunk is betiltották volna a kommunista pártot, azt mondtam volna, hogy igen „színeváltozó” nép a miénk. Még mindig jobb, ha van egy erős kom-

munistá pártunk, már csak azért is, mert - legalábbis papírforma szerint - néhány éve még ezt az országot csupa kommunista lakta, másfelől érdemes megadni a lehetőséget, hogy az emberek felülbírálják nézeteiket, és idővel kialakulhat egy eurokommunista párt. Lehet, hogy leegyszerűsítésnek fog tűnni, amit mondok, de itt is csak egyetlen megoldást látok: mindkét félnek felül kellene emelkednie a napi összetűzéseken, és belátni, hogy a kettejük közötti békesség az ország érdeke.

- Még miben látja a kilábalás esélyét?

- Rengeteg munkára van szükség ahhoz, hogy a világ megbízható partnernek tekintsen minket, hogy eloszlassuk a rólunk kialakult képet. Nem igaz, hogy Bulgária a legkorruptabb állam, a bűnözési statisztikák is kedve-

zőbbek, mint másutt. A tőkét a nyugodt körülmények, a stabil országok vonzzák. Ezzel kapcsolatban elmondok egy személyes élményemet. Úgy három évvel ezelőtt, még a Lukanov-kormány országlása idején a bolgár állam kétmillió dolláros szaktanácsadási szerződést kötött egy francia bankkal. Az első néhány hónap eltelte után a franciák észrevették, hogy tanácsaikat senki sem fogadja meg, ezért visszaléptek, és közölték, hogy többé nem kooperálnak a bolgárokkal. Nekem ez nagy csapásnak tűnt, és mivel a bank elnökéhez régi üzleti kapcsolat fűz, ellátogattam hozzá Párizsba. Rá akartam beszélni, hogy adjon még egy esélyt a bolgár partnernek, ám a francia úr ezt mondta: „Mélyen tisztetem önt és az országát, de vessen csak egy pillantást a világ térképére. Ön bizonyára nagy bajnak látja a történeteket, ám nézze meg, milyen kis pontja Bulgária a világnak, és ítélje meg ez után a probléma súlyát. Ne aggódjon, nem ezen az egy sikertelen ügyleten fog múlni Bulgária boldogulása.” Megkönnyebbülten hagytam el az irodáját, és azóta akárki kongatja a vészharangot, csak ránézek a térképre, és mosolygok: a mi problémáink csak a méreteinkkel arányosan „nagyok”, ezek miatt biztosan nem dől össze a világ.

A visszatérés dilemmái

- Ön továbbra is Bulgária alkotmányos uralkodójának tekinti magát. Hogyan képzei el - ha egyáltalán gondol ilyesmire - saját megjelenését a bolgár politikai színtéren?

- Nagyon nehéz kérdés. Rengeteg tényezőt kell egyszerre figyelembe venni, nagyon körültekintőnek kell lennem, mert az elsődleges szempont az, hogy semmiképp sem hághatom át a magam erkölcsi normáit. A neveltetésem, demokratikus meggyőződésesem is erre kötelez. Bulgáriában az emberek majd' fél évszázadon

keresztül csak úgy gondolkodhattak, ahogyan megengedték nekik. Milyen alapon mondhatom ezek után én mint demokrata azt, hogy uraim, tessék, itt vagyok, én vagyok a legjobb, a legalkalmasabb? Nem vagyok politikus, hogy bohóckodjak a tömeg előtt, és a szavazatok reményében mindent megígérjek a népnek. A politika nem különösebben érdekel, nem is érzem hivatásomnak. Ez talán még szimpatikus is lehet az emberek szemében, ám ugyanakkor a rám érvényes erkölcsi kötelek egyenlőtlenül tennének mindenemű politikai küzdelmet. Egy uralkodó neveltetésének alaptétele, hogy minden cselekedetével kizárólag a népe javát szolgálja, kötelessége akár feláldoznia is magát a népe boldogulásáért.

Tegyük most fel, hogy holnap elutazom Szófiába. Mond-

juk, örömmel fogadnak. Mit tehetek: néhány nap alatt körbeutazom az országot, és visszarepülök Spanyolországba? Mennyivel vittem előbbre az ország ügyét? Vagy mondjam azt, hogy hazatértem, itt maradok fél évig, utána meglátjuk, hogyan tovább? Találkozom emberekkel, elfordulhat, hogy a népszerűségem növekedni fog, ám képzeljük el, hogy ez zavart okoz bizonyos nem egészen demokratikus eszmeiségű körökben. Tegyük fel, hogy ezek demonstrációt szerveznek, megrendeznek egy utcai összeütközést, ahol elég, ha csak két embernek betörik a koponyáját vagy eldördül egy fegyver. Mit tehetek én ilyenkor? Alkotmányos uralkodóként, ha komolyan veszem azt, hogy a népem javát kell szolgálnom, összecsomagolok és visszautazom, függetlenül attól, mesterségesen szították-e a zavargásokat, vagy sem. Egy államelnök, mint például De Gaulle megtehetette, hogy legyint és úgy dönt: néhány bevert fej, esetleg egy-két áldozat megér annyit, hogy a nép milliói azután nyugalomban éljenek, és majd meglátjuk, ki a népszerűbb. Ezt én nem tehetem meg, az én helyzetem rendkívül gyenge. Az embereknek maguknak kell eljutniuk oda, hogy belássák, milyen nagy szükségük van valakire, aki mindenkit végig tud hallgatni, ki tudja békíteni a perlekedőket, akinek a tekintélyéhez és pártatlanságához nem fér kétség. Vegyük példának Balduin belga királyt, akinek semmiféle

hatalma nincs, ám nélküle mára valószínűleg Belgium sem létezne – lehet, hogy két ország lenne a helyén, de az sem kizárt, hogy Franciaország és Hollandia ostromoznák rajta. Az amerikaiaknak ezt sokkal egyszerűbben magyarázom el. Uraim – mondom –, önök kedvelik az amerikai futballt: mit gondolnának egy olyan meccsről, ahol a játékvezető az egymással mérkőző két klub valamelyikének a tagja. Hát ennyi a különbség egy köztársaság és egy alkotmányos monarchia között.

– *Milyen benyomásai alakultak ki a magyarországi bolgárokról, hogyan látja az itteni közösség életét?*

– Ha egészen őszintén mondanám el, mennyire meghatott a fogadtatás és milyen egyszerűen érzem magam önök között, azt hinnék, nagy szavakat mondok és bókolok. A száműzetésem negyven éve alatt szerte a világon nem egy bolgár kolóniát, emigráncsoportot és családot látogattam meg, de ahhoz fogható, amit önök itt elértek, még sehol sem tapasztaltam. Sem az Egyesült Államokban, sem Kanadában, ahol pedig a bolgár emigránsok kétségkívül jobb anyagi körülmények között élnek, ennyire aktív és összeforrott közösséggel nem találkoztam. Ott egy bolgár iskola vagy templom gondolata fel sem merül. Ezt teljesen elfogulatlanul, pusztán külső megfigyelőként mondom, olyan emberként, aki bejárta a világot.

Hűség és szilárdság

Arcképek egy családi albumból

„Treu und fest” – hűség és szilárdság – ez a jelmondata Európa egyik legelőkelőbb családjának, a Szász-Coburg-Gotha uralkodó hercegi családnak. A család Coburg-Koháry ága, amely Ferdinánd, III. Borisz és II. Simeon cárt adta Bulgáriának, magyar őssel is dicsekedhet: a dúsgazdag Koháry Antóniával. Ő volt Ferdinánd cár nagyanyja.

A NAGYASSZONY

A hűség és szilárdság eszményének élő mintaképe. Klementina Orleans-i hercegnő, Lajos Fülöp francia király leánya, Ferdinánd cár édesanyja. A fotó nyolcvannyolc esztendőskorában ábrázolja a tulajdonát képező bolgár ezred egyenruhájában.

Megjelenése lenyűgöző. Érdeklődő, nagy műveltségű, szeretetreméltó. De mindezek mellett: anya. Még kilencvenévesen is vállalja – tél közepén! – a Balkán úttalan útjain való kocsizást, hogy fiát és négy elárvult unokáját szokásához híven felkeresse Bulgáriában. Hosszú nemzedékekre megadja a családon belüli nevelés alaphangját. Mesteri módon ébreszti fel gyermekeiben és unokáiban az érdeklődést a világ, az ismeretek, a tudományok iránt.

A szentantali kastély (Hont megye, ma Szlovákia) tölgyfái alatt ült a legszívesebben gyermekei körében. Naponta felolvasott nekik, gazdag tudásával és tájékozottságával egészítette ki az olvasottakat.

Beteg gyermek ágya melől napokig nem mozdult, akkor sem, ha megbízható ápolószemélyzet látta el a teendőket. Az éjszakákat is ébren, vagy egy karosszékben szunyókálva töltötte ilyenkor. Életmódját az egyszerűség, szigorúság és mértékletesség jellemezte.

Nagy ambíciója volt, hogy harmadik – és szívének legkedvesebb – fiát a bolgár trónon lássa. Ezért latba vetette kitűnő kapcsolatait, s óriási anyagi áldozatokkal támogatta fiát és országát a válságos helyzetekben.

Bulgária az ország anyjaként szerette és tisztelte. Sokat tartózkodott Szófiában, unokáinak – anyjuk halála után – igazi édesanyjuk lett. A bolgárok sok jót köszönhettek neki: kórházakat és más jótékonyági intézmé-

nyeket alapított.

Oberthali (Ausztria) kastélyában évente többször összegyűjtötte gyermekeit és unokáit. E kastély kriptájában nyugszik, a Stróbl Alajos alkotta síremlék alatt.

A HUSZÁRHADNAGY

Hűség? És szilárdság? Nehezen összeegyeztethető azzal az életmóddal, amelyet a magyar királyi honvédség huszártisztjei folytatnak a múlt század 80-as éveiben. Íme, a képen egy nyalka huszárfőhadnagy: Coburg Ferdinánd herceg. Nagystílű fiatal arisztokrata. Szépen ondolált aranyszőke hajával, finom bőrével, gyűrűkkel megrakott kezével, eleganciájával minden leány álma. Hölgytársaságban tréfamester, briliáns csevegő. Élhetne rangja és kedve szerint, a legédesebb semmivetésben. Csakhogy a herceg elméje is csiszolt, elegáns. Már gyermekkorában kitűnt nagyszerű felfogásával, s bár a matematika és a lovaglás (ki hinné ezt egy huszárfőhadnagyról?) kevésbé volt ínyére, annál szenvedélyesebben érdeklődött a természet-tudományok, a történelem, a földrajz és a genealógia iránt. Növény- és egyéb gyűjteményeit a család magyarországi és ausztriai birtokain alapozta meg. Gyűjtőszenvetéhez kitűnő rajzkészség járult. Fivéreivel dél-amerikai expedíción vett részt, élményeiről könyvet írtak (1891-ben magyarul is megjelent, Vadászatok a négy világrészben címmel). Tudós körökben máris nagyra becsült ornitológus. Két bál vagy színielőadás között visszavonul Eberthalba növény- és lepkegyűjteményéhez, olvasmányaihoz.

Néhány év múlva uralkodó, egy dinasztia megalapítója lesz egy olyan országban, amelyről semmit sem tud.

Hihetetlen szívóssággal – szilárdsággal – vívja meg hosszú harcát a bolgár trónért, s emeli ki az országot az elmaradottságból – úgy, hogy közben egy pillanatra sem lesz hűtlen szeretett tudományaihoz. Szófiában állatkertet, múzeumot alapít, s ezeket saját gyűjteményeivel gazdagítja. Ő alapozza meg a családban a műszaki – elsősorban közlekedési – újdonságok iránti rajongást: vasutat építtet, olykor maga is vezeti a mozdonyt, máskor jutalmat tűz ki a mozdonyvezetőnek, hogy a menetrendben előírtnál gyorsabb legyen. Szereti az autózást, a sebességet. A cári udvarban hat limuzin áll, a műszaki újdonság a fő szempont, nem a luxus.

Hű marad szeretett Magyarországhoz is. Kitűnően beszél magyarul, évente el látogat a család Gömör és Hont megyei birtokaira.

Különösen megragadja képzeletét a Koháry család ősi fészke, a festői murányi várrom: ha inkognitóban utazik, a Murányi nevet viseli. Szereti a magyar alföldet, a pusztavacsi kastélyt, és szereti a Táttra bérceit. Dolgozószobájában függő arcképét Benczúr Gyulával festeti meg.

Ragyogó, nyughatatlan szellemét, nagy formátumú egyéniségét megzabolazza a családi jelmondat. Fontosnak tarja ezt uralkodóként is. 1909-ben, amikor megalapítja a Cirill és Metód rendet, szalagjára – amely egyébként a bolgár cári címert is körülfogja – e két szót írhatja: Hűség és Szilárdság.

AZ IFJÚ FEJEDELEMASSZONY

A festmény, amelyről a fotó készült, Mária Lujza Bourbon-pármái hercegnő, Ferdinánd fejedelem első felesége önarcképe. A kortársak szerint meglehetősen élethű portré.

Karikás szemű, riadt fiatal nőt látunk rajta. Ormóttan trónszékben, mereven kapaszkodik a karfába, mintha a szék elnyelni készülne őt. A trón két oldalán kedvenc virágai: szeszélyesen kanyargó szirmú íriszek. Az ifjú nő egzotikus mintázatú, keleties kaftánt vagy kimonót visel. Feje fölött sötét tónusú Szűz Mária, az orthodox ikonokról ismert kortalan, szigorú arccal. Körülötte, ahol bájos angyalkák seregletét váránk, emberi portrék. Fiatalok, öregek, férfiak, nők. Kik lehetnek? Kedves rokonok, gyermekkori, örökre elhagyott ismerősök? Vagy az új haza polgárai, alattvalók?

A képből kétségbeesés árad.

Hova lett a légies szépségű, darázsderekú, igéző ibolyakék szemű, gyönyörű ifjú lány, aki verőfényes biarritzi gyermekkorából a tenger, a hullámok, a vitorlák, a tágas égbolt szeretetét, velencei és nápolyi dalok életörömét, a színek, a szavak mágiját hozta magával a nyomorúságos, fojtó levegőjű porfészekbe, a bolgár fővárosba?

Nem érezte ott jól magát. A halál előérzete kísértette. A

cári palota építészeti hiányosságai aláásták egészségét. Mélyen katolikus lelkén gyógyíthatatlan sebet ejtett, amikor elsőszülött fiát kétesztendőskorában a görögkeleti vallásra keresztelték át – mert a reménybeli trón érdekei így kívánták. A palotában (s talán a fejedelem szívében is?) a nagyasszony, Klementina hercegnő uralkodott, józan elveinek és tekintélyének teljes súlyával. A könnyedség, a légies báj kirítt ebből a környezetből.

Mária Lujza azonban tudta, mi a kötelessége: hűség és szilárdság. Valódi fejedelemasszony lett, és igyekezett tökéletes bolgárrá is válni. Megtanulta a nyelvet, minden ízével, árnyalatával. Gyakran beszélgetett az egyszerű emberekkel, euxinográdi halászokkal és tengerészekkel a munkájukról, a tengerről, az időjárásról. Szívesen használt beszédében

népies fordulatokat. Bonyolult ritmusú horókat pengetett gitárján, bolgár szöveggel énekelte őket. Figyelemmel kísérte a születő bolgár irodalmat. Vazov verssorait éppúgy szavalta, mint kedvenc olasz költőit.

Öt év alatt négy gyermeket szült – az utolsót az élete árán. Halálos ágyán két szót – egy újabb családi jelmondatot? – hagyott örökök árvaíra: „Tisztaság és Jóság”.

A KIS HERCEG

Borisz herceg tizenöt esztendősen ezen a képen. Kisgyermek kora óta különleges báj jellemzi. Szerencsétlen sorsú édesanyjától, Mária Lujzától örökölte ibolyakék szemét, hosszú, ívelt szempilláit. Négy esztendősen korában valósággal elbűvölte keresztapját, II. Miklós orosz cárt és az egész udvart – nemcsak szépségével, hanem okosságával, és az udvari etikett tökéletes ismeretével is.

Gyors, élénk felfogását és a természettudományok szeretetét édesapjától örökölte. Ugyanígy az autók, vasutak iránti rajongását is. Öccsével, Kiril herceggel teljesen önállóan építettek fel egy egy kilométer hosszú kisvasutat, apró kocsikkal. Ők szerelték fel az összes elektromos berendezéseket: a hangszórót, a telefont, a távírót, a teljes világítást. Tudnak kérekpározni, autót és motort vezetni. Saját Fiatját Carszka Bisztricában, a Rodopében, a kanyargós hegyi utakon vezeti a legszívesebben.

Rendkívül gondos és száz százalékgig bolgár nevelésének irányát édesapja szabja meg. Oktatóit a bolgár egyházi és katonai elitből, az egyetemi professzorok közül válogatták. Időről időre a miniszterek előtt vizsgázzik, mindig kitűnő eredménnyel. Elsősorban a történe-

lem, a hagyományok, a politikai problémák érdeklik. Több nyelvet beszél – a bolgárt a legfinomabb árnyalatokkal. Ez nem is csoda, hiszen testvéreivel egymás közt csak bolgárul beszélnek. Szabad idejét az autózás, a vadászat, a zene tölti ki. Remek társalgó, a hivatalos fogadásokon, ahová néha beengedik, szívesen és élvezetesen beszél országáról.

Pedig a kis herceg nehéz esztendőket él át mostanában. Ötéves volt, amikor édesanyját elvesztette. Az úrt valamelyest betöltötte a nagymama, de két éve ő is meghalt. Borisz herceg minden szeretete, csodálata és tisztelete édesapjára összpontosult. Kívülállónak is feltűnt az a néma hódolat, amellyel apjára nézett.

Csak hogy tavaly új cárné érkezett a palotába: Eleonóra reussi hercegnő. Megjelenése

a nagymama fenséges magabiztosságát idézi. Csak talán az a melegség, az a gyermekszeretet, az a művészi pedagógiai érzék hiányzik belőle... Erélyes, józan hölgy, csak...

Kicsit megrendült a világ, s talán az édesapjához fűződő kapcsolata is. A kis herceg lassan férfivá érik. Még néhány év, és egy szörnyű háború közepén találja magát. S egy szűk évtized múlva cárrá koronázzák.

BÉKEBELI IDILL

A második világháború kellős közepén készült ez a hamisztatatlan, „békebeli” családi fénykép. Borisz cár negyvennyolc esztendő, nem egészen egy év van hátra hirtelen – és máig tisztázatlan – haláláig. Elszántan néz farkasszemet a fényképezőgép lencséjével. Tudja, mit akar. Szilárd elhatározása, hogy megkíméli Bulgáriát a háború iszonyatától, országa zsidóit az elhurcolástól, családját a száműzetéstől. Nem rajta múlik, hogy ez nem sikerül.

A megvilágítást a családi fotó jobbról kapja. Mintha Johanna cárné finom profilja árasztaná a fényt. Bájj és elegancia sugárzik egész lényéből. És méltóság. Egy éven belül özvegy lesz, három és fél év múlva földönfutó. Ő lesz két kisgyermekének egyetlen támasza. Nem számíthat férje öccsére, Kiril hercegre, őt kivégzik a kommunisták. Nem számíthat Bulgáriára. Alig számíthat édesapjára, Viktor Emánuel olasz királyra, aki maga is száműzött. Ekkor mutatkozik meg ennek a nagyszerű asszonynak lelki szilárdsága, hűsége férje emlékéhez, kislánya „országához”. Eltökéli, hogy a gyermek cárnak, ha

török, ha szakad, rangjához és őseihez méltó nevelést kell kapnia. Vagyis a legjobbat. És bolgárnak kell maradnia, idegen földön is. Erre teszi fel az életét – és sikerül.

Egyszerű frizurát viselő, gyönyörű kislány áll édesanyja mellett. Nem csak nevét, hanem szépségét is nagyanyjától, Mária Lujzától örökölte.

A fénykép központi figurája, „legfontosabb személyisége” a trónörökös, Simeon herceg. Őt és fél éves, komoly kisfiút. Birtokosi mozdulattal támaszkodik édesapja és édesanyja térdére. Most egy ország szemefénye, jövőre cár lesz, négy év múlva szegény menekült Alexandriában.

Fontos személyiség. Amikor megszületett – éppen a tanév végén, júniusban –, egyetlen gyermek sem bukott meg Bulgáriában. Minden érdemjegyét eggyel felemeltek a trónörökös megérkezének örömeire. Bár még kisgyermek, már tanújelét adta kiváló szellemi képességeinek. Folyékonyan ír és olvas. Uralkodóként (hat és kilenc éves kora között) rendszeresen elolvassa majd a

régensek tanácsának jegyzőkönyveit.

A kép idilli. A valóság annál kevésbé.

A JELEN

Középkorú férfi. Időtlen arc. Nem huszadik századi. Készülhetett volna a múlt században, festhette volna Velazquez vagy a Bojánai mester. Eltökéltséget sugároz. Harmóniáját, szimmetriáját a spanyol szakáll adja, hangsúlyát a meglepően nagy és hűvös mélykék szempár.

Ez a férfi bejárta a fél világot: angol iskolát végzett Egyiptomban, francia líceumot Spanyolországban, katonai akadémiát az Egyesült Államokban. Tartása egy huszártiszté. Kapcsolatteremtő képessége, beszédképessége egy sikeres, magabiztos üzletemberré. Bolgár nyelvtudása, kiejtése, gazdag szókincse bámulatos. Negyvenhat éve nem járt az országban. Tökéletesen tájékozott a bolgár ügyekben. Információi naprakészek. A legváratlanabb kérdésre is kapásból, de megfontoltan válaszol. Vérteli politikus.

Trónjáról sohasem mondott le. Tizennyolcadik születésnapján megerősítette jogait. 1955 és 1967 között intenzíven politizált, kapcsolatot tartott a bolgár ellenzékkel. Később – a realitásokkal számolva, és hogy ne hozza kellemetlen helyzetbe a spanyol kormányt – felhagyott ezzel.

Madridban él, jogi és gazdasági tanácsadó. Álnévét, akárcsak nagyapja, egy szívének kedves tájról vette: Rilszkinnek hívják. Vonzza a közlekedés, éppúgy, mint apját és nagyapját: repülőgép-modelleket gyűjt.

Büszkesége a nagy család: négy fia és egy leánya. Gyermekei valamennyien bolgár nevet viselnek. A hagyományoknak megfelelően kitűnő nevelést kaptak: van köztük agrár-közgazdász, fizikus, orvos...

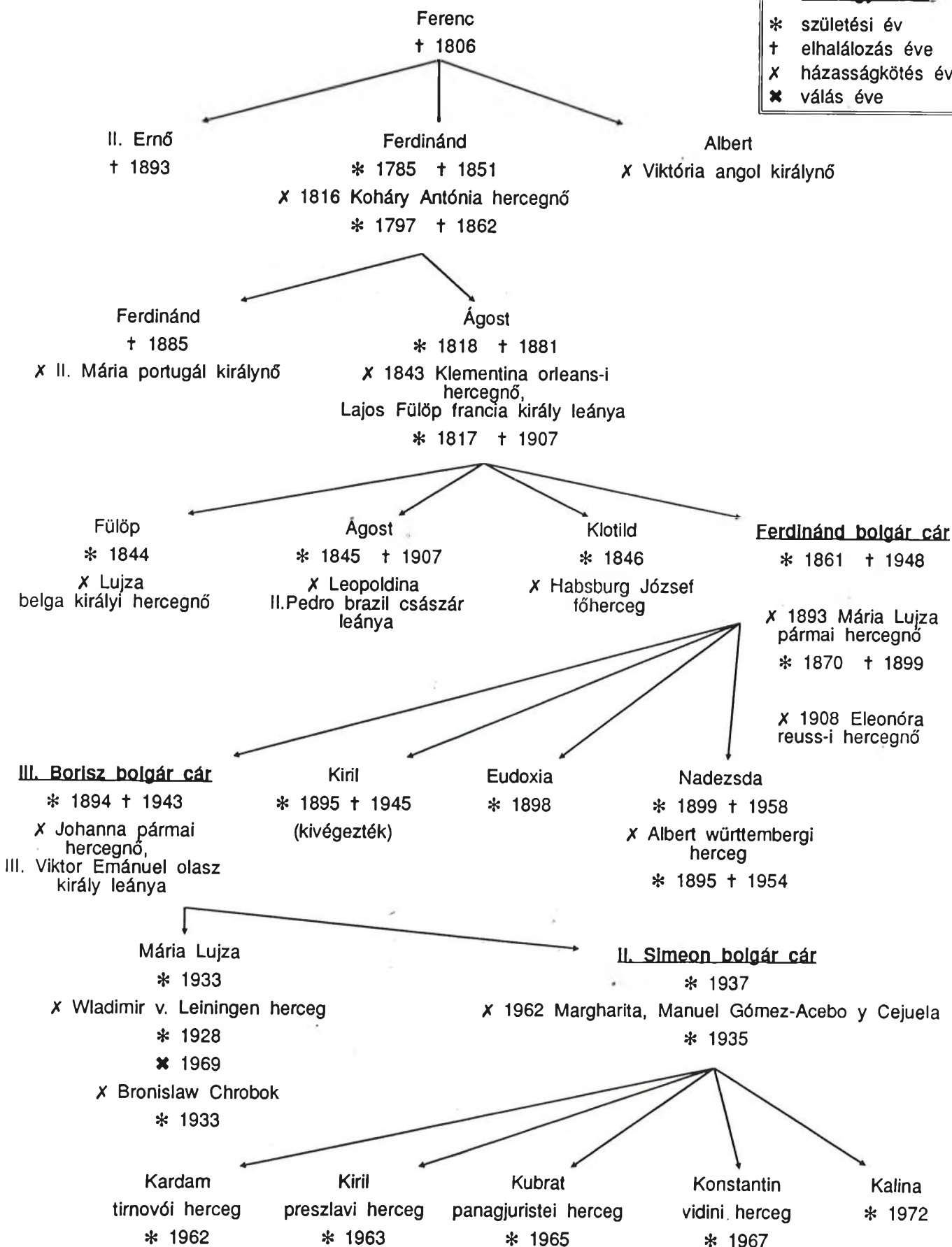
1987-ben így nyilatkozott egy francia lapnak: „Ami visszatérési esélyeimet illeti, realista vagyok (egyések szerint cinikus). A jelen pillanatban semmi esély. Minden a Szovjetuniótól függ. Ha Moszkva úgy dönt, hogy irányt változtat, vagy kénytelen ezt tenni, akkor minden lehetséges... Ha lesz pozitív szerep, amelyet el kell játszani-

nom, ha hasznos lehetek a nép jóléte szempontjából, és segíteni tudok megközelíteni a demokráciát, én készen állok...” Azóta fordult a világ Kelet-Európában. Minden lehetséges. Eltökélt, időtlen férfiarc. Fanatikus? Vagy csak hű és szilárd?

A SZÁSZ-COBURG-GOTHA CSALÁD GENEALÓGIÁJA

Jelmagyarázat:

- * születési év
- † elhalálozás éve
- X házasságkötés éve
- ✕ válás éve

Pro Cultura Bulgarica Alapítvány

1. *Alapító:* Magyarországi Bolgárok Egyesülete

2. *Az alapítvány székhelye:* A Magyarországi Bolgárok Egyesületének Székháza: 1097 Budapest, IX. ker. Vágóhíd u. 62. Tel.: 114-1621.

4. *Az alapítvány célja:* A magyarországi bolgár kulturális, művészeti élet támogatása, pénzügyi segítség adása a bolgár művészetet, néphagyományokat ápolók számá-

ra, a bolgár népzene, néptánc művelőinek, ezen belül a Martenica táncegyüttes működéséhez és fenntartásához szükséges támogatások megadása, különféle kulturális rendezvények, kiállítások, előadói estek, tanfolyamok, kutatások segítése, különféle, a bolgár kultúra terjesztését szolgáló kiadványok, könyvek, a budapesti bolgár iskola és a magyarországi bolgár fiatalok támogatása.

Mária Terézia birodalmának legnagyobb alapítványa

Ritkán emlegetik a mai Romániában élő nemzeti kisebbségek között a bolgárokat. Pedig ott vannak, és olyan emlékeket őriznek, amelyek egyedülálló nyomai egész Románia, de különösen Erdély újkori történetének – közvetve pedig a magyarországi bolgárok históriájának. Nemrég néhány friss levéltári felfedezéssel lett gazdagabb a transzilvániai bolgárok története, s mint látni fogjuk, nemcsak az. Mivel egy-egy új dokumentum vagy más forrás felszínre bukkanásakor alapkérdés, hogy mihez viszonyítjuk, az olvasó emlékezetébe kell idéznünk néhány historiográfiai tényt.

Mindmáig általánosan elfogadott álláspont a bolgár történetírásban, hogy a nemzeti újjászületés, az úgynevezett Vazrazsdane korszaka Paiszij Hilendárszkinak az Áthosz-hegyi kolostorban munkálkodó bolgár szerzetesnek Szláv-bolgár történelem, című művével, vagyis az 1762-es esztendővel kezdődik.

Csak hogy már egy évvel az ortodox szerzetes művének keletkezése előtt ugyanilyen történetírói igény jelentkezik az erdélyi katolikus bolgár kolónia körében is. Az 1688-as csiproveci törökellenes megmozdulás leverése után emigrációba kényszerült bolgár felkelők utódai akarják saját közösségük és az egész nyugati keresztény világ elé tárni nemzeti múltjukat. Ebből a szándékból minden várakozást felülmúló mű születik az alvinci ferences kolostor csendjében: Blasius Kleiner atya 1761-ben keletkezett Archivum Tripartituma. A csaknem 800 oldalas krónika Bulgária történelmének a legelső rendszerezett összefoglalása, méghozzá olyan tudományos színvonalon, amely napjaink történettudósait is bámulatba ejti.

Mégis megvan!

A latin nyelvű munka címéből is kitetszik, hogy három részből áll. Az első kétszáz oldal, amely Bulgária történelméről szól, sok közös vonást mutat Paiszij művével, ugyanakkor szerencsésen ki is egészíti. A török uralom alatt alkotó Paiszij atya tudományos lehetőségei sokkal korlátozottabbak voltak, mint kortársáé. Mindössze két nagyobb, tudományos igénnyel megírt alapműhöz juthatott hozzá, de ezeknek is csak erősen rövidített, orosz változatát használhatta. Az alvinci barát szinte napraké-

szen hozzáfért a legmodernebb európai irodalomhoz és a görög-latin forrásokhoz.

A történettudomány művelőinek szűk köre a múlt század nyolcvanas éveinek végétől tudott az alvinci krónika létezéséről, a mű első részének bolgár fordítása 1977-ben jelent meg Szófiában. De vajon mit tartogat a második és a harmadik, eddig kiadatlan rész?

Blasius Kleiner a krónika második részében a bolgár katolicizmus, valamint az avval elválaszthatatlanul eggyé fonódott bolgár ferencesesség történetét tárgyalja. Először az 1688-as északnyugat-bulgáriai felkelésig terjedő szakaszt mutatja be, majd a csiproveci felkelés vérbe fojtása után a Havasalföldre, azután Erdélybe és Magyarországra, illetve Bánátba menekült bolgár emigráció történetét ismerteti. Ehhez kapcsolódva Havasalföld és Erdély történelmének tárgyalására is kitér a hatalmas forrásanyagot feldolgozó szerző, aki erdélyi szász létére a Bolgár Ferences Provincia tagja, sőt két ízben tartományfőnöke is volt.

Az említett bolgár kiadás előszavában Ivan Dujcsev akadémikus úgy vélekedett az alvinci krónika harmadik részéről, hogy azt a krónika másolójának nem sikerült lemásolnia, ezért nem maradt ránk. Szerencsére Dujcsev tévedett: 1988 hamvazószerdáján a budai ferences kolostorban Csóka Ferenc levéltáros jóvoltából a kezembe kerültek az alvinci krónika hiányzó részei. Az igazi szenzációt a harmadik rész felfedezése jelentette, mert ez a bolgár ferencesesség teljes történetét tartalmazza 1366-tól 1775-ig, azaz Nagy Lajostól Mária Teréziáig. Nagy Lajos 1366. évi bulgáriai hadjáratától kezdve Bulgária történelmében fontos szerepet játszott a katolicizmus, egészen 1688-ig, a csiproveci felkelésig. Ezután a bolgár katolicizmus súlypontja Erdélybe és Bánátba, illetve a Havasalföldre helyeződött át. Lelkipásztoraik, akik kizárólag a ferencesek közül kerültek ki 1624-ig a bosnyák ferencesekhez tartoztak, ekkor azonban önállósultak. A rend olyan szegény volt, hogy Bulgáriában nem tudott gondoskodni a növendékképzésről, ezért a fiatal ferencesek egész Közép-Európát és Itáliát bejárva szereztek meg műveltségüket.

Nem csupán az alvinci krónika vált azonban teljessé, azokat a XVII–XVIII. századi okleveleket is tanulmányozhatjuk, amelyeket a krónika írója tartott kezében. Ezek nagy részét is sikerült ugyanis megtalálnia e sorok

frójának, aki 1988 óta újabb kiadatlan, XVII–XVIII. századi ferences krónikákra bukkant, amelyek az előbbiekkal együtt egészen új megvilágításban mutatják be a bolgár katolicizmust és a bolgár ferenceség történetét.

Menekülés több irányba

Az újabb kutatások fényében a csiproveci felkelés alig egy hónapig – 1688. szeptember 15–20-tól október 10–15-ig tartott. Sztefán Knezsevics szófiai ferences érsek már október 20-án levélben számolt be Rómának a történekről, a havasalföldi Tirgovistéről címezve sorait.

A megtorlás elől menekülő bolgárok előtt több lehetőség kínálkozott. Egy részük nyugati irányba, Magyarország felé vette az útját, s Újvidéken, Péterváradon és Eszéken telepedett le. A Dél-Magyarországra menekültek egyes csoportjai a Duna vonalán felfelé haladva egészen Szentendréig jutottak, ahol emléküket ma is őrzi a Cserkva Csiprovacska, a jelenlegi katolikus Péter-Pál templom. Albánia egy másik kicsiny csoport úticélja. A menekülők nagy többsége azonban érsekük példáját követve, s a Haemus (Balkán) hegységben való kétheti bolyongás után a Dunán átkelve megérkezik Havasalföldre.

Havaselve korántsem volt „terra incognita” a bolgárok számára. A csiproveci kereskedők már a XVII. század folyamán szoros kapcsolatokat építettek ki a fejedelemséggel. Ahol a katolikus bolgár kereskedők nagyobb létszámban telepedtek le, oda a ferencesek is követték híveiket. Így kaphatták meg az ősi magyar ferences kolostort Tirgovistén, s maguk alapítottak kolostorokat Campolognán és Bukarestben.

Konstantin Brankován fejedelem szívesen fogadta a bolgár menekülteket, s 1688-ban számukra is megújította az elődeiknek adott kiváltságokat. A bolgárok főként Olténia nagyobb városaiban találtak új otthonra, ahol a földművelésen kívül a kereskedelem feltételei is adva voltak: Crajova, Rimnik, Bradicsen, Brankován, valamint más, kisebb települések fogadták be a menekülteket.

A tirgovistei és campologni kolóniákat azonban hamarosan tatár zsoldosok támadták meg. Ferences papjaikkal együtt a bolgárok egy része továbbmenekült. 1690. február 10-e táján érkeztek Erdélybe.

Az Erdélyben ez idő tájt lezajló változások kedveztek a bolgároknak. Önálló államiságának elvesztése, 1690 után ugyanis Erdély autonóm tartományként kapcsolódott a Habsburg-birodalomhoz.

Kiváltságos alattvalók

A menekültek első csoportja Szebenben, Brassóban, Gyulafehérvárott és másutt telepedett le. A legjelentősebb bolgár kolónia, Knezsevics szófiai érsekkel az élén, Nagyszebenben alakult meg. Erdély akkori teljhatalmú főparancsnoka, a híres Veteráni gróf 1695-ben oltalomle-

velet adott ki az erdélyi bolgárok számára. Öt évvel később követte ezt Lipót császár diplomája, amelyben az uralkodó a birodalom privilégizált alattvalóinak ismeri el, s Alvincen, az ottani fiskális kamarai birtokon telepíti le őket. (Az ilyen jogállású kincstári birtokokkal a császári államigazgatás szabadon rendelkezhetett.) Mivel az ott lakó román lakosságot máshová kellett költöztetni, a két etnikum között huzamosabb súrlódások kezdődtek. Jelentős változás történt az Alvincen letelepített bolgárok jogi helyzetében, amikor külön városrészük megkapta a *Communitas Bulgaricum Alvinciensis*, az Alvinci Bolgárok Közössége címet. Kollektív jogaik hivatalos elismerésének hírére már 1700 szeptemberében megérkeztek az első áttelepülő családok Nagyszebenből Alvincre. 1703-ban azonban kitört a Rákóczi-szabadságharc, s a császári hatóságok védelmét élvező bolgár katolikus kolóniának azonnal el kellett hagynia Erdélyt. Havasalföldre menekültek vissza, ottmaradt rokonaikhoz és sorstársaikhoz, de csak ideiglenesen. 1711-ben végleg elfoglalhatták Alvincen a számukra korábban kiutalt kamarai birtokot. 1729-ben felépült az alvinci ferences templom és kolostor, az erdélyi bolgárok egyik legjelentősebb szellemi központja. Itt íródott 1761–1775-ös időszakban az alvinci ferences krónika.

A hiányzó temesi láncszem

Az alvincivel csaknem egy időben egy másik bolgár közösség is alakult Erdélyben. 1714-ben VI. Károly császár diplomájában ismerte el és szavatolta a dévai „*communitas bulgarica*” jogait. Az erdélyi császári csapatok főparancsnoka, Steinville tábornok 1716-ban oltalomlevelet adott ki számukra.

A biztató fejleményeket az törte meg, hogy a Déván megjelenő bolgár ferencesek éles konfliktusba kerültek a Szent István királyról elnevezett magyar „stefanita” ferencesekkel. A bulgariták ugyanis elvágták a magyarok útját a Maros völgye mentén való délnyugat-erdélyi terjeszkedéstől. Az egyetemes rendi vezetőség a két csoport viszályából a bolgárok javára döntött. Engedélyt kaptak, hogy kolostort építsenek és újoncházat, másnéven noviciátust létesítsenek Déván (1988-ban sikerült megtalálnom az egyetemes ferences rendfőnök, a római ferences generális erről szóló madridi oklevelének eredetijét).

Az erdélyi bulgarica provincia végre új életre támadhatott. A bolgár ferencesek sorait most más nemzetiségű, főleg külföldi tanulmányokból visszatért erdélyi szász, sőt magyar fiatalok is gyarapították. Az előbbieket egyike volt Blasius Kleiner.

Miután 1718-ban a törököt végleg kiűzték Magyarországról, s felszabadult az egykori Temesköz, a Bánát – megalakult a temesvári bolgár kolónia is. (Ez már nem kapott kiváltságokat.)

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem jezsuita anyagában, az Egyetemi Könyvtár Kézirattárában bukkantam rá a délvidéki, úgynevezett Kapisztránus Krónikára, amely beszámol arról az idáig ismeretlen tényről, hogy az 1718-as esztendő során újabb csiproveci bolgár menekültek hulláma

jutott el Dél-Magyarországra. Megvan tehát az a láncszem, amely bizonyítja, hogy a bolgár emigráció nem egyszeri, hanem fél évszázadon át tartó folyamat volt.

1718-ban császári uralom és közigazgatás alá került Havasalföldnek a Kárpátok, a Duna és az Olt által határolt része: Cis-Olténia, vagyis Kis-Oláhország is. Havas- elvének főként ezen a vidéken telepedtek le a XVII. század óta a bolgárok. Kérésükre VI. Károly császár 1727-ben kiadott diplomájában a két erdélyi bolgár „communitas”-hoz hasonló privilégiumokkal ruházta fel Crajova, Rimnik és Bradicsen bolgár közösségét. Az 1737–1739-es osztrák–török háború azonban ismét új helyzetet teremtett, és elindította az utolsó menekült-hullámot Magyarország felé. A Crajován székelő ferences püspök havasalföldi híveinek egy részével, valamint a Dunán átkelő újabb bulgáriai menekültekkel együtt a Temesi Bánságban kért és kapott letelepedési engedélyt Mária Teréziától. Az uralkodónő 1744-ben a bánáti bolgárok vingai közösségét felruházza a korábbi két erdélyi és a három havasalföldi „communitas bulgara” privilégiumaival. (A vingai és besenyői bolgárok Temesvár és Arad között félúton ma is léteznek!)

Módosan és függetlenül

A bolgárok közösségei választott bírák és magisztrátusok vezetésével nagyfokú közigazgatási és igazságszolgáltatási önállóságot élveztek. Az évi adó összege mindössze 10 forint volt háztartásonként, de az özvegyek és az

árvák mentesültek a fizetése alól. A közösségek szabadon bekapcsolódhattak a birodalom kereskedelmébe, s ezzel megalapozták gazdasági felvirágzásukat.

A XVIII. század elejétől egymás után építik templomaikat, kolostoraikat, holott egy emberöltővel korábban koldusszegényen menekültek ide hazájukból. Sorra hozták létre a különféle alapítványokat iskolák létesítésére vagy egyházi célra. Ezeket az alapítványokat sorolja fel a Liber Fundationum Provinciae Bulgariae (A Bolgár Provincia Alapítványainak Könyve) című kézirat, amelyet szintén 1988-ban találtam meg. Egészen a múlt század közepéig vannak benne rendszeres bejegyzések. A temesvári Bibics házaspár alapítványai a XX. század közepéig biztosították a bolgár fiatalok számára, hogy tanulmányaikat ingyen végezhessek az aradi líceumban és a temesvári piarista főgimnáziumban. Mindkét intézményt a házaspár adományaiból hozták létre, s 1950-ben szüntették meg állami intézkedéssel. Margarita Bibics 222 653 forint alaptőkéjű alapítványa Mária Terézia birodalmának legnagyobb fundációja volt!

A bolgár menekültek nemzeti identitásának biztosításában döntő szerepet játszott önálló egyházi intézményük, 1688-ban csaknem az egész Bolgár Ferences Provincia Havasalföldre menekült és mindenhová követte a híveiket. Számos havaselvei, erdélyi és bánáti kolostoruk mellett Alvinc és Déva volt a két legfontosabb szellemi központjuk. Nem véletlen, hogy az 1761–1775 közötti időszakban itt született meg a bolgár történelem első tudományos igényű történetírói alkotása: az alvinci ferences krónika.

Reina 1c.
1983.

GERMANUS GYULA

Kelet varázsa

(részlet)

MEDVEKALAND PISZTRÁNGTORRAL

Következő állomásom Szófia volt. Örömmel szálltam ki ebben a kies fekvésű városban, amely annyi történelmi emléket idéz fel minden bolgár lelkében. Ellátogattam egy napilap szerkesztőségébe, és a PEN Club iránt érdeklődtem. Csak a hírét hallották, de létezéséről nem tudtak. Szorgos telefonálás következett, és még aznap este vacsorára gyűlt össze Szófia irodalmi eliteje: Balabanov professzor, aki borzas hajával és piros arcával, bortól pirosló orrával és jókedvével rögtön a „bolgár Bacchus” címet nyerte tőlem adományul. A görög nyelv tanára volt az egyetemen, de latinul, németül, franciául, angolul és törökül éppen olyan tökéletesen tudott. Ott volt Vladimir Poljanov kiváló író, később a szófiai nemzeti színház igazgatója, Dora Gabe asszony, híres költőnő, Szirak Szkitnik, festő és író, és sokan mások. A vacsora vidám hangulatában megbeszél-tük és megalapítottuk a bolgár PEN Clubot. Levelet menesztettünk John Galsworthynak és Hermon Ould angol főtítkárnak, és megígértem, hogy Törökországból visszatérve, hosszabb időt töltök Bulgáriában a kulturális kapcsolatok elmélyítése céljából. Ezzel az ígérettel utaztam tovább Kostantinápolyba.

Szófiában már vártak újdonsült bolgár barátaim. Távollétemben létrejött a bolgár PEN Club, vezetősége kijelentette, hogy mint egyik megalapítója, vendége vagyok. Elragadó volt szívéllyességük. Be kellett utaznom Bulgáriát, hogy jobban megismerjem azt a földet, amelyből kiserkent ez a dolgos, szerény és becsületes érzésű nép. Felvittek Csamkuriába, ahol a sűrű erdőben magában áll a Bisztrica vadászkastély, Eleonora királyné kedvenc tartózkodási helye. Megcsodáltam a gazdag könyvtárt, amelyben Petőfi költeményeit is megtaláltam. Sokszor kirándultam a Vitosa hegy lábánál fekvő Bojana kolostorba, ahol a királyné alussza örök álmát a freskókkal díszített kápolnában. Gyönyörű kilátás nyílik onnan Szófia háztengerére. Plovdiv, Sztara Zagora, Várna, Trnovo sasfészke, Küsztendil, mind-mind szinte tárt karokkal fogadott. Felvittek a Rila kolostorba, ahol torzonborz szakállú szerzetesek őrzik János szentnek bebalzsamozott jobb kezét.

A Balkán népei együtt szenvedtek a török szultánok igája alatt, de egymás között sem tudtak megfézni. Macedóniában évtizedeken át harcoltak egymás ellen szerb, görög és bolgár bandák. A hegyekbe húzódva támadtak

egymásra, és még akkor sem békültek ki, amikor a szultán katonái véres rendet teremtettek közöttük. A világháború után Macedónia tűzfészek maradt. A bolgár szabadságharcosok Bulgáriának, a háború vesztes felének követelték legnagyobb részét, és sapkájukon ezzel a halálfejes jelmonddal, *Szvoboda ili smrt* (szabadság vagy halál) tovább verekedtek.

Ifjúságom forró vére még nem alvadt meg egészen. Szófiában megismerkedtem a macedón komité egy tagjával. Nem kellett nagyon rábeszélnie, meghívását örömmel elfogadtam, és néhány nap múlva egy nagy autóval néhány meghitt barát társaságában átrándultam Macedóniába. Vladimir Poljanov és szép fiatal felesége, Miljacska és Balabanov professzor felesége voltak társaim. Ez utóbbi, akit Ancsurka néven becéztek, eredetileg szudétanémet leány volt. Hosszú, ápolt szőke haja volt és vakítóan fehér arcbőre. Kitűnően beszélt bolgárul, és elsajátította új hazájának szokásait. Véráztatta utakon robgott át az autó Sztrecsna-szoroson, amelynek meredek, kopár szikláin még roncs ágyútalp, eldobott török puskatus és a varjak által kibelezett ruhafoszlányok heverték.

Szveti Vratcs volt az első állomásunk. Az erdő mélyén kénes vizű forrás bugyogott elő, a fák között a holdvilág fényénél fürödtünk meg a hegyről lezúduló patak öblében, amelynek vizét a forrás melegítette. A fákra akasztott törülközőkkel szárítottuk meg testünket. Úgy festettünk, mint mesebeli nimfák és faunok. Utána pompás pisztráng-vacsorát kaptunk. Bulgária talán Európa melegforrásokban leggazdagabb országa. Azt hihetni, hogy ahol az ember botját a földbe szúrja, ásványvíz buzog elő.

Utunk célja az Eltepe rengetegében élő Vapcarov macedón vezér tanyája volt. Az Eltepe hegység királyának nevezték, bajtársaival évtizedeken át harcolt szerbek, görögök, törökök ellen – a bolgár Macedóniáért. Hatalmas termetű, marcona arcú hadfi volt, és hívei halálmegvetően engedelmeskedtek parancsainak. Míg ő éveken át az erdő leshelyein tanyázott fegyveres vitézeivel, felesége, a kőszáli sas szelíd lelkű hitvese, a biblia olvasásában keresett vigaszt. Vapcarov „király”-nál napokig időztünk. Harminc-nyolcvan állig felfegyverzett macedón harcos kíséretében bemutatta az Eltepe természeti szépségeit.

Hegyi lovakon indultunk el rohanó patakok mentén. A kavalkád érdekes képet mutatott. A nők, Miljacska és Ancsurka szoknyában ültek fel a fanyeregbe, lábuk lelógott a lovacska két oldalán. A nyereg kápájába fogóztak, mert a szárhoz nem mertek nyúlni. A lovakat egy-egy hadfi vezette. Ezek a hegyi lovak mindig a szakadék szélén szeretnek járni. Nem szédülnek. Miljacska és Ancsurka fel-felsikoltottak: most zuhannak a mélységbe! Különösen Balabanovné, Ancsurka remegett az izgalomtól, de nem volt visszatérés. Ha már vállalkoztak arra, hogy velem jönnek Macedóniába, viselniük kellett ennek következményeit. Nevetve bátorítottam, hogy lovacskájának neve Wilson, mint az amerikai elnöké, aki az önrendelkezést hirdette. Ez a ló az önrendelkezési jognak volt a híve, és úgy és ott járt, ahogy és ahol neki tetszett. Újabb sikoly követte magyarázatomat.

– Könnyű magának – mondta németül Poljanovné, aki Münchenben járt iskolába, és kitűnően megtanulta ezt a nyelvet. – Maga nadrágban van, de mi nem számítottunk ilyen tornagyakorlatra.

Férje vigasztalta, hogy már nem tart sokáig, nemsokára célhoz érünk. De bizony az út mind jobban emelkedett; mellettünk hegyipatakok zúdultak le a magasból, magukkal sodorva fatörzseket, leszakadt gallyakat, köveket. Helyenként át kellett gázolni a patakon. A lovacsák férfi lovasaikkal óvatosan kitapogatták a gázlókat. A két asszony mellett egy-egy macedón gázolt be a jéghideg vízbe, támogatva a halálra rémült kényszerlovárnókat. A bocskorok átnedvesedtek, a darócnadrágból szivárgott ki a víz, de a hadfiaknak meg sem kottyant. Talán testüknek jól is esett az áztatás.

Két óra hosszat tarthatott már ez a menetelés, miközben Poljanov és én néha összenevettünk a két asszony ijedt arcának láttára, de a macedónok ügyet sem vetettek rájuk. Lelkük mélyén bizonyára megvetést éreztek gyávaságuk miatt. Végre egy tisztásra értünk, és itt megállt a karaván. A lovakról leszállították a két remegő asszonyt, akik combjukat tapogatva elbicegtek, hogy valahol egy szikla tetején üldhelyet és pihenést találjanak. A lovak is örültek, hogy megszabadultak terhüktől, és vígan legelni kezdték a harmatos fűvet. Körülbelül ezer méter magasságban voltunk, és a tiszta levegőt fenyőillat töltötte be. Körülöttünk dús erdő zöldellt.

Közeledett a dél, és a macedón harcosok tüzet raktak, hogy megsüssék az ebédet. Míg egy részük ezzel a prózai gonddal volt elfoglalva, a többiek nemesebb időtöltéshez folyamodtak, célba lőttek. Egy száz méter távolságra fekvő szikla tetején öklömnnyi követ állítottak fel, és puskájukat hirtelen felkapva, pillanatnyi célzás után mindig eltalálták. Maga Vapcarov vezér úgy lelőtte a követ, hogy alfg nézett rá, olyan biztos volt a szeme és a keze. Itt nem kellett félni; a görög és szerb ellenfelek tisztas távolságban tanyáztak.

Az ebéd a friss hegyi levegőn kitűnően ízlett. Malacpörkölt szalonnával, túrós tészta – jó zsírosan elkészítve, ahogyan csak macedón gyomör bírja –, és a fojtott musthoz hasonló bolgár bor elfelejtette velünk az út fáradalmait. Nem is tudtam ellenállni annak az indítványnak, hogy menjek fel a hegy tetején levő tengerszemhez,

ahonnan még pompásabb kilátás nyílik a távolba, túl a görög határon, Nevrokop irányában. Vagy tíz macedónnal indultam el a meredek felé. Bátorságomtól felvillanyozva Miljacska és Ancsurka is nekigyürkőzött. Oda csak gyalog lehetett feljutni, mert nem is volt út, csak néhol bukkant elő egy csapás a bokrok közül. Többi társunk leheveredett a fűben, és elkezdtek kártyázni.

Vezetőnk egy Marko nevű tagbaszakadt hadfi volt: bozontos haja nem fért el sapkája alatt, és vastag fürtökben kíváncsian kandikált ki a külvilágba. Úgy látszott, csak két-három hetenként borotválkozott, ha éppen ideje volt, mert arcát durva sörte borította, amelyet túlzás lett volna szakállnak nevezni. Egészen hasonlóan festett egy másik társunk, Ivan. Ő állandóan dohányzott. Bal zsebében raktározta el a dohányt, s úgy sodorta meg belőle a cigarettát, hogy csak készen, a papír nyálazása végett vette ki zsebéből. Ezt a legtöbb balkáni férfi tudja. A gyárilag készült cigaretta nem is ízlett nekik. A természet romlatlan gyermekei ezek, akik fitymálják az elpuhult városiak szokásait.

Elindultunk. Eleinte egy kis lihegés árán még tovább jutottunk, de csakhamar eltűnt a csapás, bokrokat kellett megkerülnünk, kiálló sziklákon kellett átmásznunk; hol lecsúsztunk, hol felkapaszkodtunk, levegő után kapkodva megtorpantunk. Macedón barátaink bocskoros lábukkal úgy nekiiramodtak, mint a zergék. A két asszony negyedóra múlva leült a földre, és sírva fakadt. Magas sarkú cipőt hordott mindegyik, nem bocskort, nem tudtak továbbmenni. Erre a kirándulásra nem voltak felkészülve. Mit csináljunk velük? Ott nem hagyhattuk őket, egyedül nem mertek visszamenni, lábfejüket dörzsölték és sírtak. Én bosszankodtam és pirongattam őket. Poljanov részvétellel nézett kétségbeesett feleségére, és tanácskozni kezdett Markóval. A tanácskozás csak percekig tartott. Itt, a vad Macedónia szívében gyorsan érik meg az elhatározás. Marko leguggolt, Ancsurkát felhúzta derekánál fogva vállára, és nyugodt biztonsággal felemelkedett. Ugyanezt cselekedte Ivan is, anélkül hogy cigarettáját kivette volna szájából. Mintha tevén ültek volna, olyan magasan trónolt a két asszony, és görcsösen kapaszkodott teherhordója üstökébe, hogy le ne essék a köves földre. Marko és Ivan jól megmarkolta a két asszony lelógó lábát mintegy jutalmul önzetlen fáradozásáért. Zerge módra ugráltak tovább sziklán, bokron át, csak néha hallatszott egy-egy jajszó és sikoly, ahogy az édes terhek jobbra-balra hajladoztak, ami Markót és Ivánt arra készítette, hogy a teher fogási pontját a láb-szártól feljebb, a comb irányába helyezték át. Poljanov egy-egy aggódó pillantást vetett halálsápadt feleségére, de ő is el volt foglalva, akárcsak én, a maga bajával. Mi is bukdácsoltunk, néha négykézlábra ereszkedtünk, hol lefelé, hol felfelé, és néztük a magas hegytetőt, vajon meddig tart még az út. Előttünk egy hegyvonulat tűnt fel sűrű bokrokkal borítva.

– Ez már a tető – mondtam Poljanovnak, aki mellett sem szuszogott –, már célhoz érünk.

Elértük a hegyvonulatot, de újabb emelkedés meredt elénk. Lehorgasztott fejjel másztunk tovább, összeszorított fogakkal, biztatva magunkat, de újabb hegyvonulat

tűnt fel. Méregettem a fák koronája és az ég közötti távolságot, amely mindinkább szűkült és sejtette, hogy a gerinc már nem lehet messze. Csalódtam. Újabb, bokrokkal borított fal elé kerültünk. Így csalódtam vagy négyszer, de a végén mégis felértünk a tetőre. Itt Marko és Ivan gyengéden a földre eresztette az asszonyokat, akik szemérmesen megigazították a nyargalásban illetlenül összegyűrődött ruhájukat, és sóhajok közepette tenyerükkel simogatták lábukat, hogy elfelejtsék a macedón markok acélos fogását. Poljanov és én boldogan kifújtuk magunkat, és leültünk pihenni.

Percekig tartott, amíg érzékeink ismét polgári állapotba kerültek. Csak akkor ocsúdtunk fel, és kezdtük csodálni az alattunk elterülő látványt. Körülöttünk hóval borított hegycsúcsok, közöttük mély szakadékokban ezüstös színben tájékozó patakok. Egy nyiladékon keresztül kékes ködfátyolban lankás dombok integettek felénk. Ez már a görög Macedónia volt, ahonnan vészjósó füstoszlop szokott felszállni a magasba, jelezve, hogy az erdőben gyülekezik az ellenséges csapat, bosszúállásra készen.

A hegytetőn sűrű bozóttal körülölelt tisztáson telepedtünk le. Néhány lépésnyire egy alacsony sziklafal mögött tengerszem tükrében fürdött a nap; a kéklő vízben tűzes sugarakat lövellt szét sárgás korongja. Hideg szellő fodorította apró hullámain, és meghorzongatta elfáradt testünket. Rádöbbszünk, hogy milyen magasan vagyunk az erdő fái fölött. Kísérőink szétszéledtek, hogy rőzsét szedjenek, és máglyát gyűjtsanak melengetésünkre. Zajtalanul simogatta bocskoruk talpa a földet. Az egyik hirtelen szájára tette mutatoujját, intve, hogy ne beszéljünk! Medvenyomokra lett figyelmes, és nesztelenül lopóztak tovább a bozótba, hogy lelőjék a medvét. Egyedül hagytak a tisztáson, és mi feszülten vártuk, hogy most mi történik velünk és a medvével. Nem volt nagyon barátságos ebben a hideg magasságban fogvacogva várakozni a medvére, akár elevenen lesz szerencsénk hozzá, akár bőréhez. Jó negyedóra telt el ebben a vágásban, amelyben nemcsak a hidegnek, hanem jórészt a félelemnek is része volt. Egyszerre puskadörrenés reszkettette meg a levegőt, azután még egy és még egy. Feloldottan néztünk egymásra. Agyonlőtték a medvét – hittük reménykedve, és nincs már semmi baj. De ha elmenekült a puskák elől, és megsebesítve felénk tart? Miljacska és Ancsurka szemrehányó szemekkel néztek ránk, mintha mi hívtuk volna őket egyenesen a halál torkába. Mi némán viszonzottuk tekintetüket, és meg sem moccantunk. Ezt bizonyára a közelgő medve is jóindulattal el fogja ismerni. Hosszú percek teltek el így. Végre lágy csoszogást és száraz gallyak zörrenését hallottuk. A bozótból a medve helyett Ivan, Marko és a többiek tűntek fel, kezükben rengeteg pisztrángot hordva magukkal. A medvét nem lőtték, az elmenekült láthatatlanul, de belelőttek a tengerszem tükrébe, hogy az így elkábitott pisztrángokat pusztá kézzel kifoghassák.

Felléleggettünk. Olyan örömmel fogadtuk a visszatérő macedónokat, mintha halálos veszedelemből mentettek volna ki. Mikor félelmünk okát elmondtuk, hangosan felnevettek. Alaposan ki is nevettek: gyáva, poltron

városi népség – gondolták magukba, és eme gondolatukat tekintetük is elárulta. Egyáltalán nem sértődünk meg a lebecsülésért, és boldogan tápáskodtunk fel a hazafelé induláshoz. Marko és Ivan nyakába vette illető hölgységét, jól megmarkolva még mindig érzékeny lábukat, hol lejjebb, hol feljebb, ahogyan a zökkenések kívánták, és gyors iramban ereszkedtek lefelé. Ó jaj! Lefelé még sokkal fárasztóbb volt mint felfelé. Poljanov hol hasra, hol hátra vágódott, térdét fogdosta, amelyet felsebzett egy éles kő, amely nadrágját sem kímélte és hosszú nyílást vágott rajta. Én egyszer orra buktam, a további lecsúszást csak úgy tudtam megakadályozni, hogy egy bokorba kapaszkodtam, amelynek ágai összekarmolták kezemet. Alighogy felcihelődtem, már megint a földön voltam, ez esetben ülő helyzetben érintkeztem egy durva kővel, amely szemtelenül alá bűjt. Poljanov és én keservesen néztünk egymásra, ő térdét, én ülőcsontomat tapogatva. Marko és Ivan édes terhükkel és a többi macedónnal fűgén ugráltak előre, messze elhagyva szerencsétlen mindkettőnket. Reménytelen volt így továbbjutni. Poljanov utánuk kiáltott. Megálltak, és néhányan visszatértek hozzánk. Rövid tanácskozás következett, amelynek gyorsan meglett az eredménye. Még folyt a terefe, de mi már egy-egy hadfi vállán ültünk, és élveztük a szokatlan nyargalást, akárcsak hölgyeink, csak hogy nem jajveszékeltünk és nem sikoltottunk egy-egy erősebb zökkenésnél, hanem félelmünket szégyenkezve magunkba fojtva kapaszkodtunk jótevő barátaink üstökébe. Hihetetlen gyorsasággal értünk le a tisztásra.

Már közeledett a napnyugta, a macedón vezér kiadta a parancsot a vacsora elkészítésére. A pisztrángokat bográcsokban nyílt tűzön kezdték főzni előételnek, az ízes húсок nagy kondérokban rotyogtak. Mi holtfáradtan behúzódtunk az erdő szélén álló kis faházikóba, és a széles dobogóra zuhantunk le pihenni. Ki-ki egyes testrészeit tapogatta és ápolta, mint ütközetből hazatért katonák. Ahogy részvétellel vigasztalgtattuk egymást az elszenvedett sérülésekért, a végén még nevetni is tudtunk.

A pompás vacsorát a házikó előtt a földön fogyasztottuk el. Hatalmas máglya világított melegítő, pattogó, szikrázó tűzével. A borból jócskán ittunk, hogy az éjjel bódultan élvezhessük az alvást, amit hőségesen kiérdemeltünk, azután a macedónok megvetették ágyunkat a házikóban. A dobogóra jó vastagon fekete lópokrócokat raktak le, hogy puhán, kényelmesen feküdhessünk, begyújtottak a kis vaskályhában, s a rőzsetűz nemsokára bemelegítette a helyiséget.

Kellemes, régi emlékeket idézett fel a pattogó tűz és a lehulló parázs, amely a sötétben ugrándozó fénycsíkokat rajzolt a házikó falára. Nem vetköztünk le, hanem ruhástul feküdtünk egymás mellé. Legszelelő Miljacska az urával, azután én és szomszédságomban a szőke Ancsurka. Percek alatt mély álomba merültünk. Nem álmodtunk ebben az álomvilágban, amely ezúttal igaz valóság volt, négyen – két férfi és két nő – szorosan egymás mellett feküdtünk mozdulatlan boldogságban egy pokróccal letakart, szűk dobogón.

Talán éjjel lehetett, amikor mozdulatlanságunkat különös érzés zavarta meg. Szomszédaink mintha sóhaj-

tottak volna, és forgolódni kezdtek. Mintha valaki tüvel szurkálna, és önkéntelenül védekeztem a szurkálás ellen. De a támadó nem tágtott. Társaimat is bántalmazta, és ők is védekeztek. Az alvók torkából rekedt hangok szűrődtek ki, s erősödve öntudatra ébresztettek. Kinyitottam szememet. Miljacska meggyújtotta a kis petróleumlámpát, és könnyes szemmel nézett a pislogó lángra. Poljanov lassan felemelkedett fekvőhelyéről, és Miljacska fejét cirógatta. Most már teljesen felébredtem. Ancsurka megszólalt: – Schrecklich! – sóhajtotta, és megértettem egész társaságunk baját. A lópokrócból kikíváncsoztak a bolhák, és embervérre áhítozva csókolgatták, szopogatták fáradt bőrünket. Lehetetlen volt tovább aludni. Rajzottak belőlünk ezek a műugró élősdiek, és mintha gúnyolódtak volna velünk, bújósdi játszottak ingünk alatt, gallérunk mögött, amikor pedig már azt hittük, hogy egyet-egyet nyakoncsíptünk, szomszédunk húsába csimpaszkodott, és onnan vigyorgott ránk.

Ó, jaj! – sóhajtottunk – gyerünk ki ebből a bolhacirkuszból, ki a szabadba, meneküljünk a kérlelhetetlen, tréfacsináló ellenségtől! Kivánszorogtunk a faházikóból. Künn, a tisztáson pásztortűz lobogott, amit két-három bóbiskoló őr tartott ébren. Körülötte, a csupasz földön

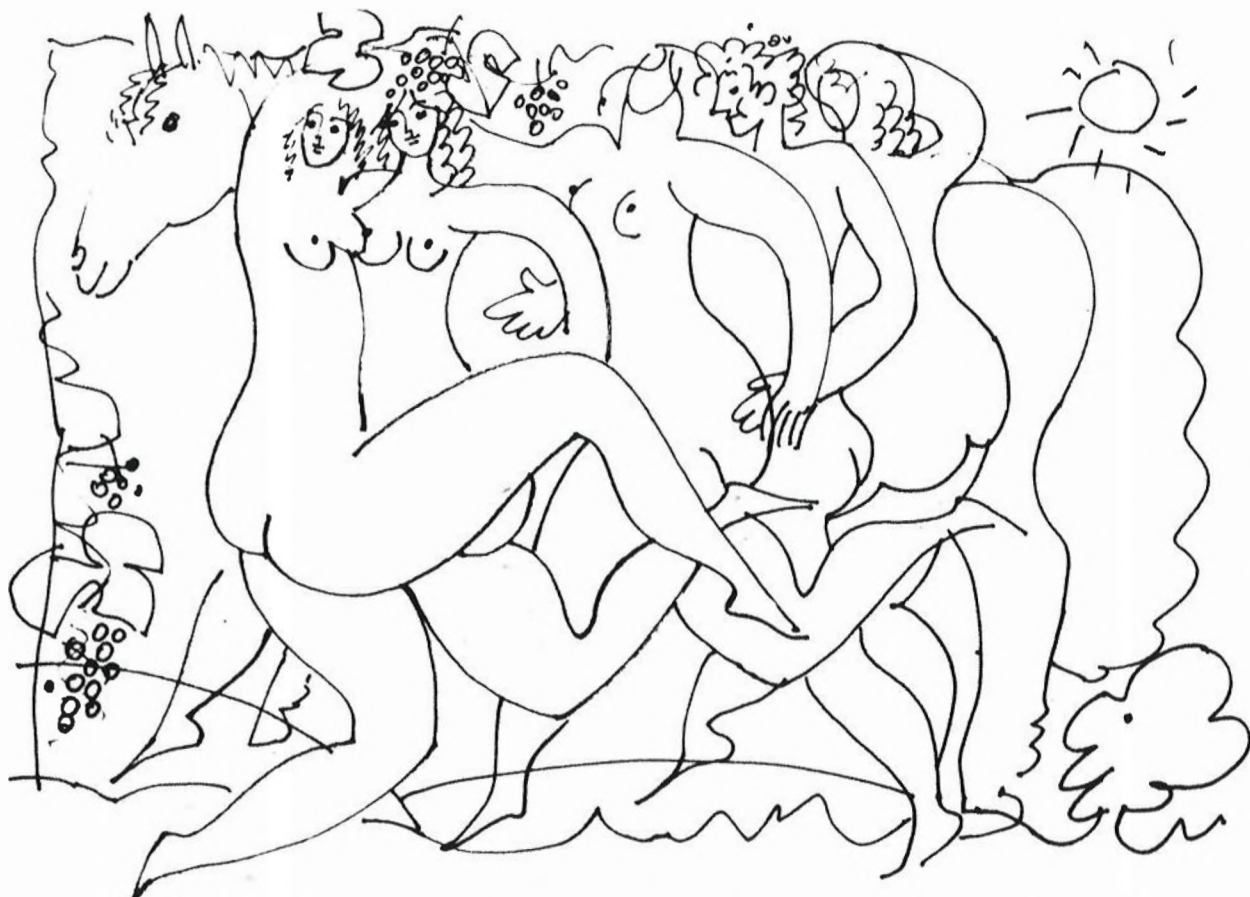
kendőikbe burkolva horkoltak a hadfiak. Őket nem kínozták semmi sem, édesdeden aludtak. Hideg, metsző levegő járta át testünket, a tűz köré telepedtünk le, és elszunnyadtunk. Fölöttünk az ég millió csillagja ragyogott, és örködött az álomba merült természetben.

Hajnalban a tábor mozgolódni kezdett. Mi is felcibélődtünk, és úgy-ahogy megmosakodtunk. Ancsurka egy szikla tetején ült már, hullámos szőke haját kibontotta és nyugodtan fésülte. Úgy festett, mint Loreley, csak a Rajna hullámai hiányoztak a képből.

Dél előtt útnak indultunk hazafelé, Banszkóba, Vapcarov szállására. A lovacsák a harmatos fűvön felfrissülve, vígan kocogtak lefelé, meredek szélén, vízmosásokon át, és hölgyeink is reményteljesen néztek pihenés elé a kisded faluban. Banszkóban tiszta ágyban aludtunk. Napok múltán hálás szívvel vettünk búcsút Vapcarovtól, az „Eltepe királyától”, és autón tértünk vissza Szófiába.

Macedóniai kalandomat máig sem felejttem el, amikor már Vapcarov hősi életét hősi halállal koronázta, és minden bátor szívű híve régen az enyészet martaléka.

Bulgária után csak néhány napot töltöttem Belgrádban a szerb írók társaságában, azután siettem haza Budapestre újabb munkára, tanulásra, tanításra az egyetemen.

BERDA JÓZSEF

Bulgária

Néked udvarolok most magas és
határtalan hosszú hegyek
földre szállt mennyországa;
bátor és büszke Bulgáriánk!
Szürke szavak áradatával sokan
szajkózták körül már a te sziklába-nőtt
erényeid; de én másként köszöntelek, szívemhez
méltóbb módon, az ércek hangján!
Legszebb a te mindennapod, valamennyi
hétköznapi; ahogy élsz, gátlás nélkül,
karakán kedved szerint. Bővérűséged,
forró indulataidat ajnározom inkább
asszonyaidban és hirtelen lobbanású
férfiaidban egyaránt: mind-mind olyan
forrongásod ez, mint soha ki nem alvó
krátere a változatosságnak!
Makogni se tudtam férfiasan zengő
„barbár” nyelveden s mégis úgy vonultál be
rózsaként kinyílt szívembe, mint a hivatásától
átszellemült metropolita katedrálisába, ki
teljes ünnepélyességgel pontifikálni
készül hivei seregének. –
Zuhatagként zúdultál reám s én
boldogan fürödtem meg e vízesés
üdítő hullámaiban.
Elevenen él minden emlékem tájaidról,
népedről s minden jobb falatomban,
minden korty ízes italomban reád
gondolok most már visszavonhatatlanul,
– majdnem második hazám!

Egy széplelkű anarchista regényes története

Faludy György emlékezik Dimo Boiklievre

A bolgár irodalom hazai ismerői általában csak ennyit tudnak Dimo Boiklievről, hogy valamikor a harmincas évek végén, háborús körülmények közepett magyar nyelven kiadott egy eklektikus (mindazonáltal nem rossz) ízléssel összeválogatott bolgár költészeti antológiát. Aki személyesen ismerték, tudhatták, hogy Boikliev akkori magyar tudása egyetlen vers művészi átültetésére, szabatos lefordítására sem lett volna elegendő. Így hát legendák kaptak szárnyra arról, ki is lehet a kötetben megjelent kiváló költemények valódi tolmácsolója. Az egyik csodatörténetnek is beillő fáma úgy tartja, hogy Boikliev egyszer egy vasúti fülkében utazott Faludy Györggyel, aki látva a lelkes bolgár nemes szándékát, de meddő erőfeszítését, megsajnálta, és ott helyben a vonaton lediktálta magyarul a verseket. A legilletésebbtől, Faludy Györgyötől kérdeztük meg, mi az igazság.

– 1937 egy rettenetesen meleg nyári napján csenge-
tek lakásom ajtaján.

A kémlelőnyíláson át ismeretlen férfit láttam, nálam idősebb lehetett, olyan harmincöt év körüli. Amint kinyitottam az ajtót, rámköszönt: „Szerbuc Gyuri”. Nagyot néztem, mire az idegen szó nélkül átnyújtott egy levelet. Illyés írta, és a következő állt benne: „Gyurka, ezzel a bolgárral nem tudok mit csinálni, talán te tudsz. Üdvözlő Illyés.” Betessékeltem a látogatót, óvatosságból az íróasztalom mögé ültem. Óriási csomagot tartott a kezében, majd egy határozott mozdulattal eléem tette. „Legszebb bolgár versköltemények” – virított rajta a cím.

Dimo Boikliev elmesélte, hogy Bulgáriában született, eredetileg – ha jól emlékszem – Anasztazovnak hívták. Az irodalom érdekelte, azonban részt vett az anarchisták szervezkedésében, ezért nem tanulhatott. Ha nem tévedek, még a szófiai székesegyház felrobbantásában, a cár elleni merényletben is benne volt.

Dimo egyszerre vallotta magát Kropotkin és Bakunin hívének. A merényletet követően Plovdiv mellett elfogta a rendőrség, és néhány anarchista társával együtt agyonlőtték. Amikor idáig jutott az élettörténetében, látta a képeken, hogy ebből én egy szót sem hiszek el. Erre levetette a felöltőjét, majd az ingét és megmutatta a három lövés helyét, megfordult, és a hátán három másik heg virított, szorosan egymás mellett. Ott távoztak a golyók. „És aztán?” – kérdeztem. „Aztán ott feküdtem,

a többiek meghaltak. Arra jött egy paraszt, aki elvitt a házába, orvost hívott. Hónapokig feküdtem, majd amikor meggyógyultam, a hadügyminisztériumban helyezkedtem el.” Egyszerű, helyes fickónak tűnt, kicsit hóbortosnak, de kétségtelenül bírt egyfajta született, paraszti intelligenciával.

„Előző életében” járhatott egyetemre vagy főiskolára, de a hadügyminisztériumban egyszerű tisztviselőként dolgozott. Végig reszketett, hogy rájönnek, ki is ő valójában, lecsukják vagy újra kivégzik. Ezért jött át Magyarországra és iratkozott be a debreceni mezőgazdasági akadémiára.

Egy halul kiűtő diákcserny miatt távoznia kellett az intézetből, ekkor feljött Pestre, és ott állt munka nélkül. Mondták neki, hogy ha bolgár verseket fordít, kereshet egy kevéske pénzt, ha pedig a fordításai megjelennek, felveszik a pesti egyetemre bolgárt tanítani. Rámnézett, s a tekintetén látszott, hogy bennem van minden reménye. Mi mást tehettem, belenéztem a „Legszebb bolgár versköltemények”-be.

– Ez tehát már magyarul volt...

– Iszonyú mennyiségű szöveg feküdt előttem, emlékszem is egy népdal néhány sorára: „Azt mondják, hogy úgy van, / szép dolog a csók, / lányok a bokúrbán / szerelem szép csábjelét adjók.” Ennél csak egy Botev-strófában találkoztam szenzációsabb rímmel: „Le vellek, ti papokok, / ti görögkeleti állatokok, / miattatok van minálunk / rettenetes állapotok.” Azok után, amiket elmondott, nem volt már visszaút, el kellett vállálnom. Mondtam neki, jöjjön el egy hét múlva, valamivel addigra elkészülök. Gondolom, mondanom sem kell, amint Dimo kilépett az ajtón, rögtön elfeledkeztem az egészről.

Leírhatatlan riadalom fogott el, amikor egy hét múlva tényleg megjelent. Azt hazudtam, megvan a fordítás, befűztem a papírt az írógépbe, kinyitottam a fiókot, néztem a legfelül lévő verset és közben gépeltem. Egy hét múlva újra jött, hozta a Népszavát és az Új Magyarországot: mindkettőben megjelent egy-egy vers. Ez azután így ment hónapokig. Minden lapban megjelentek a „Boikliev-féle” fordítások. Az Új Időkből egyszer rámteléfonoztak, miért a Boiklievet küldöm a saját fordításaimmal. Rettenetesen untam már a dolgot, de ha már megígértem ... Na meg aztán tudtam, hogy más nem teszi meg neki ezt a szívességet.

– Kinek jutott eszébe, hogy e rendhagyóan keletkezett fordításokból kötet legyen?

– Ő állt elő ezzel az ötlettel 1938 tavaszán. – Ki fizeti? – kérdeztem. Rájött, hogy az Akadémia akkori elnökének, József főhercegnek a fia, József Ferenc főherceg írt egy Várnai csata című drámát. A darab rettenetes – mondta Dimo, de le fogja fordítani, ha kap egy levelet Borisz bolgár cárhoz, aki történetesen rokona volt József főhercegnek. Elment kihallgatásra az akadémia elnökéhez, elmesélte, hogy lefordítaná a fia színművét, amit a bolgár nemzeti színházban természetesen elő fognak adni. A darabot Magyarországon egyetlen egyszer állították színpadra egy dunai hajón, és tényleg elképesztően rossz, egy szó sem igaz belőle. Szóval Dimo ekkor vonatra szállt, felment a cárhoz, aki fogadta is, mivel József főherceg levelét vitte. Az uralkodó utasította a színház igazgatóját, hogy huszonnégy órán belül olvassa el a darabot. Boikliev másnap bement a színidirektorhoz, az ott ült nyitott ablaknál és közölte, hogy ez rettenetes. Tekintettel a cár akarására, ő ezt bemutatja, de az előadás napján az ablakkeretre akasztja fel magát. Előkerült egy üveg pálinka, aztán ittak és megint csak ittak, elkezdtek röhögni a darabon, széttépték a fordítást, kidobták a szemébe, végül tökrészegre itták magukat. Amikor Dimo visszautazott Pestre, mondtam neki, hogy most el van játszva a főherceg. – Nincs – felelte –, mert a főherceg úgy tudja, hogy a darab Szófiában van és elő fogják adni, ezért kiutalt neki pénzt az Akadémia költségvetéséből a kötet kiadására.

Amikor 1938 könyvnapjára megjelent az antológia, Dimo már az egyetemen volt docens. Az Athenaeum könyvnapjára hagyományosan ott állt a Rákóczi út és József körút sarkán, a Nemzeti Színház előtt. Ebből az alkalomból hátrébb helyezték az Athenaeumot, és Boikliev telepedett a helyére: ott ült egy egyszerű nemezsátorban, mögötte Bakunyin és Kropotkin jókora portréja lógott, a bejárat előtt népviseletbe öltözött bolgárkertészek lányai. Kérdeztem tőle: „Mit felelsz, ha egyszer valaki megkérdezi, kik ezek?” „Mondom neki – vágta rá gondolkodás nélkül –, ezek nekem bulgár paraszt nagy

apákok.” A könyvet azután megvette minden iskola, szép példányszámban fogyott.

Előzőleg még elhozta nekem a korrektúrát. Mondom neki: te Dimo, ez aztán már tényleg disznóság, magyar tanítványaid vannak az egyetemen, ne varrd már ezt is az én nyakamba. Ingyen és bérmentve lefordítottam neked vagy százötven verset, és még az aprómunkát is velem végeztetted?

– Ezek szerint még a lappublikációkért sem fizetett egy vasat sem?

– Kedves ajándékokat hozott. Egyszer beállított egy böhöm számovárral, amit nem akartam ugyan elfogadni, de otthagya az ajtó előtt. Azután hozott egy kétkötetes, bűnrössz japán versantológiát angolul, selyemkötésben. Nem tudom, honnan szerezhetette, de tény, hogy a maga dolgaiban roppant ügyes volt. A pénz neki magának is kellett, miért adta volna nekem a honoráriumait? Nekem sem ment valami fényesen, de neki a megélhetésre kellett. Azután valamikor meg is nősült, elvette Bogdánát, egy bolgárkertész lányát.

– Az antológia megjelenése után is folytatódott a kapcsolat?

– Amikor 1939-ben már Párizsban éltem, leveleztünk, felajánlotta, hogy szerez bolgár útlevelet, amivel vissza tudnék jönni Pestre. Kedvesen elhárítottam. 1946-ban kerültem újra Magyarországra, és hallottam, hogy még az egyetemen tanít, de nehéz helyzetben van: anarchista lévén, a kommunistákat legalább annyira utálta, mint a nácikat. Akkoriban valahol a tizenegyedik kerületben, Kelenföld környékén lakott, a vasúti sínen túl. Az ostrom alatt az oroszok száz méterre voltak a házától, és az összes lakó benne bízott, mert csak ő tudott megszólalni valamilyen szláv nyelven. Küldöttséget menesztettek az oroszokhoz, ő állt az élére. Addig minden sikeresen ment, míg Dimo meg nem szólalt, akkor ugyanis az oroszok alaposan elverték, mondván „tudsz oroszul, és ezekkel a csirkefogókkal tartasz?” Ezután elvesztettük egymást szem elől, nem tudom, mi történt vele, de őszintén kíváncsi lennék rá.

Krasztev Péter

**Versválogatás Dimo A. Boikliev
Bolgár költők antológiája című kötetéből**

HRISZTO BOTEV
(1848–1876)

Kocsmában

Nehéz a lelkem! Hozzátok kupámat,
hadd érzem vén fejemben mámorát,
és hadd feledjem: gúny-e, vagy gyalázat,
amit hazámmal tesztek, ostobák.

Hogy elfeledjem ezt a drága fajtát,
anyám könnyét s a sírt, ahol apám
pihen, meg őket, kik telt hassal falják
a rozskenyért az árvák asztalán.

Mert éhezik a nép s az urak rabja,
az aljas gazdag torkához tapad,
s kalmárjával versenyt sarcolja papja,
ki rá misével, mint a héjja csap.

Raboljatok, bitangok, mert ki gátol
üzelmetekben? Elétek ki áll?
A nép még alszik, míg minket a mámor
ölel s kezünkben habzik a pohár.

Habzik, habzik, s mi hősi dalt dalolva
vicsorgó foggal esküszünk s bizunk
új terveinkben. Szűk nekünk a kocsmá,
„ki a Balkánra!” ordítjuk s iszunk.

Fogadkozunk és mindent elfeledve,
mikorra hős fejünk kijózanul,
megnémulunk, s a nép baját nevetve
bámuljuk egymást némán s szótlanul.

És népünkün bitóval és korbáccsal
uralg a zsarnok. Gyilkos, vérebet
küld ránk, akaszt, gyilkol, gyaláz s új ráccsal
börtönzi álmos szolganépemet.

Jaj, öntsetek bort! Inni, inni vágyom!
Míg lelkem ködlő mámorokba vész,
a józan szó rikoltva hal ki számon,
s ölembe lustán hull a férfikéz.

Igyunk, igyunk! Kocintsunk a hazára,
s az ellenségre! S rátok patrióták!
Nincs nekünk semmi szent, se drága,
igyunk, igyunk, igyunk, idioták!

PETKO R. SZLAVEJKOV
(1827-1895)

Három seb

Igy állok most s megkínzott testemen
három öldöklő, borzalmas seb ég:
álszent barátság, hűtlen szerelem,
s a harmadik: mérges s ádáz irígység.
Az első nagylelkűséggel gyógyítottam,
a másodikra az idő moha
fog nőni egykor – de a harmadiktól
sírom mélyén sem lesz nyugtom soha!

IVAN VAZOV
(1850-1921)

Tél

Ablaktámlára bűvös és fehér
virágmeséket álmodott a dér;
magam vagyok, egyedül a kopott
szobában és nevedre gondolok.

Puha gyolcsing a hó a nyurga fákon,
de lelkem csupa lágy, tavaszi álom,
neved csodáját hunyt szemmel s vakon
írom, írom a jeges ablakon...

SZTOJAN MIHAJLOVSZKI
(1856-1927)

A sas és a csiga

A kőszáli sas egy fenyőre szállt
pihenni, mely a sziklacsúcson állt,
a fa odvában egy csigát talált,
nyálas csigácskát, melyhez így beszélt:
– Hogy jutottál idáig, kis rovar,
kit az Úr is egy rossz percben teremtett,

alig babszemnyi atka, gyenge, cseszlett,
féreg, – hol a keselyű, vihar
jár, hogy jutottál ily nagy hivatalba,
hol a Napisten rút hátadat nyalja,
és gőgösen nézhetsz le emberek,
falvak, kastélyok és várak felett?
Mondd, ki kísért idáig tégedet,
ki istápolta s mi volt az érdemed?
Felelj: Mily csellel és hogy praktizálva
jutottál eddig?

– Csúszva. Nyalva. Mászva.

PENCSE P. SZLAVEJKOV
(1866–1912)

A vízimalom romjai

Ez itt a holt malom. Korhadt lapátja már a
kiszáradt érben régen vár vizet,
s szüette ajtaját az Aldunába
elvitték rég az őszi árvizek.

Füstös fáját beszőtte már az inda,
mint bús koldus, les rád az út porán,
s kerek két ablakával úgy tekint rád,
mint szemgödrök egy avas koponyán.

Egy fűz, süppedt tetőjére hajolva,
a holt fölött, mint bús rokon, csak áll:
s ágain gúnyos nótáját dudolva
ül bő köpenyben a győztes halál.

PEJO JAVOROV
(1879–1914)

Nirvána

Szélén partatlan és örök vizeknek,
melyeknek tükrén csillag sem rezeg,
járkálsz s a lombban lágy szelek zizegnek,
s várnak reád a tiszta tengerek.

Mélyén partatlan és örök vizeknek
pihennek sárgán alkonyló egek,
s a hullámokból bús csodák libegnek
szívedbe, mely ijedten megremeg.

Partján partatlan és örök vizeknek
friss szélvihar lesz bölcsője nehéz
gondokkal mart, álmatlan, bús szívvednek,
mely feldobog még és a ködbe vész.

KIRIL HRISZTOV
(1874–1944)

Sötét szemek

„Rozália! Már három napja kérlek!”
„Ne űzz! ne bánts! ne kínozz engemet!”
„Szemeidben fekete lángok égnék:
ó – e borzalmas, fekete szemek!”

Fut s megbúvik a szoba szögletében,
megremeg és bíbor arca kigyúl:
„Ne bánts! Giovanni törrel jár s féltékeny,
ha megtudja: leszúr.”

„Hadd szúrjon! arcodat csókkal borítom!
ne védekezz! testedet akarom!”
S az asszonyt, a szépet, a mámorítót
felkapta a karom.
És e bolond, kéjélvező szemekre,
miket lehunytt a hosszú csók alatt,
s e nedves szájra részegen, remegve
préseltem ajkamat.

Őrült, vad vággyal szorított magához,
s öle úgy nyílt ki, mint bimbó a nyár
tikkadt tűzében... S Giovannit s az átkos
tört nem említi már.

DIMCSO DEBELJANOV
(1887–1916)

Arany hamú

Engedj rejtelmes lomb-benőtt utak
setét templomboltjába vinni téged,
hogy megtiporva minden szűzességet,
s öledbe téve minden titkomat

mondhassam: dobj mindent el, mit neked
szedtem, rózsát, virágot és kövess
e bánatos, vak éjből a jeges
kristályú és végtelen reggelek

felé, és add, átlépve minden gátat,
tested a vak gyönyörnek, és a vágyak
tüzén ájult lelkedet ne gyötörje

a bűnbánat s a bú, mert csak buja
fiatalságból marad meg a pernye
között az emlék arany hamuja.

TEODOR TRAJANOV
(1882–1945)

Harmónia

A táj lány pasztel rajza
oly édesbús titok,
s úgy orgonáznak rajta
a rózsailatok,
hogy hangjukon keresztül
nem látszik, hogy e kék
álomban alig rezdül
a láthatatlan ég.

S oly mérhetetlen kelnek
a mély harmóniák,
hogy véghetetlen lelked
reszket, mint a virág,
ha, mint visszhangok szólnak
a meztelen dalok,
mit nesztelen dalolnak
a rózsá hajnalok.

S e sugarak dús csendje
mélyén megismered,
a titkot, mit lelkedbe
sugtak az istenek,
nem bánt kérdés se válasz,
a lila köd izen:
s azur szelekbe szállasz
a mágikus vizen.

HRISZTO SZMIRNENSZKI
(1898 - 1923)

Uccalány

Bölcsődét a nyomor ringatta: sápadt
sugára rajta bús zománc,
s rossz gordonkák dalára sírva járat
az életed, míg áll a tánc.

Az éj lett mostohád - kegyetlen Gorgo -
borzalmas szörny, mely leszakít
szívedről minden nárciszt, míg a forgó
lejtők mélyére letaszít.

Fényes lámpák alatt, nevetve, bomlott
tívnőreára hívod az ősi bűnt,
s kacajodban nem érzed már a fojtott
sírást, mely benne tovatűnt.

Az éhség vár szobádban minden este,
unt s vén vendég, ki rád vigyáz,
míg melleden hervadt virágok teste
lankad, te hervatag virág.

Az asztalnál, a falról, vén keretben
tekint reád egy régi kép,
mint bús lidérc, hol kék gyermekszemedben
ártatlanságod fénye ég.

S így megy tovább... Tested buja husára
hűsen hull egykor majd az ősz,
s ajtódnál majd a Halál hí tusára,
ki a küszöbnél megelőz.

És akkor, hogyha lelkedért elébed
kitárja majd a csontkezet:
Nem fog találni semmit, - mert az élet
elvitte rég a lelkedet!

NIKOLAJ LILIEV
(1885–1960)

Az idő múlik...

Az idő múlik s jeges árja ellen
hidd meg, hogy még szerelmünk is kevés.
A karaván az éjek sűrűjében
halad s reggelre nem lesz ébredés.

Az idő, konok és hű ellenségünk,
kísér nyomunkban, hol a régi út
szélén az ősz áll s elhervadt virágok
szárából fon fejünkre koszorút.

Papok vagyunk. Mögöttünk – kékes árnyék
áll büszke s fel nem épült templomunk.
Kinek kell versünk hervadt koszorúja,
mit fájdalmunk rózsáiból fonunk?

ELISZAVETA BAGRJANA
(1893–1991)

Sors

Setét sikátorokban, nehéz, nedves falak közt
és őszi délutánok halk sóhaján keresztül,
vasrácsos és betonon át érzem, hogy magad vagy
és vársz reám – s újjongó lelkem vágyódva pezsdül.

Érzem sötétbe hulló tekinteted varázsát,
s karodnak félálomban felém nyúló ívét,
érezem: figyelsz a messze lépések hallatára,
míg minden zajra benned borzong a messzeség.

S veled borzongok én is. Vak fonalak fonódnak
reám s a hálós lázas csípőimre tapad.
Elindulok feléd s már nem kérdelem meg magamtól,
hogy holnap kinek ágyán talál a virradat.

ASZEN RAZCVETNIKOV
(1897–1951)

Előfutárok

Krisztus megállt, levette fáradt
válláról terhét, könnyezett,
a hold kristályszín fénye áradt,
s halálnyögés uszott a sápadt
hótól fehér mezők felett.

A lelkek fásult borzalommal
vártak a három sír felett
miket megástak nekik s tépett
ujjasakon az elítéltek
keze irgalmért esdekelt.

Fekete lelkész jött előre,
csikorgott lábnyomán a hó,
és míg a vigasz hangja fájón
zokogott lelkükért, a három
ajkán átkozva kelt a szó.

„Bolondok” – szólt és nyers haraggal
emelte karjait az ég
felé, de ekkor Krisztus árnya
toppant eléje s ő megállva
széttárta megriadt kezét.

A végtelenség némasága
terült el most a réteken,
a puskák négyyszögén borongva
kúszott az éj s a hold korongja
fénylett az őrült szemeken.

„Testvérek!” „Tűz!”, s a puskák hangja
csattogva, sírva, fájva szólt:
aztán csend ült a pusztaságra,
hogy azt hinnéd, mindez csupán a
bolondos holdfény álma volt.

A katonák riadtan mentek
egymásra nézve, s a süket
mezőn csak Krisztus halvány teste
csókolta, a friss sírra esve
ajkával forró vérüket...

ATANASZ DALCSEV
(1904–1978)

Szonett

Ne átkozódj balsorsodért, maradj
békén, hű Lélek és ne szidd káromló
szavakkal e téged táplálva bomló
testet, melynek örök adósa vagy.

S ne lázadozz: az Isten szabta rád
e bús-hús bőrtönt, hogy mértéke mérték
legyen neked s ne légy magadban érzék
nélkül setét, ablaktalan monád.

Ő táplál téged és ő szűri légi
lelked számára a világot; ő
sinylik, míg izmos tested egyre nő.

S jutalmul érte, mondd, mit adsz te néki?
Csak itthagyd, midőn átszállsz az égi
dicsőségbe, mint hűtlen szerető.

Csak egy sál meg egy fénykép

Fiatalkori szerelme Nagy Lászlóról

A költő Adok nektek aranyvesszőt című, összegyűjtött prózai frásait tartalmazó kötetének Életem című részében a 35. oldalon így ír – 1974-ben: „Nem keseregtem sokáig, Marija Ucskovát szerettem”. A prózaoldalat előző 49 fotó közül az ötödiken: Marija Ucskovával, 1950.

1975 és 1979 között Szófiában tanítottam. A magyar intézet nyelvtanfolyamain Marija Ucskova is „tanítványom” volt. Gazdag lelkű, ötven valahány évesen is szép asszony volt. Fokról fokra feltáruult előttem. Megtudtam, hogyan ismerkedett meg Nagy Lászlóval; szemérmesen beszélt róla, csöndes lángolással. Megmutatta néhány erekléjét a költőről, a költőtől. Ha jól emlékszem, köztük volt egy Juhász Ferenchez írt levél piszkozata (?), amelyben mentegetőzik költőtársa előtt a burjánzó jelzők miatt egy versében; köztük volt egy füzet, amelyben Nagy László jegyezte a bolgár szavakat szótárszerűen, s úgy emlékszem, Marija Ucskova magyarázó szavai is szerepeltek a lapokon; s rajzolt lovak, fényképek, igen. E becses emlékeket azzal a feltétellel s ígérettel vettem át, hogy továbbítom a Magyar Kulturális Intézet akkori vezetőjének, juttassa el méltó helyére, a Petőfi Irodalmi Múzeumba. Így is tettem. Én aztán hazajöttem. Előtte még odaajándékoztam a kedves Ucskovának Nagy László 1979-ben megjelent s a bevezető sorokban említett kötetét. Nagyon-nagyon örült neki, hogy a költő így írt róla.

Később megtudtam, hogy az értékes relikviák nem jutottak el a múzeumba. Kallódnak... Nemrég levélben kerestem fel Marija Ucskovát, hogy meséljen emlékeiről a Haemus olvasóinak. Négy sűrűn teleírt oldalon válaszolt. Először kesergését önti ki: más, utóbb átadott Nagy László-emlékek sorsáról se tud, méltatlannak érzi a történeteket. Említést tesz Nagy Lászlónak egy Kiss Ferenchez írt be nem fejezett leveléről s egy 1969-ben meleg szavakkal neki dedikált fényképről. Ezeket is átadta. „Csak egy sál maradt meg Lacitól, amit karácsonyra küldött nekem valakivel” – szomorkodja, jogosan. S az említett dedikált kép még kinagyítva, az ajánlás nélkül.

„Más tárgyi emlékem nincs! – folytatja Marija Ucskova, s innen már idézem szó szerint.” Nem tudom, miért, nekem pedig nem szokásom, hogy faggassak, de levelet Laci nekem vagy nem írt, vagy talán egy irigy lélek

megsemmisítette őket. Esetleg nagy elfoglaltsága miatt nem jutott ideje rá, lehet az is, hogy arra várt, majd következő Bulgáriába érkezésekor előszóban mondja el, ami a szívén volt. Erős cenzúra is éberkedett abban az időben, ez is igaz. De nem adatott meg a boldogság, hogy levelet őrizzek tőle. Kicsit szokatlan volt a mi barátságunk. Én „rabnak” éreztem magam a jelenlétében. Az ő bolgár szókincse még szegényes volt, sokat hát nem beszélgettünk amúgy sem hosszú találkozásainkon. Ahogy Szmirnenszki egy versében írja: „megyünk, hallgatunk, s hallgatunk megint”. Az idő is kevés volt, béklyózott bennünket az ő foglalkozásainak a szabott programja s az én egyetemi óráim, ezen túl hetente kétszer próbákra is jártam az egyetemi énekkarba. Szabad időnkét kulturális eseményekre kuporgattuk: színházra, balettelőadásokra, hangversenyekre. Máig elevenen bennem él egy magyar zongoraművészről Liszt-estje. Utána már csak jóformán annyi időnk maradt, hogy vagy ő kísértjen engem haza, vagy én őt. Csodálkozni fog bizonyára, hogy amikor egyszer így hazáig kísértem, bátorságot vett, és megcsókolt, s ez az egyetlen csók tőle, mely életem végéig drága emlékem marad. A mi kapcsolatunk plátói volt, bármennyire is furcsán hangzik ez a 20. században. Mint legfényesebb ünnepet vártam érkezéseit – ezek tavaszra, őszre estek, egy-két hónapra jött – s úgy elrepültek, oly gyorsan, mint a költőző madárkák.

Laci erős egyéniség volt. Szerencsétlen balesetének fájdalmait leküzdve minden iránt türelme volt. Egyetlen egyszer nem tudott csak uralkodni magán, Szűz Marinak mondott, s közölte, hogy „én nem vagyok olyan hideg ember”. Édes, drága Laci, nem tudta, milyen erkölcsi gátlásaim voltak! A kérdésére, hogy hozzámennék-e feleségül, a válaszem igenlő volt, azzal a feltétellel, hogy fejezzem be az egyetemet. Egyszer meg szeretne volna ismerni az édesanyámat, aki éppen a fivérem lakásában volt Szófiában. Taxit fogtunk, s odamentünk. Most is magam előtt látom, ahogy édesanyám szinte megnémultan megjelent a kis ház kapujában, s hívta be Lacit. Ő azonban nem akart bemenni, s ott álltunk csak kinn a csöndes estén a lépcsőkön. Édesanyám alig valamit tudott csak arról, hogy ismerem Lacit, zavarban volt a váratlan látogatástól, ő pedig a háziúr nagy szürke nyulát ölébe véve erős tenyerével gyöngéden simogatni

kezdte az állatot. Nem igazán ment a beszélgetés, napi erről-arról esett csak szó, látnivaló volt, hogy Laci missziója kudarcot vallott. Inkább csak hallgatott. Nem mondta el, mért érezte szükségét ennek a hirtelen találkozásnak. Valószínűleg azért, hogy hagyományainkat tisztelőben tartva megkérje a kezem, de én nem kérdeztem, zárkózott és szemérmes voltam. Mama nem először találkozott költővel, mert szülővárosa, Sztara Zagora a költők városaként híres hazámban. Itt született és élt a legjelesebb bolgár poéták közül például Nikolaj Liliev, Geo Milev, Kiril Hrisztov. De hogy külföldi költővel beszélgessem, ez szokatlan volt a számára. Így aztán hamarosan el is jöttünk tőle. Azon az estén Laci többet nekem nem is mondott. Mamát pedig meghatotta Laci állatok iránti gyermeki szeretete. Nem tudta, mi az oka a sántaságának. Hogy bicegését is az állatok, közelebbről a lovak iránti határtalan szeretete és kötődése okozta (s valószínűleg az orvosok mihasznasága). Úgy tudom tőle, anélkül, hogy faggattam volna (így maradt meg az emlékezetemben), hogy fiatal korában leesett egy zabolátlan csikóról Esterházy gróf lótelepén, ahol az apja dolgozott, s szerencsétlenségére egész életére sánta maradt. De ez a balsors legkevésbé sem bűszította a világ ellen, még kevésbé az állatok, kivált a lovak ellen, amelyek iránt megőrizte nagy szeretetét.

Mekkora boldogság és büszkeség töltött el, amikor Lacit elsőként tüntették ki a Hriszto Botev díjjal Botev verseinek sikeres tolmácsolásáért. Hogy a fordítás során meg tudta őrizni az eredeti ritmust és rímeket, ebben nagyon szerény részem nekem is van. Emlékszem, ho-

gyan mutattam neki a túllüggőny mozgásával a „szellő lebbenését”, ezt a nagyon régi bolgár kifejezést.

Magyar barátaim ismertettek meg vele „brigadéros nyarunkon” a Lovecs-Trojan vasútvonal építésénél – ők már akkor Bulgáriában tanultak. Jó érzés volt, hogy egy élő költővel lehetek kapcsolatban, s végtelenül csodálkoztam, hogyan ír verseket éjnek évadján fölébredve, amit aztán később magam is megpróbáltam. Szemem előtt van ma is büszke tartású felemelt feje, nemes, tiszta homlokára mindig lelógott egy engedetlen szalmaszöke tincs. Őz-szelíd szeme békésen fogadta be a bennünket körülölelő világot, vaskemény marka botját szorította, reá támaszkodott, s rójuk csak rójuk a szófiai utcákat. A Ruszki bulvárd sárga kőköcsái bizonyára emlékeznek még kimért, lassú lépéseire. Költőinkről beszélgettünk, népdalainkról, gazdag folklórunkról, amelyből később szép fordításokat készített, s ez hozta meg számára aztán a Cirill és Metód díjat.

Szabad személyiség volt! Az életben semmi feltételességet nem ismert el. Egyszerűen öltözött, ingben, nyakendő nélkül járt, amiért meg is kapta a magáét az akkori nagykövettől (azt hiszem, Münnich Ferenc volt), mert egy fogadáson is így jelent meg, s ezért azt mondták rá: anarchista.”

Marija Ucskova levele végén felhatalmazott, hogy soraival belátásom szerint bánjak. Megírta még magáról, hogy szanatóriumból fogalmazza válaszát, beteg; megeshet, hogy hamarosan ő is mankóra kényszerül.

Lehet, hogy tévedek, de úgy tudom, hogy Marija Ucskova hajadon maradt.

Reich Károly és Bulgária

Reich Károly már az ötvenes években eljutott Bulgáriába, s egészen haláláig, 1988-ig gyakorta visszatért, hol személyesen, hol csak munkái révén bolgár barátai és tisztelői közé. Vonzódott a délszakias bolgár tengerparthoz, az ottani mitológikus hangulatú tájak atmoszférájához, ilyen ihletésű rajzait többször is bemutatta önálló kiállításain és más csoportos rendezvényeken. A Magyarországra látogató bolgár művészek előtt mindig nyitva állt műtermének ajtaja; megismertette velük a magyar kortársak legjobb teljesítményeit.

1922-ben született Balatonszemesen egy szegény bognárcsalád fiaként. Későn, szinte már felnőttként, 1948-ban végezte el az Iparművészeti Főiskolát, ahol a grafikai műfajokra szakosodott. Hamar rátalált tiszta, realisztikus, finomművű stílusára, amely mindvégig jellemezte művészetét, s amely érzékenység és hajlékonyság dolgában korunk legnagyobb rajzolóival, Picasóval, Pascinnal tartott rokonságot.

Már életében megírta róla a kritika, hogy egyéniségében az ideális művész minden vonása egyesült: szerény és elmélyülő, szigorú és érzelemgazdag, megértő és kritikus szellemű volt egyidejűleg. Emberközpontú élet-szemlélete, valós szépséglátása elsősorban a tárgyi világ, az emberi alak és a természet ábrázolására predesztinálta.

Mint illusztrátor is eredeti elveket vallott: nem akart sem az író mondanivalójának képi népszerűsítője, sem szolgai másolója lenni – de nem akart fölébe kerekedni sem. Szabad fantáziával csapongó narratív közlésmódja a szövegen túl is képes volt magához láncolni az olvasót. Ebben az értelemben kell kiemelnünk bolgár vonatkozású munkái közül Emilijan Sztanev két költői kisregényéhez, a Baracktolvajhoz és a Szibin herceg legendájához készített rajzait, melyekben szerencsésen ráértett az író poétikus, a jóság és a szépség hatalmát hirdető világára.

A bolgár dráma magyar keresztapja?

Szigligeti Ede és Dobri Vojnikov

„A „divat” ellentéte a *hagyomány*, amennyiben az ízlés területére is kiterjed. Uralma azoknál a nemzeteknél figyelhető meg, amelyeknél a szellem haladása erőszakos akadályokba ütközik”

A. W. Schlegel: *A szépművészetek és széptudományok elmélete*

A bolgár színjátszás történetéről értekezve Pencso Penev három olyan forrást jelöl meg, amelyek az első drámák megírásának inspirálója lehettek: az egyik az 1849–50-es sumeni „lengyel–magyar” emigráció, a második a francia felvilágosodásnak a sztambuli francia kollégiumban népszerűsített filozófiája (Voltaire, Rousseau), a harmadik a nyugati szerzők fordításban olvasható színművei.

A francia felvilágosodás kettős hatással volt a korabeli közép- és kelet-európai gondolkodásra: megcsillantotta előttük a haladás, a fejlődés modern gondolatát, a világ „megjavíthatóságának” eszméjét (a legközismertebb példa: Voltaire *Candide*-ja), másfelől központi szerepet szánt a nemzet, s ezzel együtt a nemzeti hagyomány fogalmának (lásd Rousseau kései munkáit). Ez a kettősség kimeríthetetlen humorforrásnak bizonyult a korabeli drámaírók számára: a sort a XVIII. századi orosz Gye-nyisz Fonvizin *Brigadéros*a nyitja meg, ebbe a vonulatba sorolható Dobri Vojnikov *Félreértelmezett civilizáció*, Szigligeti Ede *A szökött katona*, valamint Jovan Sztjerija Popovics *Felfuvalkodott tők* című darabja. A „miénk” és az „idegen”, a „divat” és az „autentikus” szembeállításából ebből a részben francia, részben német romantikus hatásból alakult ki, s ez vált a térség „premodern” korszakának központi dilemmájává (a magyar közéletben először Arany János és Reviczky Gyula „kozmozopolitizmusvita”-jában jelenik meg elméleti szinten a probléma).

Önmagában persze még senkit sem tett drámaíróvá az, hogy megérezte, mennyi ellentmondást hordoznak a felvilágosodásnak az ő közép- vagy kelet-európai hazájába átláthatatlan gondolatai, de még az is kétséges, elegendő színműíró tapasztalatra lehet-e szert tenni néhány fordításban olvasott darabból, hogy a bolgár dráma tisztán belső fejlődés eredményeként jelent meg a XIX. század második felében, hiszen Dobri Vojnikov és Vaszil Drumev előtt csupán néhány tandrámát és dialógust írtak bolgár nyelven. Tüzetesebben szemügyre kell vennünk tehát a kritikai irodalomban kevésbé részletezett „lengyel–magyar” hatást.

Az 1848–49-es szabadságharc után Bulgáriába emigráló magyar honvédtisztek Sumenben köztudomásúan élénk társadalmi életet éltek, bálakat, koncerteket és színelőadásokat rendeztek, s vígasságaikba bevonták a helybélieket is. A korabeli feljegyzések szerint egy

Sáfrány nevű magyar úriember zenekart szervezett, melyben az ifjú, alig tizenhat éves Vojnikov is muzsikált. A bolgár színháztörténet könnyelműen átsiklik azon a tényen, hogy az említett zenekar játszott a színházi előadásokon. Ily módon a későbbi drámaírónak lehetősége nyílt végig figyelemmel kísérni a társulat munkáját a próbák alatt, s olyan sokszor láthatta a darabokat, hogy minden mozdulat pontosan rögzülhetett emlékezetében. Vojnikov elég tehetséges színvonalú színjátszással ismerkedhetett meg, hiszen a sumeni színházi élet fő szervezője a neves színész, a későbbi színházi teoretikus, Egressy Gábor volt.

Egressy visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy a sumeni emigráció két Szigligeti-darabot is előadott, köztük az 1843-ban keletkezett *A szökött katonát*. Ez a színmű feltehetően meghatározó szerepet játszott Vojnikov drámáról és színpadról alkotott elképzeléseinek kialakításában. Mivel az előadások magyarul folytak, Vojnikov valószínűleg nem annyira a mű tartalmát, „mondanivalóját” figyelte, mint inkább a színpadi mozgást, a jelek egymásutániságát. A bolgár ifjú tehát a saját szemével a gyakorlatban figyelte meg azt, amit Szigligeti az 1871-ben kiadott *A dráma és válfajai* című értekezésében elméletileg is összefoglal, ugyanis e művében a magyar mester egy gyakorló dramaturg élettapasztalatát próbálta meg átadni a következő nemzedékeknek. A sors ironiája, hogy míg hazájában meglehetősen avitt nézeteinek gyakorlatilag nem akadt követője, Vojnikovban, *A félreértelmezett civilizáció* írójában ösztönös tanítványra talált.

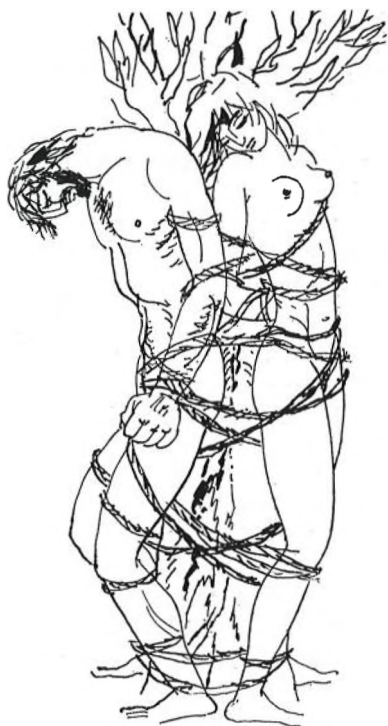
A szökött katonáról és *A félreértelmezett civilizációról* csupán annyit érdemes megjegyezni, hogy mindkét vígjáték konfliktusa a már említett „idegen”, „új” és a „hazai”, „rég” összeütköztetéséből bontakozik ki, a szereplők mindkét esetben vagy a „divatmajmolók” vagy az „egészségesen hagyományőrök” táborába tartoznak. A konfliktus megjelenítésében Vojnikov Szigligeti azon előírásának tesz eleget, miszerint a „drámaiság” a legkönnyebben úgy érhető el, ha két hős eltérő jelleme miatt összeütközik, s ennek folytán a többi szereplő is két pártra szakad. Szigligeti, a rutinosabb színműíró némileg árnyaltabban ábrázolja hőseit, a szereplők közötti viszonyok nem annyira nyilvánvalóak és egyértelműek: a „gonosz” inkább szálnalmas, mint gyűlöletes, s a „jó” sem teljesen makulátlan. A nyelvi nehézségek

miatt ezeket a finomságokat Vojnikov – bármennyire is odafigyelt a drámai cselekmény kibontakozásának technikájára – nem tanulhatta el. Szereplői egy jöttányit sem fejlődnek a darab során, minden figura kezdettől a darab végéig egy-egy eszme szócsöve, s a pozitív népi hős azáltal magasztosul fel, hogy főbenjáró bűnt követ el: a darab végén meggyilkolja a megesett bolgár leányzó gátlástalan csábítóját. Szigligeti elmélete szerint ha a negatív tragikus hőst a szerző kellő komikummal ábrázolja, az efféle „vétket” a néző nem érzi méltánytalanul. Szigligeti ugyan nem bünteti meg ennyire szigorúan Lajost, komédiája jellemtelen hőst, szolgája, Pista azonban csak erkölcsstelen módszerekkel tudja leleplezni (pénzért árulja el a gazdáját), ez mégsem von le semmit az igazság diadalának értékéből.

Szigligeti szerint a színmű egy, három vagy öt felvonásból állhat. A leghosszabb a második, harmadik és negyedik felvonás lehet. *A szökött katona* ugyan háromfelvonásos, a *Félreértelmezett civilizáció* pedig öt, ám az egyes részek hossza Vojnikovnál megegyezik a Szigligeti által javasolt terjedelemmel. A szín mindkét darabban hétszer változik – Szigligeti nem is ajánlja a túl gyakori

váltást, mert az „rontja az illúziót” –, s minden egyes jelenet más-más helyen játszódik, sőt, az elsőt kivéve az események több színhelyen is zajlanak. Szigligeti óva int attól, hogy a párbeszédnek üresek és erőltetettek legyenek, de ezt a szabályt mindkét szerző csekély sikerrel alkalmazza: Vojnikov képtelen cselekedetek által jellemezni, ezért ezt hosszadalmas monológokkal, félrebeszédrel, a szereplők kölcsönös jellemeztetésével hidalja át; Szigligeti szintúgy küszködik hősei jellemzésével, túlsúlyba kerülnek a monológok. A tömegjelenetnek Szigligeti szerint csak akkor van értelme, ha minden résztvevő aktívan szerepel benne. A problémára mindkét szerző megtalálta a gordiuszi megoldást: az *A szökött katonában* a bálozó közönség („aktívan”) táncol, Vojnikovnál pedig az ifjak ropják az egész színpadot betöltő körtáncot.

A rendelkezésre álló adatok és a fennmaradt szövegek ismeretében aligha tartom elképzelhetőnek, hogy Vojnikov fiatalkori színházi élményei nem gyakoroltak döntő hatást a későbbi drámaíróra, konkrétan, a bolgár dramaturgia úttörője – részben vagy egészben – ne a magyar színműírótól eltanult formát (mintát) akarta volna „megtölteni” saját tartalommal.

Egy ellenszegülő klasszikus

A Baj Ganyo újra filmen

Bármennyire szereti is a közönség nézni az irodalmat, s bármilyen könnyű is elhitetni a kulturális vezetéssel, hogy küldetés a literatúra láthatóvá tétele – klasszikusokat filmre vinni rendkívül hálátlan dolog. Másrészt azonban szinte kötelező, olykor pedig egészen magától értetődő.

Semmi meglepő nincs tehát abban, hogy Ivan Nicsev nem tudott ellenállni a kísértésnek, és 1990-ben belevágott Aleko Konsztantinov Baj Ganyójának megfilmesítésébe. Mikor, ha nem most, a rendszerváltás időszakában? A történelem tálcán kínálja a párhuzamot, ráadásul a mű adaptálásával eddig egyedül Vaszil Gendov, a bolgár némafilm legendás alakja próbálkozott, még 1922-ben.

Miért nem jelent meg hét évtizede Konsztantinov hőse a vásznon. Ennyire félt volna tőle mind a királyi, mind a szocialista Bulgária? Persze a tartózkodásnak szakmai okai is lehettek. Filmes szempontból különösen nehéz a Baj Ganyo adaptálása. Ami Konsztantinov művéből életre szóló élményként megmarad bennünk, az maga a figura. Ez a nagyszerű tárcaregény lényegében portré. És egy rendező számára itt kezdődnek a problémák. Lát maga előtt egy alakot, aki páratlanul eleven, zseniálisan sűríti magába a bolgár nemzet sajátosságait (melyeket az elbeszélők már komplexusként élnek meg), mégsem tud igazán mit kezdeni vele, mert hiányzik a történet. A konsztantinovi anekdoták az életképekhez állnak közel, többek között ebben van eredetiségük. Apróságokon keresztül bontják ki a hős és a társadalmi környezet portréját. Egy-két aprócska történés mindössze, ám ezek megjelenítése is oldalakat – azaz időt! – követel az irodalomtól. A filmvásznon azonban nagyon gyorsan „elsül” a dolog. A portré rögtön a maga teljességében kerül elénk. Ránézünk Baj Ganyóra, megvárjuk néhány gesztusát, pár mondatát, és minden világossá válik. Vége a játéknak. Életkép-filmre sincs lehetőség, mert a dramaturgiát megköti az eredeti anekdotikus történetek elmesélése.

Mindezt Ivan Nicsev is tudja, hiszen a bolgár filmrendezők középnemzedékének egyik legképzettebb alkotója. Talán éppen túlzott igényessége akadályozta meg abban, hogy remekművet hozzon létre. Munkái között így is több jelentős akad. Első helyen az egykor betiltott Magányosok bálját (1981) említeném, amely nagyon sikeres,

irányzatteremtő nyitás lehetett volna a „cseh iskola” felé. Tévéfilmjei is bizonyították vonzódását a „lélektani” életképhez, s kiváló érzékét a környezetrajzhoz. Végül is nem véletlen, hogy éppen az ő ötvenes évekről szóló szép retrója, az Ivan és Alekszandra (1988) jelezte a világ számára, hogy korszakváltás kezdődik a bolgár filmművészetben.

A téma időszerűségén túl Nicsev bizonyára azért merte megkockáztatni a Baj Ganyo adaptálását, mert bízott benne, hogy elevenre tudja festeni a környezetet a főhős körül, s ütköztetésük egy pillanatra sem válik unalmassá. Mint ebből gyanítható, a feldolgozás hagyományos. Marko Sztocsev forgatókönyvében vannak ugyan sorrendcserék, kihagyások és betoldások, egészében mégis meg kívánja őrizni az eredeti mű szerkezeti sajátosságait. A forgatókönyvíró és a rendező – Jacek Todorov és Georgi Nikolov operatőri segédletével – egyszerűen megeleveníti, amit fontosnak tart, amit meg tud eleveníteni Konsztantinov remekéből. Természetesen most is el lehet mondani, hogy a filmváltozat nem elég mély, konzervatív, lényegtelen külsőségeket tud csupán megragadni. Fontosabb azonban, hogy élvezetes, hiteles mozzanatokat közvetít az eredeti műből, van aktualitása, és senkit sem távolít el Aleko Konsztantinovtól.

Noha a tárcaregény-portré „filmszerűtlenségével” Nicsev és Sztocsev sem tudott megbirkózni, a rendezőnek gondos színészválasztással a legtöbb mellékszereplőből is sikerült hatásos figurát teremtenie. Karikírozó játékok stílusa egységes és ízléses. Ezt a feladatot persze Filip Trifonovval, Dzsoko Rosziccsal, Sztóján Alekszavval vagy Szilvia Vargovával talán nem is olyan nehéz megoldani. Vitát egyedül a címszereplő, Georgi Kalojancsev válthat ki. A bolgár színjátszás egyik vezérégyénisége most is nevéhez méltó teljesítményt nyújt, maradandó Baj Ganyo képet teremt. Mégis felmerül a kérdés, nem túl idős-e erre a szerepre. Elvégre Konsztantinov „mai bolgáráról” többször is olvashatjuk, hogy harminc év körüli férfi. A mai harmincévesek megjelenése azonban ritkán sugároz olyan karikírozható lezártsgot, kiforrottságot, amelyet e nemzetet jelképező figura megjelenítése igényel. Kalojancsev elfogadtatja magát.

Remekmű nem született, de az új Baj Ganyo-adaptációt nincs értelme szidni. Ivan Nicsev jó időben hozta közénk Konsztantinov hősét, sok mindenről el lehet

beszélgetni kalandjait látva. A rendező az egész művet szerette volna feldolgozni a televízió számára, de eddig csak az első rész, a Baj Ganyo nekivág Európának ké-

szült el, s került bemutatásra a mozikban. A politikusabb tartalmú folytatásokra egyelőre nincs pénz. Most vajon miért nem szívügy?

IVAN ARNAUDOV

Csillagszöcske

(részlet)

Visszahoznám azt az időt, amikor még fiatal és mellőzött voltam. Szeretnék újra aktákat bővíteni, és ismét enyém volna a világ. Istenem, milyen zseniális dolgokat alkottam egykor, most meg ezekkel a kéjerőgépekkel fecserlem az időmet. Ó, Uram, mondd, mit tegyek? Már felkötni sem tudom magam. Halott vagyok.

Maradt-e még értelme az életnek azok után, hogy lepergettem magamnak sorsom valamennyi lehetséges fordulatát? Nem, még nem kötöm fel magam, kíváncsi vagyok, melyik változat lesz az igazi. Van ebben valami szórakoztató. Jól tudom, vereségemmel és pusztulásommal ér véget e véres párbaj a fordított kentaurokkal. Ők ugyanis sebezhetetlenek. Ott lakoznak minden emberben, bennem is. Időnként úgy érzem, énem egyik fele, a fordított kentaurok, kémkedik a másik után. A fordított kentaurok halhatatlanok. Minden korban fellelhetők, és lószerszámukra ez van írva:

Ellenség vagy barát?

Őrök érdeke, ez a hazám!

Látszólag párban élnek, de a kancák mindig közösek. Bárki keveredhet velük, elég, ha csak megtetszik nekik, de az ajándék is megteszi a magáét, ezzel is a bizalmukba lehet férközni. Ilyenek vagyunk tehát! Gyöngék, ahogy a kancák vélekednek rólunk. Szeretjük egymást körbeszimatolni és nyalogatni, mint a kiskutyák!

Jelszavuk is van a fordított kentauroknak:

TÖBB HÚST,

TÖBB AUTÓT,

TÖBB GYÖNYÖRT!

Szerintük mindenki, aki nem olyan, mint ők, azaz nem fordított, kötözni való bolond. Engem is annak tartanak. Bolond azonban nem vagyok. Nekem kérem, neurózisom van! De hát kinek nincs közölünk? Egyszerű hivatalnok létemre szabad utat engedtem gondolataimnak, és feltaláló lett belőlem. Annak, aki gúzsba köti gondolatait, hiányzik egy kereke. Robot, semmi egyéb, és meg sem fordul a fejében, hogy mások programozzák helyette életét.

Nézem a csillagos eget, és furdal a kíváncsiság, melyik esély lesz az igazi? Félelmet és örömteli várakozást érzek egyszerre, mintha csak ruletteznék, és föl tettem volna az egész életem. Áldott legyen az élet, alakuljon bárhogyan is! Egy filozófus szemével nézve a dolgot, nem pedig fordított kentaurok módjára, azt hiszem, nincs

számottevő különbség a rabszolga és a császár élete között, mivel ugyanúgy végzi mindkettő. Ráadásul a rabszolgák élnek az igazi életet. Gondoljunk csak arra, milyen remekműveket alkottak mindenféle kőből, agyagból, bronzból! Mi mindent megjósoltak előre! És a császárok? Ők csupán eszelős cselekedeteikkel tették hírhedtté nevüket. Nézem az eget. Megnyúlt testű csillagok ragyognak fölöttem, s mintha csápjuk és apró lábcskáik volnának! Ők az én csillagszöcskéim! Ott lebegnek a térben, tragikus ugrásuk legmagasabb pontján! És ott is maradnak, amíg csak világ a világ, még a fordított kentaurok sem képesek elpusztítani őket! Köszöntlek benneteket, kozmikus tücskök, fönt az égen, és bennem, itt a Földön! Szülőatyátok ma még élő, eleven ember, és most üdvözlő benneteket! Hallgatom monoton, mégis fenséges ciripeléseket, földi szenvedéseimet elnyeli az éjszaka, és szétárad bennem az öröm, a büszkeség. Föltaláltam önmagam! Oly távol vagyok már énem kezdeti lététől, mint az elkészült portré a modelltől. Alkotó kéz lettem a természet palettáján! Kacagok és reszketek: feltaláltam önmagam, megtaláltam önmagam! Olyan lett számomra a halál, mint egy kedves háziállat. A lábamhoz törleszkedik, és én megcirógatom, és úgy vigyázok rá, mint a szemem fényére; belőlem él. A halál lett az utolsó barátom.

Én vagyok az a deresedő fickó, akinek sorsom II. fordulatában a Találmányi Hivatal elnökeként elutasítottam Kozmikus Tücskét, és én, a feltaláló pusztítottam el magamban a fordított kentaurt a latrok előtt ismeretlen önutálat fegyverével. Rendeztem a számlámat, magammal is, másokkal is. Többféle teremtmény lakozik bennem, s a Csillagszöcske a legősibb közülük.

Van olyan feltaláló, akit rendszeres injekciókúra alá vetnek, hátha aranytojáshoz jut. Hiába. Ma éjszaka elér hozzám a Kozmikus Tücsök ciripelése. Hallod, hogyan záporozik a világ tetőcserepeire, és omlik szét, mint egy törött szívérvány? Repedt tükördarab a hold. Ötmilliárd éves asszony nézegeti magát benne. Magányos szőrszál vagyok az arcán, itt serkentem ki, ebben az omladozó szófiai bérházban, a fekete galambok börtönében. Hallgatom a ciripelést, hallgassuk együtt! Ha sutba dobják, ha ellopják a találmányaimat, én akkor is az embereket fogom szolgálni. Legyen a Pacalé a pénz és a dicsőség!

Hatalmas hitvesi ágyat látok magam előtt, olyan, mint

egy kettős oltár. Az egyik oldalon a feleségem alszik, hús-vér ember, nem az a szent asszony, akit egész életemben istenítettem. A másik oldal üres. Fel van hajtva a paplan. Senki sincs ott. Az ajtó tárva-nyitva. Nemrég mehettem el hazulról. A piros paplan még őrzi a test melegét, néhány perce bújhattam ki az ágyból, talán még mindig ott pihen énem egy darabkája, én azonban már nem vagyok ott. Ki tudja, hány nőt szerettem egykor a gyönyörért, mit tőlük kaptam. Marijától már nem kapok semmit. Másé lett a gyönyör, más élvezi helyettem, én azonban továbbra is szerettem őt. Úgyis csapnivaló a memóriája. Elfelejt mindent. De most újra patyolattiszta, mint hús esztendővel ezelőtt. Neki még nem pergett le közös sorsunk négyféle esélye. Ő még fiatal. Behunyam a szemem, álomba merülök, és érzem, hintázik alattam az ágy. Földrengés? Ránézek a lámpaernyőre, mely repülő csészealjként lebeg a mennyezet alatt. Nem mozdul. Nincs semmi baj. Csak én remegek. Sok-sok hónap telt már el a földrengés óta, de továbbra is dübörög tőle a lelkem, mintha csak ki akarna mozdítani a tespedésből. Úgy látszik, én már csak ilyen maradok. Történik velem valami, de nem hagy nyomot bennem. Eltelik tízegynéhány esztendő, és hirtelen betegség fog el egy elfelejtett lány után, akinek már az arcára sem emlékszem, talán csak egyszer voltam vele, s utána kettéváltak útjaink. Csak a halála után jöttem rá, mennyire közel áll hozzám apám. Anyámat sohasem szerettem. Keserves világra szült engem. Mostanában azonban egyre jobban ragaszkodom hozzá, s érzem, hamarosan elválnak útjaink. Oly gyöngéden bánok vele a kozmikus utazás előtt, mint egykor Mitkóval, úgy, ahogy ő törődött velem, mikor még magatehetetlen emberke voltam. Félálomban hallom az esőcseppek békés robaját a járdán, s a következő pillanatban már ott vagyok a feltalálók világtalálkozóján. Zsúfolásig megtelt a terem, és én ott gubbasztok a kakasülön, közel az éghez, közel az angyalokhoz. Hazánk és a világ lángelméi egymás után mutatják be a közönségnek, akár a bűvészek, a legkülönfélébb kéjkasztó masinákat. Most éppen a Valcer-gép van a színpadon. Szülőatyja bekapcsolja, és a gép elkezd forogni. Vele együtt kering az egész terem. Micsoda élvezet!... Hiszen a föld is forog, s nem tudni, mi lesz e forgás vége. Ismét hallom az esőcseppek békés robaját... Ki tudná számba venni, hány csepp hullik a földre? Ki tudná megmondani, hány bomba van a világon! Az én Csillagszöcském is ér annyit, mint ez a vacak masina, a sors azonban úgy rendelte, hogy maradjak meg szürke hivatalnoknak, bár csöppet sincs ínyemre ez a gúnya. Méltánytalannak tartom, és úgy érzem, nem ezt érdemeltem. Ha elköltöznék egy másik bolygóra, lehet, hogy más szerep jutna nekem, de most már késő... vagy még túl korai... Talán még jóra fordul minden e tengernyi szenvedés után, és elismerik a találmányaimat. A közmondás is azt tartja: Minden rosszban van valami jó. A rosszából már alaposan kijutott nekem, de a jó csak nem akar jönni. Eszembe jut múltkori találkozásom a Penészedő Csontvázal. Véletlenül akadtam vele össze az egyik sarkon. Amikor észrevett, olyan mozdulatot tett a kezével, mintha el akarna hessenten, mint egy kísérte-

tet. Nem zavarhat el egész életében! Ugyanaz a zöldellő tavasz fénylett a tekintetében, mint hajdánán. Hiába takarta el a szemét könyökével, nem menekülhet előlem, elég, ha csak ránéz Mi 2-re, és minduntalan kénytelen viszonlítani benne.

Ha elismernének mint feltalálót, menten megütne a guta. Képtelen lennék bármit is alkotni, annyira hozzá szoktam már az elutasítás kínjához, a szenvedéshez, akár egy mazochista.

Magam sem tudom, hogy kerültem oda az egyik neves feltalálói tiszteletére rendezett ünnepségre. Az összejövetel végén mindenki elébe járult, és megcsókolta. Én voltam az utolsó a sorban. Néhány pillanatig haboztam, de aztán hatalmába kerített az ostoba félelem: nem akarok kiríni a többiek közül. Én is megcsókoltam. Lágy, megereszkedett bőrhöz ért az ajkam. Megsértődött. Honnan veszem a bátorságot, hogy foltot ejtsek nagyságán? Legszívesebben ott helyben leköptem volna őt is, magamat is. Tíz esztendő telt már el azóta, de ma is ajkaimon érzem vénasszonyos bőrnek nyákos ízét.

Éjszakánként jeleket küldök az égre, de senki sem válaszol...

Egy ideje új titkár szorgoskodik a Találmányi Hivatalban. Ő is fordított kentaur, ki is lehetne más. Az elődje addig-addig mutogatta fünek-fának sérült ujját, amíg emberére nem talált az egyik köztisztviselőben álló feltalálóban, aki panaszt tett, és nyomban útilaput kötöttek a furfangos aktakukac talpa alá. Levelet kaptam hát utódjától, melyben érdemi megbeszélésre hívott.

– Elfogadjuk a Szöcskét – mondta –, feltéve, ha nem ugrik többé olyan magasra. Elég, ha csak az atmoszféra sűrűbb rétegeit látogatja... Ily módon kapcsolatban marad a földdel, és nem ragad rá a csillagpor, amitől halálos fertőzést kaphatnak a gyermekeink!...

– Már sehová sem ugrik. Tapodtat sem mozdul – keseregtem. – Szárnyaszegetten hever egy papagájokkal teli egzotikus szigeten.

– Annál jobb, így legalább nálunk is honos, egyszerű mezei szöcske lett belőle! Megvesszük!

– Nem értem – mondtam csodálkozva. – Miért nem fognak inkább egy igazit?

Ezzel ért véget az érdemi megbeszélés.

– Mi – kérdeztem egyszer a feleségemtől –, emlékszel még arra a szobafestőre?

– Miféle szobafestőre?

Tündérkém! Mindig csapnivaló volt a memóriája! Azt sem tudja megjegyezni, mennyi egy meg egy! Egykor őszintén hitt a Csillagszöcskében, bár lehet, hogy csak mímelte az egészet. Ma már kiábrándult a találmányaimból. Úgy osztogatja a jó tanácsait, mint a Találmányi Hivatal titkára, és arra akar rávenni, hogy csak gyerekjátékokkal foglalkozzam. Élhetetlen alak vagyok a szemében, aki állandóan elveti a sulykot, és csöppnyi érzéke sincs a taktikázáshoz. Így is jó. Én viszont az ő bíbelődését tartom értelmetlennek a számokkal. Nem hiszek, hogyan is hihetnék az „eredményeiben”, amikor annyit sem ért az egészhez, mint tyúk az ábécéhez! De nem szólok bele, hagyom, hadd csinálja, pedig látom, egyre kétségbeesettebben fuldoklik a számok tengerében. Igaz,

ő is nyugton hagy engem a találmányaimmal, pedig látja, értelmetlen erőfeszítés az egész... Ezek azok a dolgok, amelyek még szorosabbra fűzik házasságunk kötelékeit. Meg az egymásba simuló kezek, melyek mindörökre összebilincseltek bennünket. És még valami. Szeretem benne a megismerhetetlen, fantáziaszülte asszonyt! És szeretem a csöndjét, a szomorúságát is.

Valami nincs rendben ezzel a Zsoróval, a fényképésszel. Járás közben abnormálisan ugrándozik, és úgy ingatja a fejét, mint az autók hátsó ablakába tett műanyag teknőc vagy oroszlán. Hosszú időn keresztül csak kínlódott, a végén azonban elismert fotográfus lett belőle. Kiállítást rendeztek a képeiből, és nagy csinnadrattával írtak róla az újságok. Megnéztem a kiállítást. Nem

tetszett. Nem szeretem a fényképeket. A természet nem arra való, hogy lefotografálják... A természetet ki kell tágítani, át kell formálni... Zsoróban csak az embert szeretem.

...Ciripelés hallatszott a horizont felől, elárasztotta a háztetőket, a piszkosszürke betonkockákat, és szétomlott, mint törött szivárvány. Már világosodott, és szinte megdermedt az ég alja. Halovány fénycsík húzódott végig rajta a sápadt fényű csillagok felé. Talán a fényképész utolsó ugrása hagyott rajta nyomot vagy a Csillagszöcske, egyetlen igazi gyermekem, akit én szültem egyedül, asszony nélkül, férfi nélkül, s nem kellett hozzá se mag, se termőföld.

Adamecz Kálmán fordítása

SZONDI GYÖRGY

Ivan Arnaudov

Szokatlan próza, szokatlan prózadebut. Több verseskötet után csaknem ötvenévesen jelentkezik az 1932-ben Szófiában született szerző első kisregényével (György- nap, 1980). Második prózai munkája az 1984-ben megjelent Csillagszöcske – ennek esztendőök óta kész magyar fordításából ad most mustrát a folyóirat – első számában tett ígérete szellemében, vagyis hogy oldalakat biztosít a kiadásig még el nem jutott magyar fordításoknak.

1986-ban megszületett a hasonló jó harmadik könyv (A Torony) az egymást erősítő hármas „folytonosságban”. Tudunk az évekkel ezelőtt megírt A törpe ugrása című újabb Arnaudov-romanoidról, tudok ki-nem-adási kálváriájáról, vélem: még kézirat a kézirat ma is. Gondolatilag összefüggnek e művek, a különböző mozzanatok is láncolatot alkotnak, az írói eszközök is hasonlóak, az alapszereplő-gárda is szinte változatlan: ebben erős önéletrajziság érhető tetten. „Te nem gyűlölöd az embereket, csak csalódtál bennük” – hangzik el A Torony című regényében írói alapállással egy főhős- mondat. „Kényszerűségből vagyok magányos” – vallja Arnaudov. Hozzáteszem: az író csalódása mégis-hittel párosul. Párosult akkor is, amikor e mitologikus groteszkeket annyi éve a direkt irodalom esetlensége ellenében megírta.

Az író könyvtárban, gyermekkönyv-házban, a Szófia-i Rádiónál, a Filmgyárban, az Írószövetségben dolgozott – szerkesztőként, referensként. Most nyugdíjas. Volt, ahonnan eltávolították, volt, ahol tíz évet hallgatott, hogy a látottakat aztán belefricskázza írásaiba.

A Csillagszöcske – mondjuk: kisregény. Amennyire oltott (nemesített?) csemetefa, annyira bolgár magonc is. Oltott: ismeretlen „új” műalkotó fogásokkal él az író – nemesíti írását; magonc: jó magból szökött bolgár talajon szárba – gyümölcse „vackorédes”. Mert egyszerre (vállaltan) fanyar, (kikupálatlanul) vadfatermés és (mívesen) édesen-laktat.

Egy „kisrehabilitált” hivatalnok nagyrahivatott „feltalálásairól” szól a könyv. A szükségszerű ütközésről. Egy családját szerető férfi egyszeri félrelépésének következményeiről. A (bíróági, orvosi, lélektani) próbákról: kétszeres apa vagyok?, egyszeres? (nullaszoros?). A negyvenöt éves ember lázadás-kísérleteiről a „fordított kentaurok” uralma ellen; a beleszürkítő bürokrácia, bólogatás, áltevékenység ellen; az értelmes élet esélyéért vagy a kilátástalanság beláthatásáért. Többek között erről szól a kisregény.

Keresett-talált, ösztönös-ügyes színesen „szól” a fabula – naturalisztikus elfajzásokkal, alig leplezett satírával, fantázia és fantasztika, szókimondás és vágy egybegöngyölésével, öngúnyosan s némi alpátosszal.

A könyv lakói (kellékek): vörösszemű fekete galambok, krumplit cammogató „ős” patkány, Penészes Csontváz-lány, kéjkereső vénasszony, lecsupaszító neutron-szemüveg, leszbikus pár s a vágytalálmány: a Csillagszöcske, mely az egekbe szökken, végtelenből tér vissza, de csak gyerekjátéknak kell, csillagpormentesen, alig ugrálva; nem is ugrálva, szárnya letört, újrakovácsolja reménnyel mégis az első személyhű hős – legigazibb szülöttét, mely tőle eltagadhatatlan...

Bolgár szemszög

Mindenről a rabság tehet.

S a leigázó.

Nem volt szerencsénk vele.

Norvégia is volt iga alatt, szinte annyit, mint mi. De a munkanélküliek most ott ezerötszáz dollárt kapnak havonta.

Meg kell csak nézni, kik tartották őket rabságban – Dánia és Svédország.

Ilyen rabságban gyönyörűséggel nyög az ember.

Mindenütt szerte – amely nép csak kikerül a rabság alól, angolul beszél, civilizálódott, még metrót is épített neki az elnyomó.

A mi leigázónk pedig még nálunk is parlagibb.

Tartott volna-e különben öt századig uralma alatt bennünket?

Normális leigázó tíz év után már megszabadul egy ilyen néptől.

Hogy most sincs metrónk – ez is a rabság miatt van.

S az is, hogy nem tudunk angolul.

Az még hagyján, hogy a nép nem tud angolul, de a nép képviselői bolgárul se tudnak.

Ez a mi rabságunk.

Azonkívül nem volt szerencsénk a felszabadítóinkkal se.

Három-négy századot még várhattunk volna egy másikra.

Semmi bajunk se lett volna belőle.

Földrajzi helyzetünkkel úgyszintén nincs szerencsénk.

Melyik normális nép foglal hont a Balkánon?

Keresztúton vizelni se jó, tartja a népi mondás, mi meg államot alapítunk itt.

Így aztán teljesen természetes, hogy csokrétaival kézben állandóan az út szélén állunk, és csak kiabáljuk harsányan: Isten hozott benneteket, felszabadító testvérek!

És hogy aki csak a keresztúton átmegy, örök barátságot fogadunk neki esküszóval

Az összes világnyelven.

Szondi György fordítása

Bolgár légiforgalom

Kicsiny föld, mint egy emberi tenyér.

Az ég fölötte, mint a kék selyem.

Alattunk kéklík a Duna vize.

Napfény ragyogja be a trák vidéket.

Repülünk.

Édes hazám, gondolom, te vagy a földi éden.

Valaki meglöki a vállamat. A pilóta az. A fülkéje üresen tátong.

Megdermedek.

– Nincs egy magasságmérőd?

Tágra nyitott szemmel bámulok rá.

– Valaki megfújta. Azok a tróger karbantartók. Mikor jöttünk, még megvolt.

Nem jön ki hang a torkomon.

– Eh, ott egye meg a fene! ... Ezer méterrel följebb vagy lejjebb, egyre megy, alacsonyok itt a csúcsok ... Egy kis szerencsével ...

Cigaretára gyújt.

– Ki tudja, mit szereltek még ki ...

A gép meredeken megindul lefelé.

– Na igen! – mondja. – Elvitték a robotpilótát.

Bemegy a fülkébe, és egyenesbe hozza a gépet. Dróttal kiköti a kormányt, és visszajön hozzánk.

– Szemétkednek itt velem! – mondja. – Hadd higgyem, hogy robotpilótával repülök ... Micsoda alakok, mi?

A hajam már percek óta égnek áll.
 – Már biztos az orgazdánál van. Három üveg sörért embert is ölnek.
 Süllyedünk, majd emelkedünk, mint egy hatalmas hintában.
 – Ez a drót is elég hitvány – sziszegi a foga között. – Láthatod, mennyire tart. Nincs nálad egy srófhúzó?
 Kinyitom a számat, de nem tudok megszólalni.
 Megteszi egy ötszotinkás is – folytatja. – Aha, most megfogta! ...
 A hullámvasutazás megszűnt.
 – Az az igazság, hogy ezt a gépet már odaadtuk a hulladékfeldolgozónak – mondja a pilóta. – Hogy minek kértük vissza? Ez az átkozott spórolás!
 Elvesztem az eszméletemet. Amikor magamhoz térek, így szól:
 – Remélem, nem szívták le a benzint.
 – Van műszere, nem? – suttogom kínlódom. – Azt mutatja, nem?
 A pilóta sötéten néz rám.
 – Ezzel a műszerrel, miközben teli tankot mutatott, a Kom csúcson szálltam le egyszer. Később kitüntettek az erdészek. Kivágtam nekik húsz dekárt terven felül.
 Megint elájulok.
 Arra térek magamhoz, hogy a pilóta a zsebemben kotorászik.
 – Pirospaprikát keresek – magyarázza. – Betapasztani a lyukat. Azok a kurafiak megfűrták a tankot és leszívták a benzint. Öt literért tönkreteszik a szép repülőgépet.

Már elájulni sem tudok.
 – Kérjen segítséget rádión! ...
 Egykedvűen néz rám.
 – Nincs rádióm. De ha volna, sem hallaná senki. Mindenki a meccset hallgatja.
 – Miféle meccset?!! – kérdelem utolsó erőmmel, és elsötétül előttem a világ.
 A pilóta hangjára ébredek.
 – Nézd már, nézd az istenbarmát! – ordítja. – Hé, hova mész? Nem látod, hogy itt jövök?
 Kinézek és megrettenek – pontosan szemben jön egy másik gép.
 Hajszálon múlik, hogy elkerüljük egymást.
 – Micsoda emberek vannak! – szitkozódik a pilóta. – Na és, ha a te légifolyosódon vagyok! Te meg menj az enyéimre! ... Ha férfi vagy! ...
 Eltapossa a cigarettacsikket.
 – Na nem, elegendem van az ilyen repülésből! ... Ez így nem munka! ... Tudsz valahol egy repülőteret a közelben?
 Dermedten ingatom a fejemet.
 – Nem tud valaki egy repülőteret a környéken? – fordul a többi utashoz.
 Hallgatás, a többiek már korábban elájultak.
 – Van egy kukkered? – kérdi. – Itt kel lennie a Kom csúcson a közelben, az az érzésem. Ott legalább már le van tarolva ...
 Mielőtt újra elájulnék, látom, hogy kifelé néz az ablakon, és a Kom csúcsot keresi.

Csikhelyi Lenke fordítása

Fotónagyítás

A pusztaság leírhatatlan.
 Hatalmas, sziklás hegyoldalak, koparak és porosak, elhagyott kőfejtők, feltört utak, szétszóródott zúzottkő, burjánzó dudva.
 Kifirtott erdők köröskörül.
 Kiegett, szuperfoszfáttól fehérlő föld.
 Kiszáradt kutak.
 Elhagyott istállók, beomlott raktárak, üresen ásító gazdasági épületek.
 Házak bedeszkázott ablakkal.
 Kétméteres túskebozótba vesző udvarok, málladozó kerítésekkel.
 A fák alatt -lehullott, rothadó gyümölcsök erjedt illata.
 Sánta kutya lapul a kerítésekhez, várja, hogy tovább menjünk.
 Portenger, legyek, kiszáradt fűzfák, nem látni eleven embert.

A kiszikkadt folyómederben öreg autógumik, kibelezett műanyag kannák, törött babakocsi, csontfehérre fakult, lehántott gallyak hevernek embermelékezet óta.
 Szélütött, teljesen bódultnak látszó libák kóvályognak a gumik és a lyukas fazekak között, a szemét és a vízről való emlékeik között botladozva.
 Térdig a porba merülve, mozdulatlan szamarak állodálnak.
 A falusi pékség kidőlt ajtaján át belátni a pulton sarjadó vadszilva-hajtásokra.
 Elvadult macska süvít át a színen.
 Az egyetlen bolt lakatját tizenöt éves rozsa borítja.
 A falucska kilométerek tucatjaira van a legközelebbi várostól, eldugva ebbe a pokolba, elszakítva a világtól.
 Kenyeret, tejet, kolbászt, újságot – mindent egy furgon hoz, kétszer egy hónapban.
 Súlyos, délibábos hőség fekszik az elhagyott falu

fölött, csak két-három kis öregasszony üldögél a kőkerítések tövében, és motoz valamivel.

Fűznek, bogoznak, gombolyítanak, fejtenek, a kezük meg nem áll.

Egész életükben nem állt meg, most is képtelen rá.

A korhadtt villanyoszlopok között cafatokban lóg a drót.

A háztetőkön napraforgó nő.

A nap ontja parazsát.

Semmi sem mozdul, szellő sem rezdül, sem ember, sem ördög nem mutatkozik e kősvatagos, istenhátmögötti falucskában.

A bezárt községháza előtt, a kerítés teljes hosszában nagy, vörös felirat, félig lekopott betűkkel: „Amerikaiak, menjetek haza!”

Csíkhelyi Lenke fordítása

Az öreg Werther szenvedései

Werther mindenütt fiatalon hal meg.

Nálunk késő öregségig szenved.

A szenvedései már egészen zsenge korában elkezdődnek.

Apjának olajütője volt, és Werther egész életében azon iparkodik, hogy ezt a szégyenletes tényt eltörölje.

Megváltoztatja a vezetéknévét, új családfát talál ki, más lakhelyre költözik, alacsonyból magassá, kopaszból busa üstökűvé változik, de hiába minden.

Az olajütő úgy sompolyog mögötte, mint egy hű, öreg, bár nemkívánatos kutya.

Werther a Hazafias Arcvonal aktív tagja lesz, megbélyegzi az ellenzékét, üdvözlí az államosítást, építi Hainboaszt, Hainboaz építi őt, döntögeti a rekordokat, reggelente fölvonja a zászlót, esténként a „Mandzsúria csúcsain”-t játssza tangóharmonikán, az első sorban ül, amikor Dimitrov eljön az építőbrigádok közé, de hasztalan.

Az olajütő a sátorban várja, Ivan Radoev híres brigádéros köpenye alatt megbújva.

Werther szenved.

Tüzes lendülettel veti bele magát a téesz-szervezésbe, elítéli Zsendovot, olvasói levelekben követeli a „Dohány” c. regény átdolgozását, önkéntesnek megy Koreába, abban a reményben, hogy az amerikai napalm elégeti végre az olajütőt, de minden hiába.

Az olajütő ott gunnyaszt Fun-dzsú dombjain, a napalm-eső alatt, és odaadón bámul rá.

Mindketten hazatérnek.

Werther be akar kerülni az egyetemre, de az olajütő útját állja a kapuban, és nem tud bemenni.

Szenved.

Összeszedi magát, elfogadja az áprilisi irányvonalat, harcol a magántulajdon ellen, amely óráról órára újjászüli a kapitalizmust, harcol maga a kapitalizmus ellen, Che Guevarát hordja a kabáthajtókáján és a Júliusi Plénum anyagait a táskájában, kívülről fújja az „Írányelvek”-et, és két kézzel öleli keblére a peresztrojkát, de mindhiába.

Bármerre is indul, útját állja az olajütő.

Megint csak szenved.

Ekkor aztán férfiasan nekilát a munkának.

Dokumentumokat, közjegyzői iratokat, számlákat, régi fényképeket, elsárgult nyugtákat, számfűlős újságlapokat semmisít meg, régi ismerősöket tesz el láb alól, szemtanúk életébe kever patkánymérget, apja volt munkatársait löki szakadékba, kocsival gázolja el azokat, akik véletlenül tudomást szereztek az olajütőről, rokonoikat írt ki, mérgezett szérummal olt be egykori szomszédokat, felszámolja az utolsó nyomokat is.

Ez hosszú évekbe telik és sok szenvedéssel jár, de végre sikerül.

Az apját virágzó olajütő-tulajdonosból tősgyökeres proletárrá változtatja, akinek semmiye sincs a láncain kívül.

Végre-valahára fellélegezhet – nyoma sincs az olajütőnek. Ha már ő nem is, legalább a gyermekei emberhez méltón élhetnek.

Ekkor a dolog fordul egyet, minden megváltozik, kezdik visszaadni a földet meg a gyárakat, kiosztják az olajütőket a régi tulajdonosok közt, és itt kezdenek valóban elviselhetetlenné válni az öreg Werther szenvedései.

Egyrészt az övé az olajütő: termel, füstöl a kéménye, másrészt – semmit sem tud bizonyítani.

Tökéletes munkát végzett egy életen át, és eltüntetett mindent.

Senki sincs ezen a világon, aki bizonyíthatná, hogy olajütő-tulajdonos, nem pedig proletár, és tősgyökeres proletárok leszármazottja.

A tulajdonosok milliókat kezdenek felhalmozni, bundákat vesznek, bálákat rendeznek, sétautakat a cári vonatszerelvénnyel, kirándulásokat Isztambulba, Mercedesen járnak, Werther pedig, a tősgyökeres proletár, ott kuporog saját olajütője előtt, és szenved.

Már láncai sincsenek.

A demokrácia megszabadította tőlük.

Csíkhelyi Lenke fordítása

Isten, óvd meg Bulgáriát!

Végül heten maradtunk az egész országban.

Egy Szófiában, egy Plovdivban, egy Burgaszban, egy Dzsuljunica faluban, egy Várnában, egy valami bakterházban a Vidin-Lom vonalon, és egy Doszpatban.

A többiek elmentek.

Ősztöndíjasok, komédiások, szimpatizánsok.

Kirándulók, zenészek, menekültek.

Emigránsok.

Mindenki talált valami okot, összecsomagolt, és elment.

Heten maradtunk.

Eleinte kellemes volt, tágas: még egy napig, még két napig, és sehol egy eleven honfitárs.

Szabadság, demokrácia, pluralizmus.

Nyugodtan kifejtheted a nézeteidet.

Nem hallja senki.

Haladhatsz az evolúció útján, de választhatod a revolúciót is.

Türelem, megértés és nyugalom.

Senki nem áll az utadba.

A kellemetlenségek azonban nagyon hamar elkezdődtek.

Kiderült, hogy meg kell ragadnunk a hatalmat.

Senki nem akart elnök lenni.

A dzsuljunicai hajthatatlan volt – meg kell kapálnia a paradicsomot, permeteznie a szőlőt, és nem ér rá ostobaságokkal foglalkozni.

A plovdivi elvállalta, de csak három feltétellel: ha a várnai lesz a miniszterelnök, ha ő legfeljebb két hétig marad az elnöki poszton, és ezalatt nem kell egyetlen államfőt sem fogadnia.

Fejgörcsöt kap ugyanis a himnuszról.

A várnai nem ment bele, hogy miniszterelnök legyen. Halat tartósított éppen, és azt mondta, hogy nem lát ideálisabb jelöltet az elnöki posztra, mint a baktert.

A bakter azonban minden felkérésünkre ugyanazzal az

egy mondattal válaszolt: „A gyors elment, két percet késik.”

Ekkor én lettem a miniszterelnök, hogy példát mutassak, a burgaszinak pedig a Nemzetgyűlés elnöki tisztét kellett volna elvállalnia.

Ő azonban visszautasította, mert allergiát kapott a virágzó fáktól, s emiatt nem hagyhatja el az otthonát.

Egyetlen reményünk doszpati honfitársunk maradt.

Bármennyire is kerestük – semmi eredmény.

Vagy felfalták a medvék, vagy kinn volt a méhesben.

Ebben a helyzetben én lettem a Nemzetgyűlés elnöke is.

Mi tagadás, volt ebben jó is: a séta a Minisztertanács-tól a Nemzetgyűlésig jót tett az egészségemnek.

De nem sokáig. Elkaptam az influenzát.

Számítottam pedig képviselői immunitásomra, de nem segített.

Most influenzásan fekszem a Minisztertanácson.

Az állapotom súlyos, és csak tovább romlik, ha arra gondolok, hogy két hét múlva nekem kell államelnöknek is lennem.

A plovdivi ugyanis halszaporítót készül csinálni, és máris beadta a lemondását.

A gyors továbbra is két percet késik.

A doszpati nem jelentkezik.

Tartok tőle, hogy átment a határon.

Őt akartam megtenni államelnöknek, és talán miniszterelnöknek is – aki mézet eszik, minden posztra alkalmas.

Azután meg újra felkérem a burgaszt a Nemzetgyűlés elnökének.

Tudom, hogy az allergiája csak kifogás.

Csak meggyógyuljak!

Máskülönben Bulgária hatalom nélkül marad.

Isten, óvd meg Bulgáriát, és legfőképpen a déli határát, nehogy a doszpati meglépjen...

Csikhelyi Lenke fordítása

CSÍKHELYI LENKE

Rendszerváltozás görbe tükörben

Sztaniszlav Sztratiev bolgár modellje

Sztaniszlav Sztratiev 1941-ben született Szófiában. A szófiai Kliment Ohridszki egyetemen bolgár filológia szakot végzett. Első könyve, a Magányos szelmalmok az 1969-es év gyermekkönyvszenzációja volt. Már ezekben a lírai-humoros, nosztalgiával átszőtt történetekben megmutatkozott Sztratiev minden későbbi írói erénye: remek humora, éles megfigyelőképesége, a hangulatok, árnyalatok, lelki rezdülések iránti érzékenysége. Későbbi kisregényeiben /Vadkacsa a fák között, Tájkép-részletek, Vadméhek/ egyre erősebb hangsúlyt kap társadalomkritikája. A bolgár közönség elsősorban színpadi szerzőként tartja számon. Szatírikus hangvételi színműveit, a Római fürdő-t, az Autóbusz-t, a Balkáni tünetcsoport-ot és másokat hatalmas sikerrel játszották az ország színházai.

Sztratiev külföldön is a legismertebb és legsikeresebb bolgár színpadi szerzők egyike. A magyar közönség 1979-ben Vadkacsa a fák között című kisregényét olvashatta, később nálunk is nagy sikerrel játszották Római fürdő, Velúrzakó és Autóbusz című darabjait.

Sztratiev az a szerző, akinek munkásságát nem kellett „átértékelni” a rendszerváltás után. Azt mondhatnánk: humorba ágyazott éles társadalomkritikáját ott folytatta, humorba ágyazott éles társadalomkritikáját ott folytatta, ahol abbahagyta. Pontosabban: abba sem hagyta. 1989-ben, a változások kellős közepén írta Mamut című darabját, naprakész látteleként a bolgár valóságról. Azóta a Bolgár modell c. sorozatával vázol kesernyes-mulatságos képet a változó világról. Legújabb hírünk: a Bolgár modell-ből készült, azonos című színdarabját nagy sikerrel mutatták be Szófiában.

IVAN ARNAUDOV

A kertész

Papa, a kislefák felcseperedtek,
gyümölcsöt rejtene a lombok.
De hol a kertész –
kérde az ágak, –
bagoly ragadta tán
örök homályba?
A kertész lehullt, mint az alma
ősszel.
Hová tűnt?
Még lehet,
csemetéket ültet
valamelyik planétán,
amelyet árnyak laknak.
– Fa alatt, kő alatt
fogsz majd keresni engem –
mondotta volt...
Ráhajolok a kútárára –
a víz mélyéből néz vissza rám.
Föltekerem a kút kerekét,
kiemelem a vödört, ami
arcával van teli.
Itt maradt a kapanyél,
tenyerétől lett olyan sima,
hívogatja az én kezeimet.
Megmaradt a kertész bennem,
kislembben is
s a kislefákban.
Megmaradt a birsalmák holdacskáiban.
A napraforgókban, melyek megbékélten
hajtják le fejüket az est előtt.

Kiss Benedek fordítása

BERDA JÓZSEF

Angyalföldi bulgár kertészekről

Életrevalóságotok látni több, mint
testet-lelket vidító tünemény.
Budapest gyomrának szorgos
házigazdái vagytok ti, derék
bulgárok, kik „ellopják”, ha kell,
akár a Rákospatakot is, hogy
bőven legyen a városnak vitaminja. –
Hogy mosolyog-illatozik a sok
zöldségféleség mindenütt, ahol ti
munkálkodtok! Hagymák, káposzták,
paprikák, piros paradicsomok,
répák hosszú kertjei virulnak szanaszét!
Ily fáradhatatlanul dolgozzatok csak tovább;
munkátok igazabb dicsérete az egyre dúsabb
termésű föld s gyomrunk állandó
étvágya legyen, – így nyeri el végül
a szorgalom a szüntelen jókedv jutalmát!

Szeretni kell Theophile Gautier-t

Jó ideje andalgok egy pici falucska határában, fogalmam sincs róla, hogy Bulgáriában vagyok. Szovjet katonai autó hozott idáig, valahonnét a keserű, kiégett Szerbia mélyéről, a vezetőnek azt mondtam, hogy húsz kilométerre, egy Duna-parti szerb városkába szeretnék eljutni, Prahovóba. Órák hosszat kalandozott velem, végül diadalmasan letett egy falusi iskola előtt, két faragott faoszlop között, a harang alá. Betűzgettem a cirill feliratot, a falut Bregovónak hívják, ez egy kicsit hasonlít Prahovóhoz, bizonyára ezért is választotta a katona, lelkiismereti kérdést csinált belőle, hogy ne nagyon távolodjon el a falu nevétől, különben lerakott volna kétszáz kilométerrel előbb, Pozsarevácon. Nem veszem nagyon szívemre a dolgot, de azért a lelkes kiáltás is elmarad: Istenem, mindig arra vágytam, hogy meglássam egyszer Bregovót. Elég rendes falu úgy máskülönben, őszi színekben pompázó szőlősdombok veszik körül. Szekerek döcögnek el mellettem, felállított hordókkal, a hordókból kibuggyannak a szőlőfürtök. Hosszú idő után az első kép, ami némileg a békére emlékeztet, holott az utolsó német alakulatok éppen ezen a tájon vonultak ki alig három hete Bulgáriából.

Katonai autó fékezett mellettem. A vezető kihajol az ablakon: hová? „Budapestre.” Tiszta badarság, de mit mondjak? Zavartan bámul rám, s azt mondja így magyarul: „Segin.” Azután int, hogy üljek mellé, s elvisz Vidinbe. Teljesen mindegy.

*

Irdatlan hodály közepén fekszem egyedül egy iskola kórteremmé átalakított osztályában. Kevésre rá, hogy Vidinbe érkeztem, lábaim felmondták a szolgálatot, teljes kimerülés, ismeretlen jótevőim behoztak ide, egy tarajos göte és egy lepkegyűjtemény közé. Először egy bolgár orvos vizsgált meg, azután egy orosz katonaoorvos. Néhány percre rá belopódzott hozzám egy másik bolgár orvos. Ez így van az ápolóknkkal is. A bolgár nővér alighogy kiveszi hónom alól a lázmérőt, rögtön utána besomfordál egy orosz nővér, és ő is megméri a lázam. Az önuralmat a falon lógó képeken a komor és büszke férfiak tekintete tartja bennem. Nagy nehezen kibetűzőm a nevüket: Hriszto Botev. Alekszander Sztambulijcskij.

Nem csekély feltűnést keltettem a városban, amikor megérkeztem. Ruházatom Szerbiában teljesen comme il fautnak számított, itt összefutottak a lakosok, mintha tűz ütött volna ki. Meglehetősen hanyagul öltöztem mostanában. Mezítláb járok, cipőm már fél éve levált a lábamról, viszont bokámtól a térdemig kék-fehér-piros szerb nemzeti színekben virító, gyapjú lábszáramelegítő, erre egy csatjavesztett, elrongyolt bricsesz nadrág borul. Ingem nincs. Kabátomat elől-hátul olajjal festett sárga jelek, félreérthetetlen bizonyítékkal, hogy német tábor lakója voltam nemrég – zsákkal béleltem ki, s mivel gombok nincsenek rajta, madzaggal kötöttem körül. Fejemem megfeketedett magyar katonasapka. Az úton mindenki megszólított, szörnyülködtek, átkozódtak, az érzékenyek sírva fakadtak. Tulajdonképpen ettől merültem ki.

Szerénytelen kórterembe is jönnek látogatók. Egy bolgár kertész ül az ágyamon. Magyarországon élt valaha. Sapkáját gyűrögeti zavartan, s mindent elkövet, hogy megnyugtasson. „Vége a háborúnak – hajtogatja –, lesz béke meg sok zöldség meg Lehel-piac meg nagyságos asszony meg sok Erzsike.” Erzsike a lányokat jelenti számára általában. „Sok-sok nagy Erzsike” – mondja áhítattal.

Azután egy magyar hajós érkezik. Két hónapja aknára futott hajója a Dunán, azóta itt él Vidinben, még egyetlen hatóságnál nem jelentkezett, félt a németektől, most fél az oroszoktól. A németek idejében bujkált, de már járkal a városban, tud valamicskét bolgárul, senki sem bántja. Kezdi megszokni, az utcán ráköszönnek: Hogy van, kapitány úr? Mégis fél, az a rögeszméje, hogy elviszik hadifogságba. „Maga nem tudja, mi az, Szibéria – mondja –, az apám mesélt róla. Ólombányák!” Felírja a címét. Gönyű, Komárom megye. „Ha egyszer hazajut, menjen el a feleségemhez, és mondja meg neki: keresse fel Farkas Jósikát, köpje szemem, s figyelmeztesse, hogy azt a dolgot nem felejtettem el.” Boldog vagyok. Kosuth Lajos érezhette így magát, amikor Turinban hazai látogatót kapott: íme, eljött hozzám Magyarország!

Az iskola előtt álló orosz őrszem bevezeti a terembe Sziszi Sziramahovot. Tizenhét év körüli kislány, kék intézeti ruhában. Egy fiút keres itt, aki kék szemű és franciául beszél. Ha angolul beszélő barna szeműt keresett volna, akkor is csak engem adnak neki, mivelhogy egyedül vagyok. Azt mondja, már ismer, az úton talál-

koztunk, egész éjjel nem aludt, annyira meghatotta sanyarú sorsom. Nagy doboz rahat nevű édességet hozott nekem, csendben elszopogatja az egészet. Választékosan beszél franciául, lassan és nagyon körülményesen, s kissé ódon zengzettel. Először magáz, azután átmenet nélkül tegezni kezd. Elmeséli, hogy szófiai, francia missziós iskolába járt, a bombázások idejére költözött Vidinbe egy rokonához, de holnapután már utazik vissza. A papája tanár. „Nem akarsz velem jönni Szófiába?” – kérdi. „Miért ne?” – mondom. „Gimnáziumba jártál?” – érdeklődik. „Igen.” „Ki a kedvenc költőd? Nekem Theophile Gautier. Főleg ezt a versét szeretem: Premier sourire du printemps ... Szeretnéd, ha elmondanám neked?” „Ó, hogyne.” Elszavalja, kis piszkos keze közben a szíve fölött. Az utolsó sornál már könnyezik: „Printemps tu peux venir ...” „Most pihened kell – mondja azután –, holnap is eljövök.” S elrendezeti szégyenletes holmimat a széken, melynek karfájára akasztva a lábszármelegítő. „Ezek a magyar zászló színei?” „Nem, a jugoszlávé.” „A magyarokat jobban szeretem” – mondja sokat sejtetően.

Alighogy elvonul, egy orosz tiszt látogat meg. Itt járt éppen, amikor lefektettek, látta hiányos öltözékemet, s most hozott ajándékkul egy derékszíjat. Nagyon szép, széles fekete derékszíj. Csátján a horogkereszt felett biztató szavak: Gott mit uns.

Azután egy bolgár ápolónő lép be, óriási csokor őszirózsával.

Premier sourire du printemps.

*

A szófiai szerelvénynek alig tudunk a közelébe férkőzni. A pályaudvar tele bevonuló legényekkel, ülnek a földön, lógnak a vonat lépcsőjén, egy kézzel a lépcső korlátjába kapaszkodnak, másik kezükkel a katonaládát tartják a levegőben. Így utaznak majd éjszakától reggelig. A felszállás reménytelennek látszik, de Sziszi bátran a vonathoz lép, szól valamit bolgárul a legényeknek, azok hátra fordulnak, végigmérnek, szemükben együttérzést és szánalmat látok, lekászálódnak a lépcsőről, és utat engednek nekünk. Sziszi a peronon is magyaráz valamit, mindenki segít, lépésről lépésre begyömöszölődünk a фу́lke belsejébe. Képtelenség megmozdulni, a csomagtartókban is katonák kuporognak. De legalább nem fázunk, a törött ablakokon keresztül hűvös szél fúj, s el-ellebegteti a tömör veríték-, fokhagyma- és bagószagot. Sziszi merengve pislog fejünk fölött a csomagtartó irányába, s megint mond valami titokzatosat bolgárul. Erre lemászik a csomagtartóból két katonára, s rosszkedvűen bár, de nem barátságosan mutatják, hogy foglaljam el a helyüket. Ez a lány csodákra képes, persze fogalmam sincs, mit mesél rólam. Gyanítom, hogy valami elképesztőt hazudik, de nem merem megkérdezni, félek, szégyenkezmem kellene. S nem is udvariaskodom, feltornázom magam a csomagtartóba, nem rossz hely, talán aludni is lehet. Sziszi nem látom felülről, sikerült valahogy leülni a bőröndjére, az emberhullámok összecsaptak fölötte. Villany nincs a fúlkében, a pályaudvar lámpásai még

szórnak némi halvány fényt a bozontos, kucsmás fejekre, de ahogy a vonat elindul, síri sötét lesz, s csend is, az emberek elgyötrődtek, egymásnak dőlve, félálomban szuszognak.

Egyszerre Sziszi csengő hangját halom a mocorgó, horkanó mélységből: „Lamartine-t tanultatok?” „Ó, hogyne” – sóhajtom. „Lamartine-t is szeretem – mondja Sziszi –, de persze nem annyira, mint Theophile Gautier-t. És tudod, ki jutott most az eszembe?” „Nem tudom.” „Marceline Desbordes-Valmore.”

Most már biztos vagyok benne, ha valaha lányom lesz, nem íratom francia missziós iskolába.

„Ismered Marceline Desbordes-Valmore-t? – kérdi türelmetlenül Sziszi. „Nem ismerem – mondom, miközben a kemény priccse fent, nyögve megfordulok. S hozzáteszem, mert tapasztaltam, hogy érzékeny: – de ha ismerném, hidd el, Sziszi, nekem is pont ő jutott volna most az eszembe.”

*

Szófiában harmadik napja esik az eső. Sziszi minden reggel eljön értem a Hriszto Botev utcába, ahol egy lebombázott ház egyetlen épen maradt földszinti szobájába szállásoltam el magam. Csatangolunk egész nap a latyakban, gyuvecst ebédünk a kifőzdékben, moziba járunk. Sziszi, amikor csak teheti, francia verseket szaval, a tizenkilencedik század közepéig bezárólag. S lop a papájától teljesen használhatatlan francia könyveket. Tapintattal, de határozottan megmondtam neki, ne hozzon több könyvet, nincs is kedvem olvasni, mostanában sokat romlott a látásom. A szobában enyhe rothadásszag, az ajándékba kapott élelmiszerek megkezdtek bomlásukat. Az utcán minden lépésnél megállít valaki, szánozik egy sort, azután megajándékozva ötven levával, húsz tojással, száz cigarettával, kendőbe kötött, malomkerék nagyságú sajttal. A kifőzdében nem fogadnak el pénzt az ebédért, a cukrászdában addig hordják elem az édességeket, amíg el nem menekülök, a mozikban idegeknek váltják meg a jegyemet, illetve Szisziét is, mivel hogy velem van. Ha bolgárul szólnak hozzám, már nem is figyelek oda – különben sem értem –, tudom, hogy adni akarnak valamit, gépiesen hajtogatam: merci. A döbönt arcokról néha leolvasom, a legképtelenebb dolgokra mondtam: merci, de oda se neki, a módszer jó, tíz közül nyolc esetben beválik. Pravoszlav apáca állít meg, szól hozzám, mondom: merci. Két gyerek tart mellette egy óriási kosár szőlőt. Leceípek egy fürtről néhány szemet. Félreérthetetlen jelek: enyém az egész kosár. Szent Kirill és Metod! Haza sem bírom vinni! Nem baj. Követnek egész a szállásomig, megyek előttük, mint a hammelni patkányfogó. Merci Madame, Merci Mademoiselle. Merci ma soeur.

Mindent elsőprő jószágáradat ömlik át egész Bulgárián. A háború alatt nagy mennyiségű gyöngédség-főlőség gyűlt össze az emberekben, most igyekeznek a tehertől megszabadulni. Nyájas és szelíd boldogság sugárzik az arcokról, ámulva járják körül az orosz katonákat, mint valami hihetetlen csodát, s ha egy harckocsi végiggördül

az utcán, jelentősen és némi büszkeséggel bólogatnak: lám, milyen nagy, erős szláv testvérünk van. A kávéházakban pravoszláv papok teáznak orosz tisztekkel. A felszabadító Sándor cár szobrát mindennap friss virág borítja ... Engem meg elborít a gyümölcs, lekvár és tojás, nemsokára mozdulni sem lehet a szobában. Elgondolkodtató mégis, honnét tudják, hogy a sárga festékek bemázolt kabát jelzi az igazi éneket, s nem a Gott mit uns feliratú fekete derékszíj? A kétes díszből egyébként ma reggel megszabadultam. Elmentem egy borbélyhoz, nagyon rendes kis üzletet találtam, először azt hittem, hogy képcsarnok, a falon legalább száz olajnyomat lógott. A rilai kolostor ősszel, bolgár harcosok aprítják a törököt, meg ilyesmi. A díszhelyen azonban, szemben a kasszával Sztálin képe, mellette gyászkeretben Borisz cár. (Meg kell jegyezmem, nem ritkaság ez az összeállítás, finomabb helyeken az előbbiekhöz csatlakozik a cárné képe is. Még finomabb helyeken: Sztálin, Hriszto Botev és az egész cári család.) Az ősz hajú, halk szavú mester megnyírt, megborotvált, persze nem fogadott el munkadíjat, hanem ő adott még száz levát és tíz csomag cigarettát. Én pedig nagylelkűségi rohamomban lecsatoltam a derékszíjamat, a mesternek ajándékoztam, fenjen rajta borotvát. Meghatottan körülnézett, mi lehet az a még nagyobb dolog, amivel ezt viszonyozhatná, aztán ragyogó mosollyal leakasztotta a cár képét, és a kezembe nyomta.

Az ablak párkányán áll most a kép, öt kiló császárkörte mögött, figyelmesen nézegetem. Nem nagyon szép cár, erősen kopasz, és csúnya orra van. Titokzatos módon hunyt el, az emberek azt mondják: a németek gyilkolták meg. Szeretett mozdonyt vezetni, és vonakodott hadat üzeni a Szovjetunióknak.

Hallottam már rosszabb cárról is.

*

Végre megérkezik Sziszi. Nem egyedül jön, alacsony, kopaszodó, Vilmos császár-bajuszos urat húz maga után. Bemutatkozunk. Ancso Sziramahovnak hívják, Sziszi nagybátyja, optikus a foglalkozása, de az üzletét lebombázták. Mivel Sziszitől megtudta, hogy rossz a szemem, hozott magával néhány szemüveget, próbáljam fel. Megadóan rakosgatom fülemre a kereteket, s adom vissza azután sajnálkozva. A kis Sziramahov egyre csalódottabb, nincs szívem elszomorítani, az utolsó szemüvegre azt mondom kegyesen: megfelel. Je vois merveilleusement. Mindent ferdén látok, és egészen homályosan. Az optikus kicsit csodálkozik, a lencséket szemtengelyferdülésre csiszolták, ritkán találkozik két egyforma asztigmatizmus. Megnyugtatom, hogy ez egy rendkívüli találkozás volt. Elbúcsúzunk, háromszor nyúlok a keze mellé, míg végre sikerül kezét ráznunk. „Kedves nagybátyád van” – mondom Sziszinek. „Most ő is velünk lakik” – feleli Sziszi a hátam mögül. Érdekes, a szemüveggel az orromon azt hittem, hogy előttem áll. Szisziket is kibombázták és most az optikus nagybácsival együtt laknak, egy másik Sziramahovnál. Ezért engedik Sziszit csavarogni, legalább kevesebben vannak otthon.

„Ó, Georges – kiált fel az utcán Sziszi, mint egy Musset regényhős, s megszorítja a karomat. – Be kell valamit vallanom. Nekem vőlegényem van, Leoncsu Joszipof.” „Merci” – mondom önkéntelenül, mivel bolgár szót hallok. Szerencsére Sziszi nem figyel rám. „Leoncsu rendes fiú – sóhajtja –, partizán volt, a trnovói harcokban meg is sebesült. De most nem jön hozzánk. Megmondtam neki, hogy most ne jöjjön.” „Ez csúnya dolog, Sziszi – mondom a lelkiismeretfurdalástól sötéten –, ilyet nem lehet csinálni Leoncsuval. Leoncsu az életét kockáztatta az emberiségért ...” „Tudom – mondja megtörtén Sziszi –, de nem elég művelt.” „Leoncsu nem szereti Theophile Gautier-t, mi?” – kiáltok felháborodva. „Nem is ismeri” – rebegi Sziszi, s csuklani kezd, mint mindig, amikor sorsdöntő kérdések előtt áll.

Nagyon nyomott hangulatba esünk.

A Cár Szamuil utca sarkán megállít egy apró termetű idős hölgy. Törekény testén bokáig érő fekete selyemruha, sűrű ősz haján széles karimájú fekete szalmakalap. „Parlez-vous français?” – kérdi. „Oui, Madame.” Rám emeli szemét, tekintetében mélységes gyöngédség. „Nem először látom önt ezen a környéken. Láttam a kabátján, hogy ön is abból a pokolból jött, amit a sátáni gonoszság teremtett ezen a földön. Ha tudná, mennyire átéreztem az önök szenvedéseit, mennyire megindított az önök sorsa. Ugye meghívhatom egy kávéra?” Szívesen visszatásítanám, de mandulavágású szemével olyan könyörögve néz rám, hogy igent bólintok. „Ó, de sajnálom!” – kiált fel gyötörtén. Ezen kissé elcsodálkozom, de rögtön észbekapok, helytelenül bólintottam, itt igent kell bólintani, ha nemet akarok mondani. Gyorsan javítok, az öregasszony belénk karol, így tipegünk szépen hármashoz a Cár Borisz utca felé. Mire a bedeszkázott ablakú, romos kávézóba érünk, már tudom is, ki ez az agg hölgy, s megrendülve ülök le mellé az asztalhoz. Ő a szultána. Az utolsó török szultán, Abdul Hamid emigrációban élő özvegye. „Áldom az istent – mondja, s a meghatottságtól behunyja a szemét –, hogy a törökök nem vettek részt ebben az embertelen háborúban. A török nép nem kegyetlen, nekem elhiheti, mon fils.” Kavargatom a kávémat, és nem merek felnézni. Az Egri csillagokra gondolok, meg a Janicsárok végnapjaira. Sziszi unatkozik, a lábamat rugdossa az asztal alatt. Számára ez nem egzotikum, hiszen a Sziramahov nagypapa még fezt viselt. „A török népet nem lehetett volna belekényszeríteni abba a szörnyűségbe, amit a németek műveltek. Nekem elhiheti, mon fils. A muzulmánok és a zsidók békében és barátságban éltek egymással ezer éven át. És ez így lesz mindig, nekem elhiheti, mon fils. – Szemrehányó pillantást vet Sziszire. – A bolgárokkal pedig úgy éltünk együtt, mint a jó testvérek.” Nagy tapintatlanságnak tartom, hogy Sziszi éppen ma tűzte keblére a túlzott méretű jelvényt, Hriszto Botev, a törökök engesztelhetetlen ellenségének képmásával.

A kávézó előtt sokáig búcsúzkodunk. „Isten áldja meg, mon fils. Találja meg a drága jó szüleit. Legyen az élete hosszú és boldog. Au revoir, mon fils.” Tenyerem a szívem fölé helyezem, s megindultan, ám nagyon előkelően lihegem: „Au revoir votre Majesté!”

Azután gyorsan továbbsietek Sziszivel, mert még mindig nincs cipőm, és nagyon fázik a lábam.

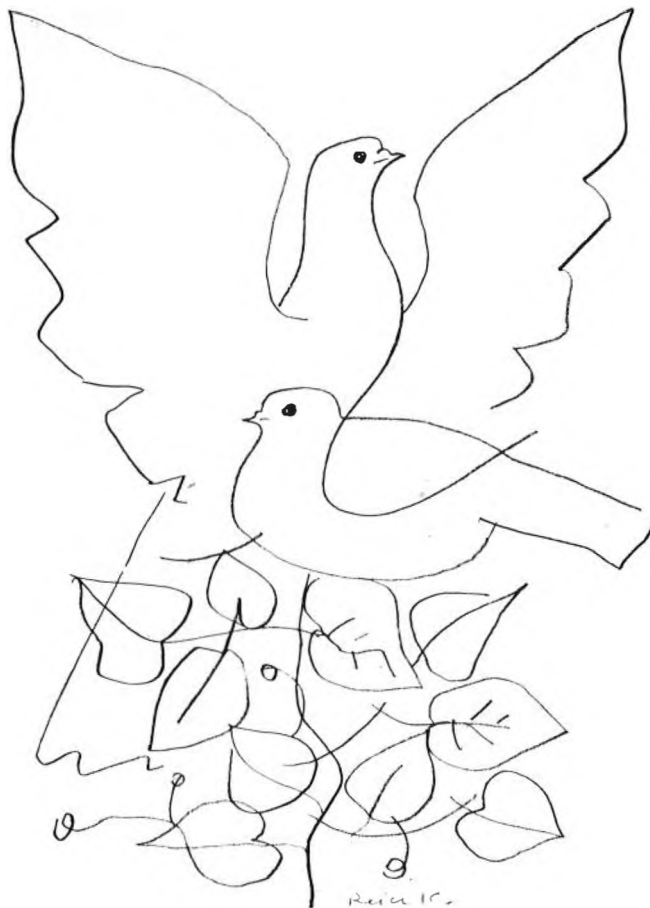
*

Utolsó délutánom Szófiában. A bánat és az elmúlás szele lebeg Hriszto Botev utcai szállásomon a fonnyadó szőlők és rothadó sajtok fölött. Vettünk egy üveg rakiját, Sziszi akkorákat húz belőle, mint a bolgár Nemzeti Milícia egy sokat próbált őrmestere, a földön ül, sír és csuklik. Mi is történt? Találkoztam véletlenül egy volt lágertársammal, pesti vagány, éppen Isztambulba készül. Felfedezett egy pasast, aki átsempészi a határon. Plovdivban már várja őt. Ha akarom, vele mehetek. Akarom? Akarom. Nem tudom persze, mit keresek Isztambulban? De mit keresek Szófiában? Itt csak szőlőt ad mindenki, meg sajtot, de még egy pár cipőt sem tudtam szerezni – igyekszem meggyőzni magam, hogy az életem csakis Isztambulban jöhet rendbe. Zsebemben a vonatjegy: Szófia–Plovdiv–Szviléngrád. Összecsomagolom Sziramahov papa könyveit és visszaadom Sziszinek, szipog, s közben számolja, hogy megvan-e mind. Megsimogatom a haját, erre úgy néz rám, hogy egy pillanatra kísértésbe esem: eldobom a vonatjegyet, átölelem Sziszit, s beköltözöm Sziramahovékhoz örökre. Sziszi behunyja a szemét, feszülten gondolkozik, míg végre megtalálja a hangulathoz illő verset. Sully-Prudhomme: A törött váza. „Il est brisé, n'y touchez pas” – fejezi be végre, s megmered egy patetikus mozdulatban. „Men-

nünk kell, Sziszi – mondom szelíden, s aztán, hogy nem mozdul: – nézd, Sziszi, neked it van az apád, az anyád, egy csomó nagybácsid, no és Leoncsu! Hány rendes lány örülne, ha volna egy Leoncsuja.” Sziszi egy pillanatra kiesik zárdai franciaságából. „Teljesen hülye vagy” – mondja egyszerűen. Ettől dühös leszek. „Valljuk be őszintén, Sziszi, mi azért sokat idegesítettük egymást. Nekem például a hátamon futott végig a hideg, ahányszor szavalni kezdél, s ráadásul ezt az álomba ringató Theophile Gautier-t...” Ez hatott, Sziszi feláll, hóna alá csapja a könyveket, felveti a fejét. Szája széle remeg, amikor elindul. Nagyon megsértettem. Az úton egy szót sem szól. Később leülök a vonat lépcsőjére. Sziszi előttem álldogál. „Nem akarsz megcsókolni?” – kérdi hűvösen, mint akinek az egész nem számít, csak egy kis szívességet tesz. „Tényleg, Sziszi, két hétig csavarogtunk együtt és még meg sem csókoltalak.” „Gondolod, hogy hagytam volna?” Megcsókoljuk egymást, de nem nagyon. Sziszi jellegzetes fintorral legyint, ahogy a fásult, elhagyott, magányos asszonyok: „Comme les autres histoires de la guerre.” A vonat hirtelen indul, Sziszi a meglepetéstől kitátja száját, szemében vad rémület. Szalad a vonat után, eltorzult kis arcán végigfolynak könnyei, valamit üvölt bolgárul, nem értem, hogy mit, csak a hangsúlyból sejtem, hogy keserű, kétségbeesett panasz. Kihajolok az ajtón, s – ó, szörnyű beidegződés – ezt kiáltom vissza: – Merci!

Ettől Szviléngrádig egyfolytában levert vagyok.

Printemps tu peux venir ...

**ИСКАТЕ ЛИ ДА ПРЕКАРАТЕ НЯКОЛКО ПРИЯТНИ ДНИ В
БУДАПЕЩА, ОБКРЪЖЕНИ ОТ ТРАДИЦИОННОТО
БЪЛГАРСКО ГОСТОПРИЕМСТВО?**

ХОТЕЛ «РИЛА»

тел.: 1-141-621, факс: 1-335-184

РЕСТОРАНТ «ЦАРЕВЕЦ»

тел.: 1-331-797

1097 Будапеща, IX, ул. «Вагохид» 62
са на вашите услуги!

В хотел «Рила» ще спите спокойно, на тишина и главно - евтино!
В ресторант «Царевец» ще Ви сервират вкусни български и унгарски ястия на достъпна
цена!

В хотел «Рила» ще се чувствате приятно, удобно и сигурно!

В ресторант «Царевец» ще Ви обслужат бързо, внимателно и културно!

Хотел «Рила» има 26 стаи с по 2 и 3 легла с баня.

Ресторант «Царевец» има три зали обзаведени в български национален стил.

Комплексът «Рила - Царевец» предоставя възможност да организирате срещи,
семинари, сватбени тържества и др., тъй като разполага с театрален салон с 500 места
и зала за конференции с 50 места.

Предлагаме пансионни и екскурзоводски услуги и богата българска библиотека.
Комплексът «Рила - Царевец» се намира в близост до пътя за летището и на 5 мин. от
спирка на метрото.

Има възможност за паркиране на коли и автобуси.

**ХОТЕЛ «РИЛА» И РЕСТОРАНТ «ЦАРЕВЕЦ»
ВИ ОЧАКВАТ!**

Bolgár vendégszeretet Budapesten

Rila Panzió

A repülőtérrel a centrumba vezető úthoz közel,
néhány percre a Nagyváradi téri metróállomástól,
csendes környezetben fogadja vendégeit a

Rila Panzió

Autó- és buszparkolási lehetőség
Huszonhat szobás szállónk két- és háromágyas, fürdőszobás
elhelyezést kínál
Konferenciák, bentlakásos tanfolyamok rendezése

Címünk: Budapest IX. ker., Vágóhíd utca 62.

Rila Panzió

Telefon: 114-1621, fax: 133-5184

Carevec étterem

Bolgár és magyar ételkülönlegességek

Telefon: 133-1797